

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

**KÂTİP SEYYİD MEHMET NURİ EFENDİ’NİN EYTÂM
SİCİLLERİNE GÖRE OSMANLILARDA YETİM
MALLARININ İDARESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Abdullah Taha YILDIZ

İstanbul, 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

**KÂTİP SEYYİD MEHMET NURİ EFENDİ’NİN EYTÂM
SİCİLLERİNE GÖRE OSMANLILARDA YETİM
MALLARININ İDARESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Abdullah Taha YILDIZ

Danışmanı: Prof. Dr. Tahsin ÖZCAN

İstanbul, 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ Bilim Dalı TEZLİ
YÜKSEK LİSANS öğrencisi ABDULLAH TAHA YILDIZ'ın KÂTİP SEYYİD MEHMED
NURİ EFENDİ'NİN EYTAM SİCİLLERİNE GÖRE OSMANLILARDA YETİM
MALLARININ İDARESİ

adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 8.06.2017 tarih ve 2017-13/14 sayılı
kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul
edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 12.07.2017

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. TAHSİN ÖZCAN	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. İSMAİL SAFA ÜSTÜN	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. NURETTİN GEMİCİ	

GENEL BİLGİLER

Adı-Soyadı	: Abdullah Taha YILDIZ
Anabilim Dalı	: İslam Tarihi ve Sanatları
Programı	: İslam Tarihi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Tahsin ÖZCAN
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans-Temmuz 2017
Anahtar Kelimeler	: Osmanlılar, Yetim, Eytâm, Eytâm İdaresi, Eytâm Sicili.

ÖZET

Kâtip Seyyid Mehmed Nuri Efendi'nin Eytâm Sicillerine Göre Osmanlılarda Yetim Mallarının İdaresi

Tezde, Osmanlı Devleti'nin yetimlerin mallarının himayesi ve işletilmesi için kurmuş olduğu Emvâl-i Eytâm İdaresi ve bir emvâl-i eytâm kâtibi olan Seyyid Mehmet Nuri Efendi'nin kaydetmiş olduğu iki sicil konu alınmıştır.

Yapılan tez giriş ile üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Tezin giriş kısmında tezin amacı ve kapsamı belirtilmiş, Emvâl-i Eytâm İdaresi ile ilgili birincil kaynaklar ve bu zamana kadar yapılmış tez ve makaleler kısaca tanıtılmıştır. Ayrıca idarenin yapısı ve işleyişinin daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli kavramlar açıklanmıştır.

Birinci bölümde genel olarak İslam Tarihi'nde yetimin konumu ve himayesi ele alınmıştır. İslam'ın ortaya çıkışından Osmanlı Devleti'ne gelinceye kadar yetimler için yapılanlara kısaca değinilmiştir. Osmanlı dönemi ise klasik dönem ve Emvâl-i Eytâm İdaresi'nin kuruluşundan sonraki dönem olarak ikiye ayrılmış, yetimlerin nasıl himaye edildiği ve emvâl-i eytâm hakkında ne tür işlemler yapıldığı ve yetimlere yönelik hangi kurumların oluşturulduğu genel bir incelemeye tabi tutulmuştur.

İkinci bölümde Emvâl-i Eytâm İdaresi'nin tarihi süreci, kuruluşu, yapısı ve işleyişi nizamnameler temelinde ele alınmış olup eytâmla ilgili nizamnameler tarih sırasıyla

tanıtılmıştır. Ayrıca Emvâl-i Eytâm İdaresi'nde bir kâtibin sicile kayıt şekli ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi hakkında bilgiler verilmiş ve Seyyid Mehmet Nuri Efendi'nin tutmuş olduğu iki sicilde bulunan mûris, yetimler ve emvâl-i eytâm kayıtları grafik ve tablolar eşliğinde ayrıntılı olarak analiz edilmiştir.

İdare hakkında varılan genel kanılar ve genel bir inceleme sonuç kısmında yer almaktadır.

GENERAL INFORMATION

Name and surname	: Abdullah Taha YILDIZ
Field	: History and Arts of Islam
Programme	: History of Islam
Supervisor	: Prof. Dr. Tahsin ÖZCAN
Degree Awarded and Date	: Master-July 2017
Keywords	: Ottomans, Orphan, Aytām, Aytām Idaresi, Orphan's Registers..

ABSTRACT

Amwal-i Aytām Idaresi in Ottomans According to the Orphan Registries of Kātib Seyyid Mehmet Nuri Efendi

In this M.A. thesis, I examine the Management of the Orphans' Properties (*Amwal-i Aytām Idaresi*), an institution in the Ottoman State and two registers by Seyyid Mehmet Nuri Efendi, a registrar of *amwāl-i aytām*.

The thesis has three essential parts, an introduction and a conclusion. In the introduction, I discuss the purpose and the scope of the thesis, and briefly provide a literature review of primary sources, theses, and articles pertaining to the Management of the Orphans' Properties (MOP). Here, I also explain some necessary terms for better understanding the structure of the management and its operation.

In the first part, I give a brief historical context of the orphans, their status and protection in the history of Islam. I discuss some initiatives and practices from the advent of Islam to the Ottoman State. As for the Ottoman era, I divide it into two periods: classical and the post- Aytām Idaresi period starting with its establishment. In this part, I also provide a general review of how the orphans were protected, what sorts of projects were developed about *amwāl-i aytām*, and which institutions were established throughout the Ottoman period.

In the second part, I present a brief historical context of the MOP, its structure and operation based on the regulations (*nizam-nāma*) and chronologically give the regulations regarding the orphans. I also examine how a registrar keeps his/her registries in the MOP.

In the third part, I provide a background on Kātib Mehmet Nuri Efendi and broadly examine hereditaments, orphans, and *amwāl-i aytām* with graphics and charts in his registry books. And in the conclusion, I review all the results with a short summary of the thesis.

ÖNSÖZ

Osmanlılarda yetimlerin mallarının muhafazası ile ilgili oluşturulmuş olan en önemli müessese Emvâl-i Eytâm İdaresi'dir. Bu müessesede görevlendirilmiş olan emvâl-i eytâm kâtipleri kaza merkezlerinde yetimlere intikal etmiş olan malların kayıtlarını tutmuş ve işletmişlerdir. Bu sahada yapılmış olan bilimsel çalışmalar Emvâl-i Eytâm İdaresi'ni genellikle nizamname merkezli ele almışlar, yetimlerin mallarının nasıl ve ne şekilde işletildiğine fazlaca değinmemişlerdir. Danışman hocamın tavsiyesi ile Emvâl-i Eytâm İdaresi serkatiplerinden Seyyid Mehmet Nuri Efendi'nin tutmuş olduğu iki sicili ele almayı kararlaştırdım.

Giriş bölümünde yetim ve Emval-i Eytâm İdaresi ile ilgili kaynaklar ve kavramlar belirtilmiştir. Birinci bölümde Osmanlılarda yetimlerin muhafazası ve himayesi ile ilgili kısa bir tarihi malumat verilmiştir. İkinci bölümde nizamname ve arşiv kaynakları göz önünde bulundurularak idarenin kuruluşu, işleyişi ve tarihi hakkında bilgiler verilmiş, kâtiplerin genel manada sicil tutma şekilleri anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise Seyyid Mehmet Nuri Efendi'ye ait iki sicil ve sicillerdeki bilgiler değerlendirilmiştir.

Çalışmamın her aşamasında bana yol gösteren ve çalışmamı titizlikle inceleyen danışman hocam Prof. Dr. Tahsin ÖZCAN başta olmak üzere, görüşlerini belirten Prof. Dr. İsmail Safa ÜSTÜN ve Prof. Dr. Nureddin GEMİCİ hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Çalışma boyunca yanımda olan ve kahrımı çeken eşime ve aileme de teşekkür ederim.

Abdullah Taha YILDIZ

İstanbul - 2017

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	VI
TABLO LİSTESİ	X
ŞEKİL LİSTESİ	XI
KISALTMALAR	XII

GİRİŞ

I-	AMAÇ	2
II-	KAPSAM	2
III-	KAYNAKLAR	3
A-	BİRİNCİL KAYNAKLAR	3
1-	Eytâm Sicilleri	3
2-	Nizamnameler	4
B-	İKİNCİL KAYNAKLAR	5
1-	Tezler	5
2-	Makaleler	6
IV-	KAVRAMLAR	9
A-	EYTÂM KAVRAMI	9
B-	VELÂYET KAVRAMI	10
C-	VESÂYET KAVRAMI	11
D-	SAĞİR-MÜRAHİK KAVRAMLARI	11
E-	BULÛĞ-RÜŞD KAVRAMI	12
F-	ESHÂM-KAİME KAVRAMLARI	12
G-	KEFALET, REHİN, İSTİĞLAL VE İDÂNE KAVRAMLARI	13

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM TARİHİNDE YETİMLER VE YETİMLERİN HİMAYESİ

I-	OSMANLI ÖNCESİ DÖNEMDE YETİMLER	16
II-	OSMANLI DÖNEMİNDE YETİMLERİN HİMAYESİ.....	18
A-	KLASİK DÖNEM'DE YETİMLERİN HİMAYESİ.....	18
1-	Yetimlerin Himayesinde Vakıfların Rolü	18
2-	Vasî ve Velilerin Gözetiminde Yetimler	21
B-	EMVÂL-İ EYTÂM NEZARETİ'NİN OLUŞTURULMASI VE SONRASINDA YETİMLERİN HİMAYESİ	22
1-	Emvâl-i Eytâm Nezareti	23
2-	Islahhane ve Sanayi Mektepleri	23
3-	Darüşşafaka	24
4-	Darülaceze	25
5-	Darülhayr-ı Âli	26
6-	Darüleytâm	27
7-	Himaye-i Etfal Cemiyeti	27

İKİNCİ BÖLÜM

YETİM MALLARININ İDARESİ

I-	GENEL OLARAK YETİM MALLARININ İDARESİYLE İLGİLİ TARİHİ SÜREÇ	30
II-	YETİM MALLARININ İDARESİYLE İLGİLİ OLUŞTURULMUŞ MÜESSESELER	30
A-	EMVÂL-İ EYTÂM NEZARETİ	30
B-	EYTÂM SANDIKLARININ KURULMASI	33
C-	MECLİS-İ İDARE-İ EMVÂL-İ EYTÂM	35
III-	YETİM MALLARIYLA İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER	36
A-	H.1268/R.1267/M.1851 TARİHLİ EYTÂM NEZARETİNİN KURULUŞ NİZAMNAMESİ	36
B-	H.1283/R.1282/M.1866 TARİHLİ TAŞRADA EYTÂM SANDIKLARININ KURULMASINI İÇEREN NİZAMNAME	36
C-	H.1274/R.1273/M.1857 TARİHLİ EYTÂM UHDESİNDE BULUNAN ÇİFTLİKLER HAKKINDA NİZAMNAME	37

D-	H.1291/R.1290/M.1874 TARİHLİ MECLİS-İ İDARE-İ EMVÂL-İ EYTÂM'IN KURULUŞ NİZAMNAMESİ	37
E-	H.1324/R.1322/M.1906 TARİHLİ EMVÂL-İ EYTÂM NİZAMNAMESİ.....	38
IV-	KÂTİPLER İDARESİNDE YETİM MALLARININ YÖNETİMİ	39
A-	HESAP KAYDININ AÇILIŞI VE YETİM MALLARININ TESPİTİ	40
B-	EYTÂM SANDIĞINDA MALLARIN İDARESİ	41
C-	EYTÂM SANDIĞINDAKİ YETİM MALİ HESABININ SONA ERMESİ	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÂTİP SEYYİD MEHMET NURİ EFENDİ'NİN EYTÂM SİCİLLERİ VE YETİM MALLARININ YÖNETİMİ

I-	KÂTİP SEYYİD MEHMET NURİ EFENDİ'NİN EYTÂM SİCİLLERİ VE ÖZELLİKLERİ	44
A-	1 NUMARALI SİCİL VE ÖZELLİKLERİ	45
B-	2 NUMARALI SİCİL VE ÖZELLİKLERİ	46
II-	KÂTİP SEYYİD MEHMET NURİ EFENDİ'NİN EYTÂM SİCİLLERİ İŞİĞİNDA YETİM MALLARININ YÖNETİMİ	47
A-	KAYITLARIN TUTULMA ŞEKLİ	48
B-	YETİM MALLARININ YÖNETİMİ VE İŞLETİLMESİ	50
1-	Mûrisler	50
a-	Mûrislerin Cinsiyetleri ve Dinleri	50
b-	Mûrislerin Meslekleri ve Tereke Büyüklükleri.....	51
c-	Mûrislerin Unvanları	55
2-	Yetimler	56
a-	Yetimlerin Cinsiyetleri ve Dinleri.....	57
b-	Yetimlere Ait Hesapların Kapanış Şekilleri.....	57
c-	Hesaplarda Bulunan Yetim Sayıları.....	58
d-	Sicilde Kaydı Bulunan Hesapların Süreleri	58
	(1)- Veli veya Vasîlerin Gözetimindeki Hesap Süreleri	59
	(2)- Eytâm İdaresi Uhdesinde Teslim Süreleri.....	61
	(3)- Hesapların Toplam Süreleri	62
3-	Veli ve Vasîler	62
a-	Veli ve Vasîlerin Cinsiyetleri ve Dinleri.....	63
b-	Veli ve Vasîlerin Yetimlere Yakınlığı	64

c-	Emvâl-i Eytâm Konusunda Veli ve Vasîlerin Durumu	65
4-	Yetim Mallarının İşletilmesi	65
a-	Genel Olarak İşletme Şekilleri	66
b-	İdâne Olarak Verilen Nukud	67
c-	Emvâl-i Eytâmın Teslim Zamanındaki Durumu.....	70
d-	Yetimlere Ait Gayrimenkuller	72
C-	EYTÂM SİCİLLERİNDEN KAYIT ÖRNEKLERİ	73
1-	Hasan Sami Efendi'nin Yetimleri	73
2-	Velîyüddin Bey'in Yetimleri	74
3-	Mehmed Daniş Ağa'nın Yetimi	74
	SONUÇ	76
	KAYNAKLAR	78
	EKLER	85

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Mûrislerin Meslekleri ve Tereke Büyüklükleri	53
Tablo 2: Yetimlere Ait Hesapların Kapanış Şekilleri	57
Tablo 3: Emvâl-i Eytâmın Çalıştırılma Yöntemleri.....	666
Tablo 4: Teminatlarına Göre İdâne Kayıtları.....	677
Tablo 5: İdâne İşlemi Yapanların Cinsiyetleri ve Dinleri	699
Tablo 6: İdâne Yapılanların Meslekleri	70
Tablo 7: İsbat-ı Rüşd sonucunda Emvâl-i Eytâmın Teslim Zamanındaki Durumu	711

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: Mûrislerin Cinsiyetleri ve Dinleri	50
Şekil 2: Sicillerde Kayıtlı Terekelerin Büyüklükleri (Kuruş)	51
Şekil 3: Sicillerde Kayıtlı Mûrislerin Meslekleri	52
Şekil 4: Sicillerde Kayıtlı Mûrislerin Unvanları.....	55
Şekil 5: Seyyid, Şerife ve Hacı Unvanları	56
Şekil 6: Yetimlerin Cinsiyetleri ve Dinleri.....	57
Şekil 7: Hesaplarda Bulunan Yetim Sayıları	58
Şekil 8: Veli veya Vasî Gözetiminde Geçen Hesap Süreleri.....	59
Şekil 9: İsbât-ı Rüşd veya Vefat Sonrası Malların Teslim Süreleri	61
Şekil 10: Toplam Hesap Süreleri.....	62
Şekil 11: Veli ve Vasîlerin Cinsiyetleri ve Dinleri.....	63
Şekil 12: Veli ve Vasîlerin Yetimlere Yakınlığı	64
Şekil 13: Emvâl-i Eytâm Konusunda Veli ve Vasîlerin Durumu.....	65

KISALTMALAR

AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	bin
bt.	binti
bkz.	bakınız
c.	cilt
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	Hicri
haz.	hazırlayan
İMMA	İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
M.	Miladi
M.Ö.	Milattan Önce
MOP	Management of the Orphans' Properties
No.	numara
R.	Rumî
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	sayfa
sad.	sadeleştiren
TDV	Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
ty.	Tarih yok
v.	veled
vr.	varak
vd.	ve devamı
vs.	ve saire

GİRİŞ

I- AMAÇ

Yetimler ile onlara ait malları koruma ve yetimleri geleceğe hazırlama, çocuğun önce yakın akrabasının görevidir. Ancak zaman zaman devletler bu tür konulara toplum menfaatini sağlamak amacıyla el atmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde oluşturulan Emvâl-i Eytâm İdaresi de böyle kurumlardandır. Yetim çocukların mallarını koruyarak onları geleceğe hazırlamayı hedef edinen ve aynı zamanda hem devlet hazinesine hem de genel olarak ekonomiye katkı sağlayan Osmanlı Devleti'nin özgün kurumlarından Eytâm İdaresi'nde yetimlerin mallarının nasıl idare edildiğini ortaya çıkarmak bu araştırmanın temel amacıdır. Eytâm İdaresi'nde tutulmuş olan iki sicil, bu çalışmanın birincil kaynakları olduğundan sicillerde kullanılan terimleri, hesap sistemini, ifade ve üslubu bu sahada çalışan bilim insanlarına tanıtmak diğer bir amaç olarak dile getirilebilir.

Osmanlı Devleti tarafından kendi toplumunda oluşan aksaklıklardan biri olan babasız çocuklar ve onlara miras kalan atıl mallar Eytâm İdaresi ile topluma kazandırılmış hem yetimler için hem de toplum ve devlet için fayda sağlanmaya çalışılmıştır. Tarih boyunca değişen tek unsurun insanoğlunun imkânları olduğu düşünülürse günümüzde de gelişmiş yıkım ve yok edim vasıtalarının o zamanki gibi yine ciddi bir hayat kaybına yol açtığı aşîkârdır. Kendi döneminin imkânlarıyla toplumda bulunan eksiklikleri gidermeye çalışan bu kurum, günümüzde herhangi bir sebepten babasını kaybetmiş çocukları geleceğe daha emin hazırlamak için küreselleşen dünyada hem devlet ölçekli hem de uluslararası kurumlara geniş bir perspektif sunmaktadır.

II- KAPSAM

Yetim ve yetim mallarının idaresi tüm İslam Tarihi'nde üstünde önemle durulmuş bir konu olmuştur. Vahyin indiği Hz. Muhammed (S.A.S.) zamanından itibaren yetim ve yetimi gözetmek İslam devletlerinin ve toplumlarının temel vazifesi içerisinde yer almıştır. Dolayısıyla çeşitli İslam devletlerinde yetimleri içine alan veya yetimlere has vakıf ve benzeri yapılanmalar ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise H.9/M.15. yüzyıldan itibaren yetimlere yönelik kurumlar oluşmaya başlamıştır.

İslam Tarihi'nde geniş bir bilgi ve birikime sahip olan yetim ve yetimi gözetmek konusu bir araştırmaya sığmayacak kadar geniştir. H.1268/M.1851 yılında kurulan Eytâm İdaresi, Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar aktif olarak faaliyette bulunmuş; Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulduktan sonra Emlak ve Eytam Bankası adını alan idare çeşitli düzenlemelerle 2001 yılına kadar kısmen de olsa varlığını toplamda bir buçuk asır sürdürmüştür.

bir kurumdur. Merkez teşkilatı olarak İstanbul’da ve taşra teşkilatı olarak Osmanlı Devleti’nin vilayetlerinde tutulmuş olan yüzlerce deftere sahip bu idare külliyatı üzerine sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Kâtip Seyyid Mehmed Nuri Efendi isimli eytâm kâtibinin yetim mallarının idaresiyle ilgili tutmuş olduğu iki adet sicil, bu çalışmanın temel kaynağı olduğundan Eytâm İdaresi’yle ilgili tespitler bu iki sicil esas alınarak gerçekleştirilecektir.

III- KAYNAKLAR

Konunun fıkıh ve tarih açısından iki tür kaynağı bulunmaktadır. Fıkıhla ilgili olan kaynaklar genel olarak bütün fıkıh eserlerinde velâyet ve vesâyet konularının ele alındığı bölümlerde işlenmiş olan bilgilerdir.

Tarih ilmi açısından bu çalışmanın belli başlı kaynakları şunlardır:

A- BİRİNCİL KAYNAKLAR

Tezin birincil kaynakları eytâm sicilleri ile nizamnamelerdir.

1- Eytâm Sicilleri

H. 1268/ M. 1851 tarihinde yetimlerin mallarının zayi olmaması ve yetim malları üzerindeki çeşitli hukuksuzlukların engellenmesi için önce Emvâl-i Eytâm Nezareti tesis edilmiş ve bu nezaret sonradan Emvâl-i Eytâm İdaresi’ne çevrilmiştir. İdare çerçevesinde yetimlere kalan mallar işletilmekteydi. İşletilmekte olan malların kayıtlarının kâtipler tarafından tutulduğu bu defterlere Eytâm Sicilleri denmekteydi. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi’nde 1260/1844 yılından 1301/1884 yılları arasında aidiyeti bilinen 37, aidiyeti bilinmeyen 12 olmak üzere toplam 49 eytâm sicili bulunmaktadır.¹

Eytâm sicilleri yetim paralarının kayıtlarının tutulduğu defterlerdir. Eytâm kâtipleri tarafından tutulan bu defterlerde miras bırakan mûrisin oturduğu yer, vefat ettiği yer, mesleği babasının adı, kendisinin adı kaydedilir. Varsa yakını olduğu yüksek memurlar veya meşhur zatlar da zikredilir. Mûrisin deftere girmesine sebep olan vârisleri ve bu vârislerin velileri veya vasîleri de sırasıyla kaydedilir. Son olarak kayıt tarihi de bu açıklamanın sonuna düşülür. Paralarının kaydı tutulacak yetimler bu şekilde açıklandıktan sonra miras kalan paraların nerede ve kimlerin elinde bulunduğu ile ne şekilde borç verildiği kaydedilir. Daha sonra mevcut olan para sandığa konularak paranın kaydı tutulmaya başlanır. Genel olarak bir

¹ İsmail Kurt ve diğerleri, *Şeyhülislamlık (Bab-ı Meşihat) Arşivi Defter Kataloğu*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s.240-242.

mûrisin vârislerine iki sayfa ayrılmaktadır. Kaydın uzunluğu ve kısalığına göre iki sayfadan az veya çok olabilmektedir.

Yetimlerin isbât-ı rüşd etmesiyle kayıtlar son bulmaktadır. İsbât-ı rüşd eden yetimin isbât-ı rüşd tarihiyle beraber kaydın tutulmaya başlandığı tarihten bitiş tarihine kadar geçen süre hesaplanarak yazılır. Bundan sonra o tarihte yetime ait paraların hesabı yapılarak paraların kimde ve ne şekilde olduğu kaydedilir ve sandıkta mevcut olan para reşit olmuş yetime veya onu vekiline nakden teslim edilir. Borçta olan paralar ise sandık tarafından teslim alınıp yetime teslim edilene kadar hesap devam eder.

Tezde ana kaynak olarak kullanılan eytâm sicilleri, Kâtip Seyyid Mehmed Nuri Efendi'nin tutmuş olduğu iki adet defterdir. Bu defterlerin kendileri ve bütün muhteviyatı üçüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınacağından burada sadece genel tanıtımı yapılmıştır.

- 1- Kâtip Seyyid Mehmed Nuri Efendi, *Emvâl-i Eytâmın Sicilleri No: 1*, İstanbul Müftülüğü Meşihat Defterleri, Demirbaş No: 0203508. (1-92 Varak)
- 2- Kâtip Seyyid Mehmed Nuri Efendi, *Emvâl-i Eytâmın Sicilleri No: 2*, İstanbul Müftülüğü Meşihat Defterleri, Demirbaş No: 0203510. (1-88 Varak)

2- Nizamnameler

Tezde birincil kaynak olarak beş adet nizamname, on yedi adet de tadil ve düzenleme kullanılmıştır. Bunlar hakkında geniş bilgi ikinci bölümde ele alınacağından burada önce nizamnameler, peşinden de tadil ve düzenlemeler ile ilgili kaynak bilgileri verilmekle yetinilmiştir:

Nizamnameler

- 1- 7 Rebiülevvel 1268 tarihli “Eytâm Nizamnamesidir”, *Düstur*, H. 1289, Tertip I, Cilt I, s. 270-275.
- 2- 16 Cemaziyelevvel 1283 tarihli “Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânede Küşâd Olunacak Eytâm Sandıklarının Sûret-i İdâresi ve Muhafazası Hakkında Nizamnamedir”, *Düstur*, H. 1289, Tertip I, Cilt I, s. 276-281.
- 3- 21 Şaban 1291 tarihli “Bâ İrâde-i Seniyye Teşkil Eden Meclis-i İdâre-i Emvâl-i Eytâm'ın Sûret-i Teşkilini ve Vezâîfini Mübeyyin Nizamnamedir”, *Düstur*, H. 1293, Tertip I, Cilt III, s. 551.
- 4- 6 Rebiülahir 1274 tarihli “Eytâm Uhdesinde Bulunan Çiftlikât Hakkında Nizamname, *Düstur*, H. 1299, Tertip I, Cilt IV, s. 89-90.

5- 4 Rebiülevvel 1324 tarihli “Umûm Emvâl-i Eytâmın Sûret-i İdâresi Hakkında Tâdîlen Kaleme Alınan Nizamname”, *Düstur*, M. 1943, Tertip I, Cilt VIII, s. 515-548.

Nizamname Zeyl ve Tadilleri

- 1- 16 Zilkade 1286 tarihli zeyl nizamiye, *Düstur*, Tertip I, Cilt I, s.281.
- 2- 5 Zilhicce 1288 tarihli zeyller, *Düstur*, Tertip I, Cilt I, s.277, 280.
- 3- 15 Rebiülahir 1296 tarihli tâdîlen kanun, *Düstur*, Tertip I, Cilt IV, s.614.
- 4- 29 Şevval 1325 tarihli zeyl, *Düstur*, Tertip I, Cilt VIII, s.797-798.
- 5- 30 Zilkade 1333 tarihli tâdîlen nizamiye, *Düstur*, Tertip II, Cilt VII, s.758-760.
- 6- 30 Zilkade 1333 tarihli zeyl nizamiye, *Düstur*, Tertip II, Cilt VII, s.761-762.
- 7- 13 Rebiülevvel 1298 tarihli Eytâma özel madde, *Düstur*, Tertip I, Zeyl I, H. 1298, s.2.
- 8- *Düstur*, Tertip III, Cilt II, s.88.

H. 1335/M. 1917 tarihinde yayınlanmış olan *Düstur* dergisinin Tertip I Mütemmime kısmında 509-551 sayfaları arasında, yayın tarihine kadar çıkartılmış olan Emvâl-i Eytâm İdaresi ile ilgili bütün nizamnameler, tâdiller ve zeyller toplu bir şekilde yer almaktadır.²

B- İKİNCİL KAYNAKLAR

Birincil kaynakları kullanarak telif edilmiş olan makaleler, tezler ve eserler ikincil kaynak olarak değerlendirilir. Çalışmada istifade edilen ikincil kaynaklar şunlardır:

1- Tezler

- 1- Veli İnanç, *Eytâm İdaresi-Sandıkları ve Marmaris Örneği(1885-1911)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi SBE, 2002).

Bu çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmuştur. Eytâm İdaresi ile ilgili ulaşabildiğimiz en geniş bilgiler ilk kez bu tez çalışmasında verilmiştir. Giriş bölümünde kısaca tarihi süreçte yetimlerle ilgili yapılmış olan faaliyetlere değinilmiştir. Birinci bölümde yetimlerle ilgili tereke, vasîlik ve rüşd (bulûğ) kavramları açıklanmıştır. İkinci bölümde ise Eytâm İdaresi'nin yapısı, görevleri, merkez ve özellikle taşra teşkilatı nizamnameler çerçevesinde anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Marmaris Şeriyeye Sicilleri ve Aydın Vilayet Sâlnameleri'nden yararlanılarak Eytâm İdaresi'nin taşradaki işleyişi ve görevleri hakkında tarihi bilgiler istatistik yapılarak tablolar halinde verilmiştir. Sonuç bölümünden sonra yukarıda bahsi geçen 7 Rebiülevvel 1268 tarihli Eytâm nizamnamesinin Osmanlı Türkçesi

² *Düstur*, Tertip I, Mütemmime, H. 1335/ M. 1917, s. 509-551.

metni ve hemen peşinden günümüz alfabesine transkripsiyon yapılmış hali de “Ekler” başlığının altında yer almıştır. Bunun yanında çalışılan Marmaris Şeriyye Sicilleri ve Aydın Vilayet Sâlnameleri’nin örnekleri de aynı başlık altında mevcuttur.

2- İrfan Ünal, *167 Nolu Çanakkale Eytâm Sandığına Mahsus Teminatlı İdâne Defteri’nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirmesi (1920-1926)*, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi SBE, 2010).

Bu yüksek lisans tezi giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çanakkale Eytâm Sandığı’na ait teminatlı idâne defterinin değerlendirildiği bir çalışmadır. Giriş bölümünde Osmanlı Devleti’nde yetimler ile ilgili olan vakıf, düzenleme ve kurumlar kısaca anlatılmıştır. Birinci bölümde teminatlı idanat defterinin kaydedildiği tarihlerde Çanakkale’deki toplum sosyal ve ekonomik anlamda tahlil edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise Eytâm İdaresi hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde incelenen defterdeki bilgiler bir tablo halinde ortaya konmuş, alt başlıklarda istatiki olarak verilen tablolarda bilgiler açıklanmaya çalışılmıştır. Dördüncü bölümde de defterin transkripsiyonu yer almaktadır. Sonuç bölümünden sonra ekler kısmında eytâm nizamnamesinin bir kopyası ve transkripsiyonu ile Emlak ve Eytâm Bankası kanunu bulunmaktadır. Ayrıca transkripsiyonu yapılan defterden örnekler de ekler kısmında mevcuttur.

3- Kenan Demirel, *Emlak Ve Eytâm Bankası*, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, 2014).

Yüksek lisans tezi giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezde işlenen konular öz bir şekilde anlatılmıştır. Birinci bölümde Osmanlı Devleti’nde ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarındaki bankacılık faaliyetleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Eytâm Sandıklarının tarihi süreci anlatılmıştır. Üçüncü bölümde Emlak ve Eytâm bankasının kuruluş amacı irdelenmiş, kuruluş kanunu ve bankanın nizamname-i esasisi ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise bankanın genel yönetim toplantıları ve bu toplantılarda alınan kararlar tarih sırasıyla ayrı başlıklar halinde çalışılmıştır. Kaynakça arşivler, resmi yayınlar, gazeteler ve kitap, makale ve tezler olarak ayrılmıştır.

2- Makaleler

1- İsmail Hızal, “İlk Sosyal Güvenlik Birimlerinden Eytâm Sandıkları”, *IV. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (29-30 Eylül 1995)*, Afyon 1995, s.286-291.

Emvâl-i Eytâm İdaresi olarak geçmese de bu altı sayfalık çalışma eytâm sandıkları hakkında bilgi veren ilk çalışmadır. Salnameler ve bütçe cetvellerinde yapılan incelemeler üzerinden eytâm sandıkları ve sandıkların işleyişi anlaşılmaya çalışılmıştır. Eytâm İdaresi ve sandıkları ile doyurucu bilgi vermemesine rağmen, ilk olarak bu çalışmada eytâm sandıklarının önemine dikkat çekilmiş ve eytâm sandıkları olarak yetimlerle alakalı bir fonun kurulduğundan bahsedilmiştir.

2- Mehmet Çanlı, “Eytâm İdaresi ve Sandıkları (1851-1926)”, *Türk Ansiklopedisi*, c. XIV, Ankara 2002, s. 57-73.

Yukarıda kaynak olarak gösterilen Veli İnanç’a ait “Eytâm İdaresi-Sandıkları ve Marmaris Örneği(1885-1911)” adlı tez çalışması küçük değişiklikler yapılarak yine aynı sene makale olarak basılmıştır. Yazar adı olarak tez danışmanı Yrd. Doç. Dr. Mehmet Çanlı gözükmektedir. Makale, tezdeki bölümler kâh kısaltarak kâh bölümlerdeki bazı bilgiler çıkartılarak hazırlanmıştır. Makalede tez kaynak olarak da gösterilmemiştir. Büyük kısmı tezdeki bilgilerin aynen aktarılmasından oluşmaktadır. Tez çalışmasındaki ikinci bölüm ve sonuç kısımları makalenin temelini teşkil etmektedir. Tezdeki şeriyeye sicillerinden ve sâlnamelerden çıkartılan istatistik ve tablolar makalede yer almamaktadır.

3- Veli İnanç, “Osmanlı Devletinde Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması”, Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç (editörler), *Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler*, İstanbul 2003, s.19-33.

Yazara ait tez çalışmasından bir sene sonra basılmış eserde bulunan bu bölüm, bahsi geçen “Eytâm İdaresi-Sandıkları ve Marmaris Örneği” adlı tez çalışmasının giriş ve birinci bölümünün aktarılmış halidir. Sonuç kısmı hariç diğer bilgiler tez çalışmasından birebir aktarılmıştır. Ancak tezde kullanılan Marmaris Şeriyeye Sicilleri ile ilgili tablolar ve bilgiler bu bildiride bulunmamaktadır. Bu sebeple tezdeki bazı paragraf ve cümleler çıkartılarak uygun hale getirilmiştir.

4- Mehmet Çanlı, “Eytâm İdaresi- Sandıkları ve Osmanlı Devletinde Yetimlerin Ekonomik Haklarının Korunması”, Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç (editörler), *Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler*, İstanbul 2003, s. 59-86.

Veli İnanç’a ait bahsedilen bildiriyle aynı eserde basılmış bu bölümün başında yazara bağlı dipnotta bu bölümün biraz önce bahsi geçen Türk Ansiklopedisi’nde makale olarak

yayınlandığına işaret edilmektedir.³ Üçüncü maddede yer alan çalışma Veli İnanç'a ait tezin birinci bölümünün aktarılması olduğu gibi bu bildiri de aynı tezin ikinci bölümünün ve sonuç kısmının aktarılmış halidir. Bu bildiride makaleye nazaran daha fazla bilgi aktarımı mevcuttur. Bildirinin giriş bölümü ve bildiri içinde tezdeki bazı paragraf ve cümlelerin atlanması dışında bildiri “Eytâm İdaresi-Sandıkları ve Marmaris Örneği” adlı tez çalışmasının aynısıdır.

5- Cafer Çiftçi, “Osmanlı Döneminde Bursa’da Eytâm Keseleri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003, sayı: 5, c.V, s.81-96.

Makale, klasik dönem Osmanlı toplumunda yetimlerin mallarının himayesi ve işletilmesi ile ilgili önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Osmanlı’da kadıların yetimlere karşı sorumlulukları ile vasîlik uygulaması hakkında kısaca bilgiler verilmiş, belgelere dayanarak emvâl-i eytâmın toplumda kim tarafından, nasıl işletildiği hakkında izahatlar yapılmıştır. Emvâl-i Eytâm İdaresi ile doğrudan ilişkili olmasa da bu çalışmanın konusu olan eytâm keseleri, idarenin gördüğü işlevi idarenin kuruluşundan 200-300 sene önce yerine getirmesi bakımından ve Osmanlı’da yetimlerin himayesinde nasıl bir zihin altyapısı taşıdığını göstermesi açısından buraya dâhil edilmiştir.

6- Tahsin Özcan, “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı.14, İstanbul 2006, 103-121.

İnanç’a ait “*Eytâm İdaresi-Sandıkları ve Marmaris Örneği (1885-1911)*” tez çalışması ile birlikte faydalandığımız en önemli kaynak, Eytâm İdaresi hakkında derli toplu bilgilerin yer aldığı Tahsin ÖZCAN’ın adı geçen makalesidir. Makalenin girişinde yetim kelimesi ve İslam dininde yetim hukukuyla ilgili özet bilgiler verildikten sonra Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinden Eytâm İdaresi’nin kuruluşuna kadar geçen zamanda yetimler himayesi üzerinde kısaca durulmuştur. Bundan sonra Eytâm İdaresi’nin ortaya çıkış sebebi üzerinde durulmuş ve çıkarılan nizamnamelerle Eytâm İdaresi’nin yapısı ve işleyişi ortaya konulmuştur. Nizamnamelerde yapılan değişiklikler ve tadillere yer verilmiş olan makalede, Eytâm İdaresi’nin akıbeti hakkında bilgiler verildikten sonra günümüzde bu tür kurumların oluşturulması konusunda bazı önerilerde bulunmaktadır.

7- Nesimi Yazıcı, “Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *AÜİFD*, XLVIII, Ankara 2007, sayı 1, s.1-46.

³ Mehmet Çanlı, “Eytâm İdaresi- Sandıkları ve Osmanlı Devletinde Yetimlerin Ekonomik Haklarının Korunması”, Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç (editörler), *Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler*, İstanbul 2003, s. 59.

Genel olarak Osmanlılarda yetimlerin himayesinin değerlendirildiği makalenin giriş kısmında Türklerde ve İslam’da yetimin ve yetimlerin himayesinin önemine değinilmiştir. “Osmanlılarda Yetimler ve Korunmaları” başlığı altında ise tarihi bir süreç içerisinde Selçuklular da dâhil olmak üzere yetimlerle ilgili kurulmuş vakıflar, yapılmış düzenlemeler, yetimlere devletin bakış açısı anlatılmıştır. Padişahlar ve şahıslar tarafından kurulmuş vakıflarda yetimler için konulan maddeler örneklerle anlatılmış, Tanzimat sonrasında yetimler için kurulmuş olan Emvâl-i Eytâm İdaresi, ıslahhaneler, Darüşşafaka gibi kurumlar hakkında bilgiler verilmiştir.

IV- KAVRAMLAR

A- EYTÂM KAVRAMI

Sözlükte tek olmak, tek kalmak manasına gelen ve Arapça y-t-m (ي-ت-م) kökünden türeyen yetim kelimesi, nesnelerin tekliğini ifade eder. Özel manada ise babası ölmüş çocuğa yetim denmektedir. Babası ölmüş küçük büyük herkese yetim denilebilse de Fıkıh ilminde yetim ergenlik yaşına gelmemiş, babasını kaybetmiş çocuklar için kullanılmaktadır.⁴ Çalışmanın esasını teşkil eden eytâm kelimesi, Arapça yetim kelimesinin çoğuludur.⁵

Tarih boyunca savaşlar, kıtlıklar, doğal afetler, hastalıklar gibi çeşitli sebeplerle insanlar ölmüş, geride eşlerini ve çocuklarını bırakmışlardır. Sahipsiz ailelerin ve çocukların artmasıyla toplumlarda yetimlerle ilgili önemli sorunlar baş göstermiştir. Dul kalan eşin ve yetim kalan çocukların hakları, mirastan payları, bu malların korunması ve geliştirilmesi, sosyal hayatın dengeli bir şekilde devamı için öncelikli konular arasında yer alır. Bu konuya hak ettiği önemi vermemek, ciddi sosyal buhranlara sebep olabilir. Bundan dolayı her toplum, ortaya çıkan bu tür sorunları kendi inanışı, geleneği ve yapısına uygun şekilde aşmaya çalışmıştır.

İslam öncesi Türk tarihine baktığımızda aile bağlarının çok güçlü olduğunu görmekteyiz. M.Ö. 150’li yıllara dayanan bir metin Türk aile yapısına dair önemli bilgiler içermektedir. Çin hükümetinden Hunlara sığınmış Çinli bir vezir ile Çin hükümetinin elçisi arasında geçen bir konuşmada Türk ailesinin töresi ve geleneklerinden bahsedilmektedir. Özellikle ailenin bütünlüğüne dikkat eden Türk ailesinde baba merkezli bir yapı vardır. Baba erkek çocuğunu evlendirmekle yükümlüdür. Erkek çocukla evlenen kadın artık kendi

⁴ Arı, Abdüsselam, “Yetim” Maddesi, *DİA*, İstanbul 2013, c.XLIII, s.501; Geniş bilgi için bkz. Cürcanî, Ali b. Muhammed, *Kitabu’t-ta’rifât*, Beyrut 1983, s.258; “Yetim”, *el-Mevsû’atu’l-Fıkhiyye*, Vizâretu’l-Evkaf ve’ş-Şuûni’l-İslamiyye, Kuveyt H.1404-1427, c.XLV, s.256-260.

⁵ Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebu’l-Fadl İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, Beyrut H.1414, c.XII, s.645.

ailesinden kopmuş ve yeni bir ailenin üyesi olmuştur. Dolayısıyla doğan çocukların ve kadının bakımı önce kocasına, kocası öldüğü zaman da kocanın kardeşine kalmak suretiyle dul kalan kadın ve yetimler himaye edilmiş olurdu. Yetimlere özel bir kurumun varlığı hakkında bilgi bulunmamakla birlikte ilk dönemlerden itibaren Türk aile yapısının, dul kalan kadını ve yetim kalan çocukları bir şekilde toplum hayatında tutmayı başarmış olduğu anlaşılmaktadır.⁶

B- VELÂYET KAVRAMI

V-l-y (و-ل-ي) kökünden türemiş olan velâyet kelimesi sözlükte yardım etmek, sevmek, yönelmek, bir işin sorumluluğunu kendi üstüne almak anlamlarına gelir.⁷ Terim olarak ise “rızası olup olmamasına bakılmaksızın bir sözün başkası hakkında geçerli ve sonuç doğurucu olması”⁸ manasına gelmektedir. Velâyet teriminin kapsamı farklı mezheplerdeki kullanımlara göre değişiklik arz etmektedir.

“Hanefî mezhebinde velâyet şer‘an sabit olan velâyet ve mâlikin yetkilendirmesiyle sabit olan velâyet şeklinde iki kısma ayrılır. Şer‘an sabit olan velâyetin şer‘î velâyet yahut kanunî velâyet diye adlandırılması da mümkündür. Şer‘î velâyet kapsamında babanın, - babanın babası olan- dedenin, vasînin ve hâkimin velâyeti yer alır. Şer‘î velâyet evlendirme velâyeti ve diğer muâmelât işlemlerine ilişkin velâyet olmak üzere iki kısma ayrılır. Birincisine şahıs üzerinde velâyet, ikincisine mal üzerinde velâyet de denir. Mâlikin yetkilendirmesiyle sabit olan velâyet ise vekâlet ve vasîyettir.”⁹

Velâyet altında bulunan şahsın eğitim-öğretim, sağlığını koruma evlendirme gibi şahsıyla alakalı olan şahıs üzerine velâyet manasına gelen velâyet ale’n-nefs terkihi ve yine velâyet altında bulunan şahsın malıyla ilgili velâyet olan mal üzerine velâyet anlamına gelen velâyet ale’l-mal terkihi kullanılmıştır.¹⁰ Bu tariflere bakıldığında velâyetin sebebinin küçüklerin ve kendini himaye edemeyecek kişilerin (deli, bunak) veya sefihi gibi eksik ehliyetlilerin aciziyetinin ortadan kaldırılması ve onların himayesi olduğu ortaya çıkmaktadır.¹¹

⁶ Bahaaddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, TDAV Yayınları, İstanbul 1988, s.245.

⁷ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, c.XV, s.406-407.

⁸ İbn ‘Âbidîn ed-Dımeşkî, *Reddû’l-Muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-Muhtâr*, Beyrut 1992, c.III, s.55.

⁹ Hacı Yunus Apaydın, “Velâyet” Maddesi, *DİA*, İstanbul 2013, c.XLIII, s.16.

¹⁰ Mehmet Şener, “İslam Hukukunda Velâyet(I)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* II, İzmir 1985, s.205.

¹¹ Şevket Topal, “Korumaya Muhtaç Çocukların Bakımı ve Gözetimi Açısından İslâm Hukûkunda Velâyet ve Vesâyet Yetkisi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2006, c.VI, sayı: 3, s.260.

C- VESÂYET KAVRAMI

V-s-y (و-ص-ي) kökünden türemiş olan vesâyet kelimesi sözlükte eklemek, bitişmek, emir, birinden bir işi üzerine almasını istemek manalarına gelmektedir.¹² Fıkıh terimi olarak ise velâyet üst kavramının altında yer alan ve mallar üzerindeki velâyet yani malların idaresi anlamında kullanılan vesâyet¹³, “edâ ehliyeti bulunmayan veya eksik ehliyetlileri himaye ve mallarını idareye ilişkin yetki ve sorumluluk”¹⁴ anlamına gelir. Bu işi yapan kişiye vasî ya da musa ileyh denmektedir.

Yukarıda da değinildiği üzere veli ehliyetsiz veya eksik ehliyetlinin hem şahsı hem de malı üzerinde tam yetki sahibiyken vasî sadece malı üzerinde yetki sahibidir. Dolayısıyla vasînin yetkilerinde sınırlamalar söz konusudur.¹⁵

Vasî, babanın veya dedenin tayin ettiği ve kâdının tayin ettiği vasî olmak üzere ikiye ayrılır. Babanın veya dedenin tayin ettiği vasîye vasî-yi muhtâr, kâdının tayin ettiği vasîye vasî-yi mansûb denmektedir. Vasî-yi muhtâr ile vasî-yi mansûb arasında da yine bazı yetki farklılıkları bulunmaktadır.¹⁶

D- SAĞİR-MÜRÂHİK KAVRAMLARI

S-ğ-r (ص-غ-ر) kelimesi sözlükte küçük olmak, büyüklüğün tersi olarak geçmektedir.¹⁷ Sağır kelimesi ise küçük olanı veya çocuğu ifade eder. Fıkıhî terim olarak ise ergenlik yaşına ulaşmamış kimseye denir.¹⁸ R-h-k (ر-ه-ك) kelimesinde türemiş mürâhik kelimesi sözlükte bulûğa yakınlaşmış çocuk demektir.¹⁹ Fıkıhî anlamda ise ergenlik çağının alt ve üst yaş sınırları arasına bulunan çocuğa denir. Hanefî âlimlerine göre 12-15 yaşları arasındaki erkek çocuk mürâhik, 9-15 yaşları arasındaki kız çocuklarına da mürâhika denir.²⁰ Dikkat edildiğinde sağır kavramı mürâhik kavramını içine alan daha geniş bir kavramı ifade

¹² "İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, c.XV, s.393.

¹³ İbn Nüceym Zeynüddin, İbrahim el-Misrî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, (Hamevî'nin *Ğamzu 'Uyûni'l-Besâir* isimli şerhiyle birlikte) Beyrut 1985, c.I, s.456. Ek bilgi için bkz. Bedreddin el-'Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, Beyrut 2000, c.XIII, s.500-507.

¹⁴ Ali Bardakoğlu, "Vesâyet" Maddesi, *DİA*, İstanbul 2013, c.XLIII, s.66.

¹⁵ İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, c.I, s.456; Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Çocuk ve Hakları*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2004, s. 110.

¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Nizameddin el-Belhî, *Fetava'l-Hindiyye*, (Basım yeri yok) H.1310/M.1902, c.III, s.172-173; Çeker, *Çocuk ve Hakları*, s.118-133.

¹⁷ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, c.IV, 458.

¹⁸ İbn Rüşd, Ebû Velid Muhammed b. Muhammed Kurtubi, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, Kâhire ty, c.II, s.250. Ek bilgi için bkz. Musa Mahad Kato, "İslam'da Küçüklerin Hukuku (Üstrüşenî'nin Ahkâmı's-Sığâr Örneği)", (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2015), s.32; Mehmet Akif Aydın, "Çocuk" Maddesi, *DİA*, İstanbul 1993, c.VIII, s.361.

¹⁹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, c.X, s.130, Cürcanî, *et-Ta'rifat*, s.266; Muhammed Abdurraûf el-Münâbî, *et-Te'ârîf*, Beyrut H.1410, s.648.

²⁰ Nihat Dalgın, "Mürâhik" Maddesi, *DİA*, İstanbul 2006, c.XXXII, s.40.

etmektedir. Dolayısıyla bu ayrıma her zaman riayet edilmemiş, mürâhik çocuklar için de çoğu zaman sağır kelimesi kullanılmıştır.

E- BULÛĞ-RÜŞD KAVRAMI

Bulûğ kelimesinin sözlük manası ulaşmak, erişmektir. Fıkhlî manada da çocuğun cinsî ve bünyevî olarak ergenlik çağına ulaşmasına denir.²¹ Rüşd kelimesi ise sözlükte doğru yolu bulmak, makul davranmak manalarına gelmektedir.²² Terim olarak ise kişinin mallarını uygun biçimde koruyup harcamasını sağlayan fikri olgunluk anlamındadır.²³ Bulûğ kavramı çocuğun cinsî, bedenî erişkinliğini anlatırken rüşd kavramı çocuğun aklî ve zihnî olgunluğunu anlatır. Fıkıh âlimlerine göre malını makul şekilde idare edebilecek kişi rüşde erişmiş olan reşid bir kişidir. Sadece bulûğa ermek çocuğun malı üzerinde tasarruf yetkisi vermez. Aynı zamanda rüşd sahibi de olması gerekir. Bulûğ için âlimlerin büyük çoğunluğu 15 yaşını üst sınır kabul ederken, rüşd için 25 yaşı üst sınır kabul etmişlerdir.²⁴

F- ESHÂM-KAİME KAVRAMLARI

S-h-m (س-ه-م) sözlükte pay, hisse anlamlarına gelmektedir. Eshâm, miras ve vakıfla ilgili metinlerde sözlük anlamıyla kullanılırken Osmanlı maliyesinde bir çeşit iç borçlanma şeklini temsil eder. 1775-1870 yılları arasında mukataa adıyla bilinen vergi kalemlerinden bazılarının faiz denilen belirli bölümlerinin paylar halinde bölünerek özel şahıslara “muaccele” adı verilen bir meblağ karşılığında kaydıhayat şartıyla satılmasıdır.²⁵ Kâime, k-v-m (ق-و-م) kelimesinden türemiş olan ayakta duran, bir şeyin yerine geçen manasına gelen kâim kelimesinin müennes halidir. Tedavülde olan sikkenin yerine geçtiği için kâime denmiştir. Osmanlı’da uygulanan eshâm sisteminin geliştirilmesiyle ortaya çıkmış bir iç borçlanma şeklidir.²⁶ Aslında Osmanlı maliyecileri tarafından piyasada bulunan sikkelerin yerine

²¹ Sadî Ebu Ceyb, *el-Kamûsu'l-Fıkhî Luğaten ve Istılâhen*, Dimeşk 1993, s.42. Ek bilgi için bkz. Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhî'l-İslâmî ve Edilletuhû*, Dimeşk ty., c.VI, s.288-291; Ali Bardakoğlu, “Bulûğ” Maddesi, *DİA*, İstanbul 1992, c.VI, s.413.

²² İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, c.III, s.175-176.

²³ Ebu Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertîbi'sh-Şerâi'*, Beyrut 1986, c.VII, s. 170. Ek bilgi için bkz. Zuhaylî, *el-Fıkhî'l-İslâmî*, c.VI, s.291-297; Saffet Köse, “Rüşd” Maddesi, *DİA*, İstanbul 2008, c.XXXV, s.298.

²⁴ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2012, s.219; Bardakoğlu, “Bulûğ”, *DİA*, c.VI, s.414.

²⁵ Mehmet Genç, “Eshâm: İç Borçlanma”, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s.186. Ayrıca bkz. H. Veli Aydın, “İstanbul Tütün Gümrüğü ve İlk Eshâm Uygulaması, Prof. Dr. Özer Ergenç’e Armağan”, İstanbul 2013, s.79; Yavuz Cezar, “Osmanlı Mali Tarihinde ‘Eshâm’ Uygulamasının İlk Dönemlerine İlişkin Bazı Önemli ve Örnek Belgeler”, *Toplum ve Bilim*, 1980, sayı: 12, s.124-142.

²⁶ Ali Akyıldız, “Kâime” Maddesi, *DİA*, İstanbul 2001, c.XXIV, s.212-213.

kullanılması istenen bir kâğıt para olmasına rağmen kâimelerin faiz getirisi kâimenin bir yatırım amacına dönüşmesine sebep olmuştur.²⁷

G- KEFALET, REHİN, İSTİĞLAL VE İDÂNE KAVRAMLARI

Sözlükte bir şeyi bir şeye eklemek ve bitıştirmek manalarına gelen k-f-l (كفـل)²⁸ kelimesinden türeyen kefil kelimesi, fikhî olarak bir hakkın güvenceye bağlanması amacıyla bir kimsenin asıl borçlunun alacaklı karşısındaki sorumluluğuna katılmış veya birinin teslimini üstlenmiş kimse manasına gelmektedir.²⁹ Sözlük manası olarak bir şeyin yerine bir şeyi koymak,³⁰ elde tutma, hapsetme manasına gelen rehin kelimesi, fikhî terim olarak bir alacağa karşılık bir malın aynî teminat olmasını sağlayan akit ve bu akde konu olan mal anlamına gelmektedir.³¹ İstiğlâl ise artmak, çoğalmak manalarına gelen g-l-l (غلـل)³² kelimesinden türemiştir.³³ Fikhî olarak ise satıcının malını tekrar kendisinin kiralaması şartıyla satmasıdır.³³

Sicillerde geçen “bâ-küfelâ”, “bâ-rehn” ve “bâ-istiğlâl” kelimeleri Osmanlı’da muamele-i şeriyye olarak adlandırılan akit çeşididir. Ancak nizamnamelerde paraların kefil veya rehin karşılığı verilmesi kuralı gereğince yetimlerin paralarına teminat olarak alındıkları anlaşılmaktadır.³⁴ Osmanlı’daki ismiyle muamele-i şeriyye ya da diğer ismiyle bey’u’l-ıyne ise borç verirken kişilerin kazanç sağladığı bir akit türüdür. İşlem şu şekilde gerçekleşmektedir: Paraya ihtiyacı olan kişi bir kimseden borç alır. Borç veren kişi borcun yanında vadeli olarak bir malı borç alan kişiye satar. Borç alan kişi vadeli olarak aldığı malı borç aldığı kişiye hibe eder. Böylece borç veren kişi borcun yanında bir de gelir elde etmiş olur.

²⁷ Geniş bilgi için bkz. Ali Akyıldız, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, İstanbul ty. Mine Erol, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kâğıt Para(Kâime)*, Ankara 1970.

²⁸ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, c.XI, s.589-590.

²⁹ Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta’lîli’l-Muhtâr*, Beyrut 1937, c.II, s.166.

³⁰ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, c.XIII, s.188.

³¹ Ali b. Ebi Bekir Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti’l-Mübtedî*, Beyrut ty., c.IV, s.412.

³² İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, c.XI, s.499.

³³ Beşir Gözübenli, “Bey’bi’l-Vefâ (Vefâen Satış) ve Bey’bi’l-İstiğlâl”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1990, sayı: 9, s. 109-119; bkz. Ali Haydar Efendi, “Muvâzaa ve İstiğlâl”, sad. Sabri Erturhan, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2005, sayı: 5, s. 267-295.

³⁴ “Eytâm Nizamnamesidir”, *Düstur*, H. 1289, Tertip I, c.I, s.271-274.

Muamele-i şeriyye Osmanlı'da para vakıfları, yetimlerin malları ve toplumda geniş bir kullanıma ulaşmıştır. Çeşitli dönemlerde muamele-i şeriyye için şeyhülislam tarafından fetvalar yayınlanmış ve düzenlemeler yapılmıştır.³⁵

İdâne ise Arapça d-y-n (د-ي-ن) kelimesinden türetilmiştir. Borç manasına gelen deyn kelimesi idâne kalıbında borç vermek anlamına gelir.³⁶ Ancak Osmanlılar tarafından idâne kelimesi de muamele-i şeriyye işlemi için kullanılmıştır. Eytâm nizamnamelerinde ve emvâl-i eytâma ait sicillerde idâne kayıtları ile asıl anlatılmak istenen, borcun muamele-i şeriyye yoluyla verildiğidir.

³⁵ Geniş bilgi için bkz. Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara 2003, s.53-76.

³⁶Ebu Ceyb, *Kamûsu'l-Fıkhî*, s.132.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM TARİHİNDE YETİMLER VE YETİMLERİN HİMAYESİ

I- OSMANLI ÖNCESİ DÖNEMDE YETİMLER

Kur'an-ı Kerim'de yetimlerle ilgili birçok emir ve tavsiye bulunmaktadır. Yetime iyi muamele etme, yetimlerin ıslah olmasına çalışma, yetimleri evlendirme³⁷, yetimlerin mallarını koruma³⁸ ve onlara infak etme³⁹ Kur'an-ı Kerim'in İslam toplumuna yüklediği önemli sorumluluklardandır. Ayrıca yetim mallarını haksız şekilde kullanmak, israf etmek ve yetim hakkı yemek de şiddetle yasaklanmış ve cezasının ahirette cehennem olacağı belirtilmiştir.⁴⁰

Kendisi de bir yetim olan İslam dininin mübelliği Hz. Muhammed (S.A.S.)'in de yetimler hakkında birçok hadisi ve uygulaması bulunmaktadır. Yetime iyi muamelede bulunma, yetimleri ıslah etme, onları koruyup kollama, onlarla ilgilenme⁴¹ Peygamber Efendimiz'in Müslümanlara yönelik tavsiyelerindendir. Ayrıca yetimin malının zekâtla eriyip bitmesinden onu kullanarak tükenmesinin de önüne geçilmesini emretmiştir.⁴²

Resulullah (S.A.S.) Efendimizin bizzat yetimlerle ilgilendiğine dair birçok örnek arasından birkaç tanesinin burada hatırlatılması yerinde olacaktır.

Hicretin üzerinden henüz dokuz ay geçmiş iken vefat eden Ensar'ın nakiblerinden Es'ad b. Zürare'nin vasiyeti üzerine Resulullah (S.A.S.), üç kızını himayesine almış, kendi evinde onları barındırmış⁴³ ve bizzat evliliklerini temin ederek yuva kurmalarını sağlamıştır.⁴⁴ Aynı şekilde Bışr b. Akrebe (R.A.), babasının şehadetinden sonra üzüntüsünden ağlarken Resulullah (S.A.S.) Efendimiz yanına gitmiş ve şöyle söylemiştir: “Ağlama, ben senin baban, Ayşe de annen olsa razı olmaz mısın?”. Bunun üzerine Bışr (R.A.) “Olmaz mıyım, anam babam sana feda olsun ya Resulallah!” diyerek teselli olmuştur.⁴⁵

Bir gün Ensar'dan bir yetim, Ebu Lübâbe (R.A.)'ı Resulullah (S.A.S.)'e dava etti. Anlaşmazlık konusu, üzerinde meyveleri bulunan ve üstünde hak iddia ettikleri hurma ağacıydı. Resulullah (S.A.S.) Ebu Lübâbe lehine karar verdi. Yetim hurma ağacını kaybettiğinden dolayı üzüldü. Bunun üzerine Resulullah (S.A.S.), Ebu Lübâbe'den yetime ağacı vermesini istedi. Ebu Lübâbe buna yanaşmadı. Efendimiz (S.A.S.) Ebu Lübâbe'ye

³⁷ Nisa Suresi, 4/6.

³⁸ Nisa Suresi, 4/8.

³⁹ Bakara Suresi, 2/215, İnsân Suresi, 76/8, Beled Suresi, 92/15.

⁴⁰ Nisa Suresi, 4/2, 10; Fecr Suresi, 89/17; Duha 93/9; Mâûn Suresi, 107/2.

⁴¹ İbn Mâce, “Edeb”, 6, Müsned, c.V, s.250.

⁴² Ebu Dâvud, “Edeb”, 121; Tirmizî, “Zekât”, 15; Buhârî “Vesaya”, 23.

⁴³ İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Haşimî el-Basrî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, c.III, s.458.

⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, c.VIII, s.324, 325.

⁴⁵ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *et-Târihu'l-Kebîr*, Dairetü'l-Mearifi'l-Osmaniyye, Haydarabad ty., c.II, s.78.

“Bunun karşılığında cennette sana hurma ağacı vardır.” dedi. Fakat Ebu Lübâbe yine kabul etmedi. İbnü’l-Dehdâha bu olay üzerine “Ya Resulallah! Yetime o hurma ağacını versem benim mükâfatım ne olur?” dedi. Efendimiz (S.A.S.) “Cennette hurma ağacı olacaktır.” buyurdu. İbnü’l-Dehdâha, gidip Ebu Lübâbe’den o hurma ağacını, bir hurma bahçesi karşılığında satın aldı ve yetime verdi. Resulullah (S.A.S.) şöyle buyurdu: “İbnü’l-Dehdâha için cennette dallarını eğmiş nice hurma ağaçları vardır.”⁴⁶ Bu olayda Resulullah (S.A.S.) hâkim olarak kararını verdikten sonra yetimlerin gözetilmesi açısından herkese örnek teşkil edecek bir hassasiyet göstermiştir.

Sahabe-i Kirâm (R.A.), Efendimiz (S.A.S.)’in yetimler konusundaki hassasiyetine ellerinden geldiğince riayet etmişler, onların gözetilmesiyle ilgili müstesna örnekler bırakmışlardır. Bunların özü mâhiyetinde olan İbn Abbas (R.A.)’ın bir müşahedesi başka söze gerek bıraktırmayacak niteliktedir. Ondan şöyle rivayet edilmiştir: “Allah (C.C.) En‘am 152 ile Nisâ 10. ayeti indirdiğinde yanında yetim barındıran sahabîler, kendi yiyecek ve içecekleriyle yetimlerin yiyecek ve içeceklerini birbirinden ayırdılar. Yetimlerin yiyeceklerinden artan kısımları daha sonra yemeleri için saklamaya başladılar; yemedikleri durumda ise yemekler bozuldu. Bu durum onları işini zorlaştırdı. Peygamber (S.A.S.)’e gelip durumu anlattıklarında Allah (C.C.) şu ayeti indirdi: “Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: "Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir.”⁴⁷ Bundan sonra sahabe-i kiram yetimlerin yiyecek ve içecekleriyle kendi yiyecek ve içeceklerini birleştirdi.”⁴⁸

Gerek Kur’an-ı Kerim’in emir ve yasakları gerek Peygamber (S.A.S.)’in teşvikleri ile bizzat sahabe uygulamalarında yetimlere gösterilen ihtimam, İslam devletlerinde kimsesiz, yetim çocukların himayesine özel bir önem verilmesini sağlamıştır. Devlet eliyle olsun toplum eliyle olsun kurulan vakıflarla yardıma muhtaç kişiler, yolda kalmışlar, yetimler, kimsesiz çocuklar ve dul kadınlar himaye edilmiş ve onların ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Erbil Atabeyi Muzafferüddin Ebu Said Gökbörü (630/1232)’nin kurmuş olduğu vakfın vakfiyesinde çocuklar için çocuk yetimhanesi, sokak çocuklarının kalabileceği bakımevi kurulması şart koşulmuştur. Ayrıca sultaneye varıncaya kadar yetimhanede kalan çocukların her türlü ihtiyacı karşılanmıştır.⁴⁹ Aynı şekilde İlhanlı hükümdarı Gazan Mahmut

⁴⁶ Vakidî, Muhammed b. Ömer b. Vakid es-Sehmî, *Kitabu'l-Meğazî*, Daru'l-A'lemî, Üçüncü Baskı, Beyrut 1989, c.I, s.281.

⁴⁷ Bakara, 2/220.

⁴⁸ Ebu Davud, “Vesâyâ”, 7.

⁴⁹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s.349.

Han (703/1304) tarafından kurulmuş vakfın günümüze kadar ulaşmış olan vakfiyesinde de terkedilmiş ve yetim kalmış çocukların ihtiyaçlarının karşılanması ve himaye edilmesi ile ilgili maddeler⁵⁰, İslam tarihi içerisinde yetimlerin gözetilmesi sahasında tesis edilmiş olan sosyal kurumların oluşmuş olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Osmanlı'nın kuruluş yıllarına denk düşen 1 Şevval 721/24 Ekim 1324 tarihli Hattab bin Sahib Ahmed tarafından Sivas'ta kurulan vakfın vakfiyesinde yetim çocukların günümüz tabiriyle koruyucu aileler tarafından yetiştirilmesini içeren bir şart bulunmaktadır. Buradan bakıldığında Müslümanlar, yetimlerin bakımını sadece yiyecek, giyecek, barınma gibi fiziki ihtiyaçların karşılanması olarak görmemiştir. Anne-baba şefkatini hissetmeleri, milli ve manevi değerlere sahip bir birey olarak yetişmelerine de önem vermişlerdir.⁵¹

II- OSMANLI DÖNEMİNDE YETİMLERİN HİMAYESİ

Osmanlı Devleti'nde yetimlerin himayesi konusu klasik dönem ve Emvâl-i Eytâm Nezareti'nin oluşturulmasından sonraki dönem olarak ikiye ayrılabilir.

A- KLASİK DÖNEM'DE YETİMLERİN HİMAYESİ

Diğer İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de yetim çocukların her türlü hakları İslam Hukuku çerçevesinde korunmaktaydı. Vefat eden kimsenin malının taksimi, bulûğ ve rüşd yaşına ermemiş çocuğa mirastan düşen pay, bu çocuğun bakımının ve çocuğa miras kalan malların idaresinin kimin üstleneceği gibi hususlar fıkıh metinlerinde açıkça belirtilmiştir. Toplum da bu kurallara uygun olarak yaşayışını devam ettirmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nde yetimlerin himayesi ve mallarının idaresine yönelik klasik dönem olarak adlandırılan bu dönemde kayıt altına alınmış olmaları bakımından iki uygulama dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi toplumsal bir sosyal yapı olan vakıflar, ikincisi ise bireysel olarak yetim mallarının idare edildiğine dair kayıtların tutulduğu şeriyeye sicilleridir.

1- Yetimlerin Himayesinde Vakıfların Rolü

Osmanlı Devleti, diğer İslam devletleri gibi toplumsal huzurun oluşması için gerekli sosyal devlet yapısını devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nin sosyal devlet özelliği, hususiyle vakıfların yaygınlaştırılması ile sürdürülmekteydi. Böylece sadece devlet değil halk da kurduğu vakıflar yoluyla bu sosyal yapının içerisinde bulunarak toplumsal refahın ve huzurun sağlanmasında rol oynuyordu. Osmanlı Devleti'yle zirveye ulaşan vakıf müessesesi eğitim, ulaşım, sağlık, ibadet gibi halkın temel ihtiyaçlarından yoldan çöplerin kaldırılmasına, fakir

⁵⁰ Abdülkadir Yuvalı, "Gâzân Han" Maddesi, *DİA*, İstanbul 1996, c.XIII, s.430-431.

⁵¹ Nazif Öztürk, "Aile Vakıfları", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara 1991, c.III, s.1035-1036.

kızlara çeyiz düzülmesine kadar çok geniş bir yelpazede toplumun faydasına olabilecek her şeyi kapsamaktaydı. Bu kapsam içerisinde yetimlerle ilgili kurumların olmaması düşünülemezdi.

Fatih Sultan Mehmed'in kurduğu vakıflar arasında, Ayasofya Camii'nin batı yönündeki kapısı yanında bina ettirip Darü't-Talim adını verdiği okul, yetimler için kurulmuş vakıflara bir örnektir. Öncelikle yetim çocuklar, yetim çocuk bulunamaz ise fakir Müslüman çocukların eğitimi için kurulan bu vakfın vakfiyesine göre, tayin edilen öğretmenin, çocukların eğitimi için yeterli olacak kapasitede olması ve hizmetine karşılık günde altı akçe alması kararlaştırılmıştır. Yardımcı öğretmenin görevi çocuklara derslerinde yardımcı olmaktır. Çocuklara şefkatle ve merhametle davranacak, hizmetine karşılık günde iki akçe alacaktır. Okulun açılıp kapanması ve temizlik işlerinden sorumlu bir kayyım tayin edilecek ve bu kişinin güzel ahlaklı olmasına dikkat edilecektir.

Yine Fatih Sultan Mehmed, vakfiyelerinin Kalenderhane ile ilgili kısmında çevredeki fakirlere günde 40, muhtaç misafirlere ise günde 15 akçe harcanması şartını koşmuştur. Bunların yanında yetimler için her gün yüz akçeden aylık üç bin akçe harcanmasını, babası ve annesini kaybetmiş her yetim için günde yarım dirhemden aylık 15 akçe verilmesini istemiştir.⁵²

Bir başka Osmanlı padişahı Kanunî'nin Süleymaniye Vakfiyesi'nde ise Kur'an-ı Kerim'i öğrenen yetimler için günlük on akçe verilmesi ve yılda iki defa elbise alınması şart koşulmuştur. Vakıfta fakirler için çıkan yemekten, okuyan yetim ve fakir çocuklara da hisse ayrılması istenmiştir.⁵³

Bu tür vakıflar sadece devlet ricali arasında sınırlı kalmamıştır. Toplumdan gücü yeten insanlar da yetim çocukların himaye edilmesi için vakıflar kurmuşlardır. Bununla ilgili birçok örnek elimizde mevcuttur. 15 Zilhicce 1204/26 Ağustos 1790'da Ümmügülsüm Hanım tarafından kurulan bir vakıfta, vakıf gelirlerinden her yıl 100 kuruş ayrılarak Ramazan ayında, yoksul ve yetim Müslüman çocuklarına yeteri kadar giyecek alınması şart koşulmuştur.⁵⁴ Aynı şekilde 1617 senesinde Kara Çelebizade Mehmed Efendi'ye ait İstanbul'da bulunan vakfının vakfiyesine göre, Ramazan ayında yetim çocuklara elbise alınması için tahsisat

⁵² Fatih Mehmet II Vakfiyeleri, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı Ankara 1938, s. 313-314/ 257, 328-329/260-261; Bkz. Nesimi Yazıcı, "Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bir Değerlendirme", *AÜİFD*, c.XLVIII (2007), sayı I, s.16.

⁵³ Kemal Edib Kürkçüoğlu, *Süleymaniye Vakfiyesi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1962, s.152-153/42-43.

⁵⁴ Nazif Öztürk, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyal Yardımlaşma Kuruluşları", *Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı*, Ankara 2003, s.59.

ayrılmıştır.⁵⁵ Bunlardan başka, 1856 yılında Nevres Hanım'a ait vakfiyede her sene Şaban ayının sonlarına doğru on beş fakir ve yetim çocuğa elbise alınması şart koşulmuştur.⁵⁶

Yetimlerin ihtiyaçlarını gidermeye yönelik bu tür vakıflara daha birçok örnek verilebilir. Bunların yanında Osmanlı Devleti'nde avâız vakıfları, esnaf sandıkları ve yeniçerilere ait orta sandığı uygulamalarıyla da yetimlerin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır.⁵⁷

Avâız aslen Osmanlı maliyesinde bir vergi türü olarak olağanüstü hallerde ve özellikle savaş zamanlarında toplanmaktaydı.⁵⁸ Başlangıçta olağanüstü durumlarda toplanan avâız vergisi, ihtiyaçların artması ve devlet hazinesinin toplanan gelirle bu ihtiyaçları karşılayamaması sebebiyle düzenli bir hale getirilmiştir. Hatta genel bütçe gelirleri içindeki oranı zaman zaman %20'lere ulaşmıştır.⁵⁹

Avâız vakıflarına gelince, köy veya mahalle halkının başta avâız vergisi olmak üzere ortak mükellefiyetlerinin karşılanması, köy veya mahallenin ihtiyaçlarının giderilmesi için kurulmuş vakıflardır. Fakir olarak ölenlerin teçhiz ve tekfini, köy veya mahallenin kaldırım, su yolu gibi ihtiyaçlarının tesis ve tamiri, mahallenin imam, müezzin, muallim gibi görevlilerinin ücretlerinin karşılanması, fakir, dul ve yetimlerin ihtiyaçlarının giderilmesi avâız vakıflarının harcamaları arasındadır. Bu vakıflarının kâhir ekseriyeti para vakfı olarak bir hayır sahibi tarafından kurulabildiği gibi köy veya mahallenin ileri gelen zengin ya da esnaflarından para toplanmak suretiyle de tesis edilmiştir.⁶⁰

Esnaf sandıkları ise Osmanlı esnafının loncalar eliyle teşkil ettiği bir fondur. Bu fonun sermayesi doğrudan bir kişi tarafından vakfedilen paralar ile esnafın yaptığı bağışlar, haftalık veya aylık aidatlar veya çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa terfi gibi vesilelerle ödenen harçlardan oluşmaktaydı. Sandığın gelirleri %1 nema ile esnafa borç verilirken, aynı zamanda çevredeki köprü ve yol tamiri gibi amme ihtiyacına, esnaf fakirlerinin iaşesine, dul ve yetimlerin ihtiyaçlarına da harcanmaktaydı.⁶¹

⁵⁵ Yazıcı, "Osmanlılarda Yetimlerin Korunması", s.18.

⁵⁶ Hikmet Zeki Kapçı, "Yetimlere Yönelik Bir Eğitim Kurumu Darülhayr-i Âli", (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2012), s.13.

⁵⁷ Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanunî Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s.79.

⁵⁸ Halil Sahillioğlu, "Avâız" Maddesi, *DİA*, İstanbul 1991, c.IV, s.108-109.

⁵⁹ Özcan, *Para Vakıfları*, s.80.

⁶⁰ Mehmet İpşirli, "Avâız Vakfı" Maddesi, *DİA*, İstanbul 1991, c.IV, s.109. Özcan, *Para Vakıfları*, s.80-82.

⁶¹ Özcan, *Para Vakıfları*, s.82-85. Yazıcı, Nesimi, "Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler", *AÜİFD*, s.35, sayı I, s.159-164.

Esnaf sandıkları gibi bir sandık olan orta sandıkları da yeniçeriler arasında dayanışmayı sağlamak, muhtaç duruma düşenlerin kendilerine ve ailelerine yardım etmek amacıyla kurulmuşlardır. Bu orta sandıklarının yanında Ağa kapısında yeniçeri ağasının dairesinde kara sandık adındaki bir sandıkta yeniçeri yetimlerinin paraları saklanmaktaydı. Vefat eden yeniçerinin emvâl ve eşyası satılarak yetiştirilmiş çocuğuna verilirdi. Çocuk küçük ise bu para o yeniçerinin bağlı bulunduğu ortaya gönderilir ve çocuk rüşd yaşına erinceye kadar orada işletilirdi. Eğer paranın işletilmesi istenmezse kara sandıkta korunmaya alınırdı. Yetim büyüyünce bu paralar ona teslim edilirdi. Bu açıdan bakıldığında orta sandıkları tezin asıl konusu olan Eytâm İdaresi'nin ortaya çıkmasına adeta bir zemin hazırlamıştır.⁶²

2- Vasî ve Velilerin Gözetiminde Yetimler

Yetimleri ilgilendiren hak ve sorumluluklara, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Müslümanlar arasında başından itibaren İslam Hukuku'nun düzenlediği şekilde riayet edilmiştir. Halk arasında bu hükümler uygulanırken her zaman şeriyye sicillerinde kayıt altına alınma gereği duyulmamıştır. Osmanlı'da kaza merkezlerinde tutulan şeriyye sicillerinde mahkemelere intikal etmiş olan dava konularının yanında yetim mallarının işletilmesi de dâhil olmak üzere evlenme, boşanma, miras, vakıf idareleri gibi birçok konu kayıt altına alınmıştır. Bazı kaza merkezlerinde ise yetim mallarının idaresiyle ilgili müstakil defterler bile tutulmuştur.⁶³

Eyüp mahkemesine ait bir sicil kaydında Ayşe Hatun bt. Hasan'ın yetim oğlu Hüseyin bt. Hasan'a annesinden 1109 akçe mal miras kaldığı ve Fatıma bt. Mahmud'un yetimin rüşde erişmesine değin vasî olarak tayin edildiği görülmektedir.⁶⁴ Üsküdar mahkemesine ait başka bir kayıta yetim Mehmed b. Abdullah vasîsi olan Ayşe bt. Abdullah tarafından yetime ait bostanın Yani v. Kurka'ya kiralandığı belirtilmektedir.⁶⁵ Üsküdar mahkemesine ait başka bir sicilde Mustafa b. Kasım isimli şahsın yetim Mehmed b. Hasan'ın

⁶² Özcan, *Para Vakıfları*, s. 85-86, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s.558-559, Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, OSAV, İstanbul 1996, c.IX s.254-255.

⁶³ Üsküdar Mahkemesi 98 Numaralı kadı sicili sadece yetimlerin kaydının tutulduğu Kadı Sicillerine bir örnektir. Bkz. Özcan, *Para Vakıfları*, s.86, Mehmet Akif Aydın, Bilgin Aydın-Ekrem Tak, *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, İstanbul 2008, s.28.

⁶⁴ *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb (Havâss-ı Refia) Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 993 - 995 / M. 1585 - 1587)*, haz. Baki Çakır ... [ve öte] ; Arapça metin Tahsin Özcan; kontrol eden Tahsin Özcan, editör Coşkun Yılmaz. İstanbul 2011, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) s.88, (Hüküm No:88).

⁶⁵ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil (H. 956-963/M. 1549-1556)*, haz. Orhan Gültekin; Arapça metin Mehmet Akman; kontrol eden Mustafa Oğuz; editör Coşkun Yılmaz. İstanbul 2010, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), s.188, (Hüküm No:397).

malından vasî Nebi b. Hasan yoluyla bin akçe ve çuha pahasından yüz akçe borç aldığı ve Mehmed Ağa b. Abdullah'ın da kefil olduğu kaydedilmiştir.⁶⁶ Üsküdar mahkemesi 56 numaralı sicilde 126 numaralı hükümde Rabia bt. Hüseyin'in eşi Abdi Yeniçeri adlı kişi tarafından evinin istiğlâl yoluyla 1 Şaban 988/ 11 Eylül 1580 tarihinde iki bin akçe karşılığında yetime satıldığı ve 1 Rebiülahir 991/24 Nisan 1583 tarihine kadar yılda iki yüz akçeye tekrar kiralandığı kaydedilmiştir. Aynı sicilin 125 numaralı kaydında ise 1 Rebiülahir 991/24 Nisan 1583 yılında iki bin akçe asıl maldan ve 533 akçe de kiradan olmak üzere 2533 34 akçe bedelle istiğlâl yoluyla satılan evin tekrar Rabia Hatun zimmetine geçmiştir.⁶⁷ Yine Üsküdar mahkemesine ait bir başka sicilde ise Gedik Ahmed b. Abdi Kasım Çelebi b. Hasan ile yaptığı anlaşma sonucu yetime Hatice bt. Abdurrahman Çelebi'nin malından bin akçe karz yoluyla ve yüz akçe de çuha pahası yoluyla borç aldığını ikrar etmiştir.⁶⁸

Buradan görülüyor ki Osmanlılarda Emvâl-i Eytâm İdaresi kurulmadan önce dahi yetimlerin malları kişiler ve vakıflar yoluyla himaye edilmiş ve işletilmiştir.

B- EMVÂL-İ EYTÂM NEZARETİ'NİN OLUŞTURULMASI VE SONRASINDA YETİMLERİN HİMAYESİ

Batılılaşma hareketlerinin hız kazandığı Tanzimat sonrasında toplum sathında gerçekleşen birçok faaliyet, devletin merkezileşmesi sonucu devlet destekli ve geniş kapsamlı kurumlar haline gelmiştir. Daha önceleri vakıfların ve kişilerin yaptığı faaliyetler devlet kontrolüne alınarak müesseseler haline gelmiş ve bu müesseselerin bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Bu çerçevede Emvâl-i Eytâm Nezareti, ıslahhane ve sanayi mektepleri, Darüşşafaka, Darülaceze, Darülhayr-ı Alî, darüleytâmlar ve Himaye-i Etfal Cemiyeti kısaca bilgi verilmesi gereken müesseselerdir.

⁶⁶ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil (H. 987-988/M. 1579-1580)*, haz. Rıfat Günelan; Arapça metin Mehmet Akman; kontrol eden Feridun Emecen; editör Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010; Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), s.228, (Hüküm No: 429).

⁶⁷ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 990-991/M. 1582-1583)*, haz. Hilal Kazan - Kenan Yıldız; Arapça metin Mehmet Akman - Tahsin Özcan; kontrol eden Mahmut Ak; editör Coşkun Yılmaz. – İstanbul 2010, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), s.94-95, (Hüküm No: 125-126).

⁶⁸ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H. 999 - 1000/M. 1590 - 1591)*, haz. Rıfat Günelan; Arapça metin Mehmet Akman - Mehmet Canatar; kontrol eden Mehmet Canatar; editör Coşkun Yılmaz. – İstanbul 2010, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), s.62, (Hüküm No: 1188).

1- Emvâl-i Eytâm Nezareti⁶⁹

Osmanlı Devleti, vakıfları daha önceden Evkâf-ı Hümayûn Nezareti'ne⁷⁰ bağladığı gibi yetimlerin mallarının idaresini de Emvâl-i Eytâm Nezareti altında birleştirmeye çalışmıştır. Daha önceleri bireysel olarak veya vakıf yoluyla yapılan yetim mallarının idaresi kurulan yeni nezaretle devlet denetimi altına alınmış, suiistimallerin önüne geçilmek ve yetimlerin haklarını korumak hedeflenmiştir. 31 Aralık 1851/7 Rebiülevvel 1268 tarihinde kurulan bu nezaret ileride detaylıca anlatılacaktır.

2- İslahhane ve Sanayi Mektepleri

İslahhaneler, yetim, öksüz veya aileleri kendilerine bakamayacak durumda olan fakir Müslüman ya da gayrimüslim çocuklara temel eğitim vermek, bir meslek kazandırmak amacıyla tesis edilmiştir. İlk ıslahhane 1863'te Tuna valisi Mithat Paşa tarafından Niş şehrinde kurulmuştur. Daha sonra 1864'te Rusçuk ve Köstence'de de birer ıslahhane açılmıştır.⁷¹ 1867'den itibaren Anadolu'nun ve Osmanlı'nın çeşitli vilayetlerinde ıslahhaneler yaygınlaşmıştır.⁷²

1871'e⁷³ kadar geçici talimatlarla yönetilen ıslahhaneler, bu yılda çıkarılan bir nizamnameyle belli esaslara bağlanmıştır. Nizamnameye göre ıslahhanelerin idaresi çocukların eğitim-öğretimi, disiplini, barınması, beslenmesi, giydirilmesi ile alakalı ve bir de bu müesseselerde planlanmış olan bazı malların imalatına dair işlemlerle alakalı olarak ikiye ayrılmaktaydı.⁷⁴

Fonksiyonel bir eğitim veren ıslahhanelerde öğrenciler beş sınıfa ayrılmaktaydı. Sınıflar büyükten küçüğe doğru ilerlemekte böylece beşinci yılında olan bir öğrenci birinci sınıfta olmaktadır. Üçüncü, ikinci ve birinci sınıf öğrencilerine yaptıkları işlerin karşılığı verilmekteydi. Bir öğrenci okuma yazmayı, hesap yapmayı öğrendiği, kurumun

⁶⁹ 1851 yılında Şeyhülislamığa bağlı, adı Emvâl-i Eytâm Nezareti olan bir nezaret tesis edilmekle birlikte daha sonraları maliye nezaretinin bu bakanlığa bütçe ayıramaması dolayısıyla yine Şeyhülislamlık makamı altında Eytâm Müdüriyeti haline getirilmiş, 1874 yılında ise tam adı "Meclis-i İdare-i Emvâl-i Eytâm" olan bir meclis kurulmuştur. Emvâl-i Eytâm İdaresi ve idareni işleyişi tezin ikinci ve üçüncü bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

⁷⁰ Vakıf idaresi konusunda Osmanlı döneminde Evkaf-ı Hümayûn Nezareti'nin kurulmasına kadar birçok gelişmeler yaşanmıştır. Geniş bilgi için bkz., Nazif Öztürk, "Evkaf-ı Hümayûn Nezareti" Maddesi, *DİA*, Ankara 1995, c.XI, s.521-524.

⁷¹ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s.78-79.

⁷² Cemil Öztürk, "Türkiye'de Meslekî ve Teknik Eğitimin Doğuşu I: İslahhâneler", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, TTK, Ankara 1995, s.432.

⁷³ Cemil Öztürk ıslahhaneler hakkında çıkarılan nizamnamenin tarihinin bilinmediğini söylemekle beraber Osman Nuri Ergin nizamnamenin tarihini 22 Kânunuevvel 1286/3 Ocak 1871 olarak vermektedir. Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s.629.

⁷⁴ Öztürk, "Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu", s.433.

nizamnamesini okuyup anlayabildiği ve eğitim aldığı sanat dalında başarılı olabildiği takdirde mezun olabilmekteydi. Mezuniyetten sonra öğrenciler yevmiyeli veya sözleşmeli olarak ıslahhanelerde çalışma haklarına sahiptiler. Dükkân açmak isteyenlere de ıslahhane tarafından borç verilmekteydi.⁷⁵

1868’de Sultanahmet’te açılan Mekteb-i Sanayii ve 1869’da Yedikule’de açılan Kız Mekteb-i Sanayii, ıslahhaneler örnek alınarak kurulmuştu. II. Abdülhamid devrinde Osmanlı’daki ıslahhaneler daha gelişmiş kurumlar olan sanayi mekteplerine dönüştürüldü. Islahhaneler daha sonra açılan Darülhayr-ı Ali ve darüleytâm gibi kurumlara öncülük etti.⁷⁶

3- Darüşşafaka

Daire-i Askeriye Ruznamecisi Yusuf Ziya Paşa’nın teşvik ve öncülüğünde Gazi Muhtâr Ahmed Paşa, Vidinli Tevfik Paşa, Sakızlı Ahmet Esad Paşa ve Ali Naki Efendi tarafından 30 Mart 1864⁷⁷ tarihinde “Cem’iyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye” adlı bir dernek kuruldu. Osmanlı Devleti’ndeki gayrimüslim unsurlara karşı eğitim yönünden geri kalmış ve yoksul Müslüman çocuklarının eğitim ve öğretimine yardımcı olmak amacıyla çalışmalarına başladı.⁷⁸

Öncelikle Kapalıçarşı’daki esnaf çıraklarına okuma-yazma, hesap, sosyal bilgiler ve İslam dini esaslarının öğretilmesi amacıyla Yusuf Ziya Paşa kendi imkânlarıyla Beyazıt’ta Vâlide Emetullah Kadın Mektebi’nde bir çırak mektebi açtı. Yoğun ilgi sebebiyle öğrencilerin eğitim alabilecekleri mekânların yetersizliği üzerine, Aksaray’daki Ebu Bekir Paşa Mektebi cemiyetin idaresine verildi.⁷⁹

Açılan okulların büyük rağbet görmesi üzerine cemiyet, büyük bir okul açmaya karar vermiş, bu esnada Paris sefaretinden dönen Sakızlı Ahmed Esad Paşa’nın tavsiyesiyle Paris’te gördüğü asker yetimlerinin eğitimine yönelik “Prytanee Militaire de la Fleche” okulu model

⁷⁵ Öztürk, “Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu”, s.437-439, İmdat Özen, “II. Meşrutiyet’e Kadar Islahhaneler ve Darülaceze”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2000), s.10-13.

⁷⁶ Öztürk, “Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu”, s.442. Öztürk, Cemil, “Islahhâne” Maddesi, *DİA*, İstanbul 1999, c.XIX, s.190-191.

⁷⁷ Derneğin kuruluş tarihi ile ilgili ihtilaflar hakkında bkz. Hikmet Zeki Kapıcı, “Yetimlere Yönelik Bir Eğitim Kurumu Darülhayr-ı Âli”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2012) s.18, <https://www.darussafaka.org/hakimizda/cemiyet/tarihce> 7.01.2017.

⁷⁸ Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.487-488.

⁷⁹ Halis Ayhan – Hakkı Maviş, “Darüşşafaka” Maddesi, *DİA*, İstanbul 1994, c.IX, s.7, Âdem İnce, “Bir Eğitim Kurumu Monografisi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1992), s.9.

olarak alınmıştır.⁸⁰ Sultan Abdulaziz bu okul için kararlaştırılan arsanın bedeli olan 210.000 kuruşu bizzat kendisi vermek suretiyle okulun temelleri atılmıştır.⁸¹

Okulda Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca, dini ilimler, tarih, coğrafya, edebiyat, mantık, aritmetik, geometri, cebir, fizik, kimya gibi çeşitli dersler okutulmaktaydı. Zamana göre ders programında değişiklikler de yapılmaktaydı. Okul idare ve eğitim açısından en verimli dönemini 1873-1894 yılları arasında geçirmiştir. Artan öğrencilerin masraflarının karşılanamaması sonucu 1903 yılında Sultan II. Abdulhamid tarafından okul Maarif Nezareti'ne bağlandı. II. Meşrutiyetle beraber cemiyet okulun idaresini Maarif Nezareti'nden almakla birlikte nezaretin verdiği 859.000 kuruş tahsisat da devam etti.⁸² Cumhuriyetin ilanıyla Darüşşafaka Lisesi adını alan okul günümüzde de varlığını sürdürmektedir.⁸³

4- Darülaceze

1890 yılında Sultan II. Abdulhamid Han tarafından İstanbul'da dilencilik yapan kimsesiz çocuklar, sakat erkek ve kadınlar için barınak olarak Darülaceze adıyla bir müessesenin kurulması kararlaştırılmıştır. Padişahın bizzat hediye ettiği 7000 altın liralık değerli eşyalar ve 10.000 liralık nakdi yardımın yanında hayır sahiplerinin yardımlarıyla 70.000 liralık para inşaat masrafları için toplanmış oldu. 1890-1892 yılları arasında Darülaceze'nin kurulacağı yer belirlendi, planları yapıldı ve inşaat masrafları hesaplandı. 1892 yılında temeli atılan inşaat 1896 yılında tamamlandı. İnşaatın devam ettiği 1895 yılında on maddelik bir nizamname oluşturuldu. II. Abdulhamid'e sunulan bu nizamname padişahın yaptığı bazı değişikliklerle 29 Ocak 1896 yılında yürürlüğe girdi. 2 Şubat 1896 yılında inşaatın tamamlanmasıyla Darülaceze'nin açılışı yapıldı.⁸⁴

Müessese bir idare binası, iki erkek koğuşu, iki kadın koğuşu 200 yataklı bir hastane, bir yetimhane, çamaşırhane ve hamam gibi hizmet binaları, el sanatlarıyla alakalı imalathaneler, fırın ve mabetlerden oluşmaktaydı. Ayrıca süt emme çağındaki çocuklar için süt emzirme yeri-ırdâ'hane- açılmıştı.⁸⁵

Müesseseye ilk olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonucu sokakta kalan ve Haseki Hastanesinde barındırılan 150 kadar kadın alındı.⁸⁶ Sıfır-yedi yaş arası terkedilmiş çocuklar ırdâ'hane'ye, yedi ve daha büyük yaştakiler ise erkek veya kız yetimhanesine

⁸⁰ Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.490-491.

⁸¹ Ayhan, "Darüşşafaka", *DİA*, c.IX, s.8, Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.488.

⁸² Ayhan, "Darüşşafaka", *DİA*, c.IX, s.9. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ergin *Türk Maarif Tarihi*, s.946-948.

⁸³ Geniş bilgi için bkz. <https://www.darussafaka.org/> 07.01.2017.

⁸⁴ Reşat Ekrem Koçu, *Darülaceze(1895-1974)*, İstanbul 1974, s.36-43.

⁸⁵ Koçu, *Darülaceze*, s.43.

⁸⁶ Hidayet Yavuz Nuhoglu, "Darülaceze" Maddesi, *DİA*, İstanbul 1993, c.VIII, s.513

konmaktaydı. Burada bulunan çocuklar için ayrıca bir okul da açılmıştı. Başlangıçta Darülaceze'deki okula otuz yedi erkek ve yirmi iki kız çocuğu kaydoldu. Ayrıca yedi çocuk da Kur'an hıfzına başlatıldı. Eğitim almak istemeyen çocuklar ise açılan imalathanelerde bir sanat öğrenmek zorundaydı. Okula yazılmayan çocuklar günde altı saat, okula yazılanlar ise günde dört saat imalathanelerde çalışmaktaydı.⁸⁷

Zamanla çocuklarla alakalı faaliyetlerini kaybeden kurum günümüzde İstanbul Belediyesi tarafından idare edilmektedir. Günümüze kadar 72.000 aciz ve muhtaç insanı himaye etmiştir.⁸⁸

5- Darülhayr-ı Âli

Yunanistan'ın bağımsızlığının ardından devam eden Girit isyanlarının yanında, 1890 yılından itibaren ortaya çıkan Ermeni isyanları sonucu pek çok Müslüman ve gayrimüslim hayatını kaybetmiş, çok sayıda çocuk yetim ve öksüz kalmıştır. Misyonerlerin özellikle Ermeni yetimlerine ağırlık vermeleri ve bu çocukları toplamaları, vilayetlerden nasıl tedbir alınması gerektiği ile ilgili soruların sorulmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti gerek tebaasının ihtiyaçlarına cevap vermek gerek Müslüman ve gayrimüslim çocukları misyonerlerin elinden kurtarmak için yetimlere yönelik bir kurum oluşturmak için çalışmaya başlamıştır.⁸⁹

Başlangıçta din ve cinsiyet farkı gözetmeksizin açılması planlanan yeni kurum, bütçe sıkıntısından dolayı önce Müslüman yetimleri olarak sınırlandırılmış, ikinci aşamada ise sadece erkek çocuklara has kılınmıştır.⁹⁰ 6-7 yaşlarında yetim bir Müslüman çocuğunun okumak için padişaha verdiği dilekçeyle Darülhayr-ı Âli'nin kuruluşu başlamıştır. 1898 yılında başlayan süreç çeşitli sıkıntılarla yavaş ilerlemiş ve nihayet 1903 yılında Acıbadem'de Zeynep Hanım Konağı'nda eğitime başlanmıştır.⁹¹ Hazırlık sınıfıyla beraber eğitim süresi yedi yıl olan okulda kültür dersleriyle meslekî dersler bir arada verilmiştir.⁹² Burada bulunan atölyelerden çıkan ürünler ordu ve diğer kurumlar için kullanılırken, 1906 ve 1907 yıllarında da halka satış yapılan bir sergi de açılmıştır.⁹³

⁸⁷ Koçu, *Darülaceze*, s.43-48.

⁸⁸ Nuhoğlu, "Darülaceze", *DİA*, c.VIII, s.514.

⁸⁹ Kapıcı, "Darülhayr-i Âli", s.51.

⁹⁰ Kapıcı, "Darülhayr-i Âli", s.61, Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.1259.

⁹¹ Nadir Özbek, "II. Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar: Darülhayr-ı Âli", *Tarih ve Toplum*, c.XXXI, sayı 182 Şubat 1999, s.13-16.

⁹² Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.1260, Kapıcı, "Darülhayr-i Âli", s.228,

⁹³ Kapıcı, "Darülhayr-i Âli", s.230.

Sultan II. Abdulhamid'in 31 Mart hadisesi sonucu tahttan indirilmesiyle başa geçen yeni yönetim, iktidardan uzaklaştırılmış sultana dair tüm izleri silmek amacıyla harekete geçmişti. Doğrudan sultanın izni ve himayesi çerçevesinde kurulan Darülhayr-ı Âli de bu harekâtın bir parçası olarak işlevini yerine getiremediği ve devleti zarara uğrattığı gerekçesiyle kapatılmak istenmiştir. Kapatılmasındansa ıslah edilmesi tavsiyeleri dikkate alınmamış 14 Eylül 1909'da Darülhayr-ı Âli lağvedilmiştir.⁹⁴

6- Darüleytâm

Balkan Savaşları sonucu kaybedilen topraklardan göçlerle beraber göçmenlerin ve yetimlerin iskân ve himaye problemleri had safhaya ulaşmıştı. Daha bu problemler çözülmeden Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması Osmanlı Devleti'ni zor durumda bıraktı. Hâlihazırda bulunan Darüşşafaka ve Darülaceze'nin bu sorunların altından kalkacak kapasitesi bulunmuyordu. 25 Kasım 1914⁹⁵ yılında Ahmed Şükrü Bey'in teklifiyle İttihat ve Terakki Fırkası'na bağlı olarak 1915 yılının başlarında darüleytâmlar kurulmaya başlandı. Savaş ekonomisi sebebiyle yeni bina inşaatı yerine yurdu terk eden İngiliz, Fransız, İtalyan ve Rusların bıraktıkları binalara el konularak darüleytâmlar kuruldu.⁹⁶ Savaşın uzaması ve mali yükün artması üzerine kurumun idaresi 1917 yılında devlete geçti. Mondros Mütarekesiyle İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgali üzerine darüleytâmlara tahsis edilen binalar eski sahipleri tarafından geri alındı. Binaların boşaltılmasıyla ortada kalan çocuklar boşta duran saraylarda barındırılmaya çalışıldı. Kısa bir süre sonra İstanbul dışındaki darüleytâmların tasfiyesi başladı. Kalacak yeri olmayan çocuklar İstanbul'a getirildi. 1927 yılında kabiliyetli çocukların Darüşşafaka'ya nakliyle darüleytâmlar tamamen kapatılmış oldu.⁹⁷

7- Himaye-i Etfal Cemiyeti

Kuruluş tarihi olarak çeşitli bilgiler verilmekle birlikte Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1909 cemiyetler kanununa göre kurulduğu esas alındığında, 6 Mart 1917 tarihi öne çıkmaktadır. İlk başkanlığını İsmail Canbulat Bey'in yaptığı cemiyetin 1917-1923 arasında Cavid Bey ve Dr. Ömer Besim Paşa'yla beraber üç başkanı olmuştur. Cemiyet 11 Ağustos 1917 tarihinde Şura-yı Devlet kararıyla "kamu yararına cemiyet" olarak gerekli statüyü kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde özellikle savaşlar ve göçler sonucu kimsesiz kalmış çocukların daha iyi bir hayat ve gelecek oluşturabilmeleri amacıyla kurulan derneğin merkezi İstanbul'da

⁹⁴ Kapıcı, "Darülhayr-ı Âli", s.218-224.

⁹⁵ Hidayet Yavuz Nuhoglu, "Darüleytâm" Maddesi, *DİA*, Ankara 1993, c.VIII, s.521.

⁹⁶ Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.1548-1549.

⁹⁷ Nuhoglu, "Darüleytâm", *DİA*, c.VIII, s.521.

bulunmaktaydı. 1917 senesinde altısı İstanbul'da, dördü de Kırkkilise, Samsun, İzmit ve Konya'da olmak üzere on şube, 1918 yılında da Erzurum ve Musul'da olmak üzere iki şubesi daha açılmıştır. 8 Ekim 1917 tarihinde İstanbul'da dernek adına açılan çocuk misafirhanesinde 1917-1922 yılları arasında 2027 çocuk himaye edilmiştir. Misafirhane yanında Kalender Ziraat Yurdu'nda himaye edilen çocuklara çiftçilik eğitimi verilmeye çalışılmıştır. Çeşitli yerlerde muayenehaneler açılarak kimsesiz çocuklar tedavi altına alınmıştır.

Uluslararası yardım kuruluşları camiasında da kendi faaliyetlerini göstermeye çalışan cemiyet 1920 yılında "Etfale Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi" kongresine katılmış, Papa'dan ve ABD'den bağışlar da almıştır.

30 Haziran 1921'de Ankara'da bir başka dernek olarak Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyet-i kurulmuştur. 1922-1923 yılları arasında İstanbul ve Ankara Himaye-i Etfal Cemiyetleri arasında mektuplaşmalar olmuş, bu mektuplaşmalar sonucunda İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti Ankara merkezli Türkiye-i Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin İstanbul şubesi olarak kabul edilmiş, İstanbul ve Ankara Himaye-i Etfal Cemiyetleri aynı isim altında birleştirilmiştir.⁹⁸

⁹⁸ Makbule Sarıkaya, "Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum 2005), s.36-50.

İKİNCİ BÖLÜM

YETİM MALLARININ İDARESİ

I- GENEL OLARAK YETİM MALLARININ İDARESİYLE İLGİLİ TARİHİ SÜREÇ

Osmanlı Devleti bünyesinde yetim mallarının idaresiyle ilgili müesseseleşme 1851 yılında Emvâl-i Eytâm Nezaretî kurulmak suretiyle başlamıştır. Nezaret fikri fiiliyata geçmeden önce yetim mallarının denetim ve muhasebe kayıtlarının kontrolü kazaskerlik ve kadıların nezaretî altında yürütülmüştür. Bedesten ve benzeri yerlerde muhafaza edilen yetim malları muamele-i şeriyye(idâne) usulüyle işletilerek yetimlerin hem geçimleri sağlanmış hem de malları nemalandırılmıştır. Fakat bu malların denetim ve işletilmesi esnasında çeşitli usulsüzlükler meydana gelmiştir. Bu usulsüzlüklerin çoğuna kassam kâtiplerinin, muhızlıların ve münadilerin isimleri karışmıştır. Alınmış olan bazı tedbirler bu olumsuzlukların önünü alamamıştır. Nihayet 19 Temmuz 1851 (19 Ramazan 1267) tarihinde askeri zümreye ait olan yetim mal ve paralarının yazım ve taksimi Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği'ne, paraların işletilmesi ise Emvâl-i Eytâm Nezaretî'ne bağlanmak suretiyle iki iş birbirinden ayrılmıştır. Maddi imkânsızlıklar sebebiyle Emvâl-i Eytâm Nezaretî, 16 ay sonra Şeyhülislamlık bünyesinde Emvâl-i Eytâm Müdüriyetine tebdil edilmiştir. 1874 yılında da Meclis-i İdare-i Emvâl-i Eytâm kurularak, Eytâm müdürü ve kassam-ı askeri bu meclisin tabii üyesi haline getirilmiştir. Aynı yılda ilmiye zümresinin dul ve yetimlerine maaş tahsisi amacıyla meclis bünyesinde 2 Ekim 1874 (21 Şaban 1291) tarihinde “Muhtacin-i Erâmil ve Eytâm-ı İlmiye Sandığı” tesis edilmiştir.⁹⁹

II- YETİM MALLARININ İDARESİYLE İLGİLİ OLUŞTURULMUŞ MÜESSESELER

Tanzimat sonrasında yetim mallarıyla ilgili birbirinin devamı olacak şekilde kurulmuş olan üç önemli müessese vardır. İlki nezaret adıyla Şeyhülislam'a bağlı olarak irade-i seniyye ile kurulmuş olan Emvâl-i Eytâm Nezaretî'dir. Diğer ikisi ise yine Şeyhülislamlık bünyesinde kurulmuş olan Emvâl-i Eytâm Müdüriyeti ile Meclis-i İdare-i Emvâl-i Eytâm'dır. Bunların dışında taşrada Eytâm Müdürlükleri ve sandıkları kurulmuş olup bunlar Meclis-i İdare-i Emvâl-i Eytâm'ın teşekkülünden sonra meclise bağlanmıştır.

A- EMVÂL-İ EYTÂM NEZARETİ

Yukarıda da ifade edildiği üzere yetim mal ve paraları üzerinde çeşitli usulsüzlükler ve yolsuzluklar olabilmekteydi. Bu usulsüzlükleri, yapılan ikazlar ve alınan tedbirler engelleyemedi. Bunun üzerine usulsüzlüklere son vermek için Bab-ı Fetva ve Maliye Nezaretî

⁹⁹ İlhami Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul 2017, s.178-190.

arasında yapılan yazışmalar sonucu 21 Ağustos 1851 (12 Şevval 1266) tarihinde emvâl-i Eytâm hesaplarının incelenmesi için kazaskerlik payeli Meclis-i Vâlâ üyesi Tahsin Bey bu işle görevlendirildi ve emrine iki muhasip verildi. Bu incelemenin sonucunda Tahsin Bey yetim mallarının idaresinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için bir lahiya hazırladı ve Meclis-i Vâlâ'ya sundu. Müzakere edilen layiha 19 Temmuz 1851 (19 Ramazan 1267) tarihinde padişah tarafından onaylandı ve Emvâl-i Eytâm Nezareti irade-i seniyye ile kurulmuş oldu. Bu kararlar beraber askerî¹⁰⁰ zümreye ait olan yetim mal ve paralarının yazım ve taksimi Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği'ne, paraların işletilmesi ise Emvâl-i Eytâm Nezareti'ne bağlandı.¹⁰¹ Emvâl-i Eytâm Nezareti'ne Tahsin Bey'in atanması¹⁰² kararlaştırıldı ve Meclis-i Vâlâ'da Tahsin Bey ile diğer kazaskerlik payeli üyelere bir komisyon oluşturuldu.¹⁰³ Şeyhülislam'ın nezaretinde olan ve yetim mallarının sağlıklı bir şekilde işletilmesi ile yetimlerin haklarının korunmasını hedefleyerek kurulan bu nezarete yeteri sayıda memur ve maddi imkân tahsis edilemediği için ancak yaklaşık olarak 16 ay devam edebilmiş, uhdesine verilmiş olan hizmetler yine Şeyhülislam'lık bünyesinde kurulan Emvâl-i Eytâm Müdüriyetine devredilmiştir.¹⁰⁴

Bahsi geçen komisyonda hazırlanan nizamname Meclis-i Vâlâ'da görüşülerek padişah tarafından 30 Kasım 1851 (6 Safer 1268) tarihinde onaylandı.¹⁰⁵ Bu nizamnameyle vâris ve yetimlerin zarara uğramaması için büyük veya küçük fark etmeksizin her terekeye nazır tayin edilmesine karar verildi. Tereke yazımına gönderilen kâtip, muhızır ve sair memurların yanında Emvâl-i Eytâm Nezareti'nden bir memur da onlara eşlik edecek, satılacak eşyalar için karşılıklı defter tutulacak böylece eşyaların değerinde satılması ve rüşvetçiliğin önüne geçilmesi sağlanacaktı. Terekeden gelen nakitler ve satılacak eşyadan alınan para resid sandığında muhafaza edilecek ve her gün kassam huzurunda memurlar, toplanan paraları resid mukayyidine teslim edecekti.

¹⁰⁰ Osmanlı'da askerî terimi genel olarak tüm kamu görevlilerini ifade ederken, reâyâ ise seyfiye, ilmiye ve kalemiyeden oluşan askerî zümrenin dışında bulunan tğm tebaaya denmektedir. Bkz. Mehmet Öz, "Reâyâ" Maddesi, İstanbul 2007, c.XXXIV, s.490; Halil Sahillioğlu, "Askerî" Maddesi, Ankara 1991, c.III, s.488-489.

¹⁰¹ Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, s.179-180.

¹⁰² Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, (haz. Münir Aktepe), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1984, c.IX, s.57.

¹⁰³ 24 Eylül 1851 (27 Zilkade 1267), *Takvim-i Vekayi*, nr.456.

¹⁰⁴ Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, s.183-184.

¹⁰⁵ Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, s.181. İlhami Yurdakul BOA, İrade, Meclis-i Vâlâ nr.7650 irade-i seniyye tarihi olarak vermiştir. 24 Aralık 1851 (Selh-i Safer 1268) tarihli Takvim-i Vekayi'de mukaddime ve 18 madde halinde nizamname ilan edilmiştir. (24 Aralık 1851 (Selh-i Safer 1268), *Takvim-i Vekayi*, nr.461). Düstur'da ise nizamname tarihi için 7 Rebiülevvel 1268 (31 Aralık 1851) tarihi geçmektedir. ("Eytâm Nizamnamesidir", *Düstur*, Tertip I, c.I, s.270-275). Lütfi Efendi ise nizamnamenin hazırlanmasını ve yürürlüğe girmesini H. 1266 yılı olayları içinde almıştır. (Lütfi, *Tarih*, c.IX, s.25).

Nezaret bu paraları resid sandığında eskiden olduğu şekilde rehin veya kefil karşılığı kesesi (500kuruş) altı kuruş on para nema ile işletecek ve elde edilen kâr yetimin menfaatine kullanılacaktı. Bu oranda borç vermek mümkün olmazsa kuyumcu esnafı gibi güvenilir yerlere kesesi 5 kuruştan verilecek, o da mümkün değilse evrâk-ı nakdiyeye çevrilip yetimin menfaatine olacak şekilde kullanılacaktı. İdâne işlemi yetimi temsilen vasî veya veli, yetimin malının kaydını tutan kâtip ve borç alacak kişi ile beraber kassam kâtibi huzurunda gerçekleştirilecekti. Alınacak hüccetler vasî elinde muhafaza edilecekti.

Borca karşılık verilecek rehin “mücevherat ve kıymet-i nakdiyesi muteber olan kılıç, evani-i zer ü sim ile nizamlı gedik senedi, mülk olan arazi ve akar gibi şeyler” kabul edilmekte ve rehin, borç alınacak paranın bir buçuk katına eşit olmalıydı. Rehnin kıymetini tespit için esnafın kefil olacağı güvenilir birisi bilirkişi olarak tayin olunacaktı. Kefalette ise kefil olacak kişi nezaret ve kassamlık tarafından araştırılıp borcu ödemeye muktedir olduğu anlaşıldıktan sonra kabul olunacak ve kefil olduğu malın karşılığını kendi malından vereceğini gösteren imzalı bir belgeyi nezarete verecekti.

Rüşdünü ispat eden yetime parası, idaresi yapılan mallardan borç verilmiş olanlar da toplanılarak, nezaret tarafından nakden verilecekti. Malların muhasebesine karşılık da kesede beş kuruş harç alınacaktı.¹⁰⁶

Emvâl-i Eytâm Nezareti Şeyhülislamlık bünyesinde oluşturulan bir kurumdu ve birkaç ayda bir meşihat makamına rapor vermesi gerekiyordu.¹⁰⁷ Nezaretin merkezi, işlerinin Şeyhülislam bünyesinde olması nedeniyle Süleymaniye’de düşünülmüş ancak yer bulunamadığından Babıâlî’de oluşturulmuştur. Nazırın yokluğunda nezareti idare etmesi için bir nazır yardımcısı atanması ve bu nazırın İstanbul veya Mekke payelilerinden olması kararlaştırılmıştır.¹⁰⁸ Nazır yardımcısı olarak da Mekke payeli Zeynelabidinzaade İmad Molla Efendi atandı.¹⁰⁹ Nezaretin memurlarının maaşı idâne edilecek paradan kesede yedi buçuk kuruş harç alınarak bu harçlarla karşılanacaktı. Alınan harcın beş kuruşu eski şekilde Rumeli ve Anadolu kazaskerleriyle Şer’î mahkemelere verilecek kalan iki buçuk kuruşun üçte biri nazır yardımcısına üçte ikisi ise nezaret memurlarının maaşına tahsis edilecekti. Nezarete

¹⁰⁶ “Eytâm Nizamnamesidir”, *Düstur*, Tertip I, c.I, s.270-275.

¹⁰⁷ “Eytâm Nizamnamesidir”, *Düstur*, Tertip I, c.I, s.274-275.

¹⁰⁸ Ahmet Eryüksel, “Osmanlı Devleti’nde Dul ve Yetimler”, *Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul 1998, c.VIII, s.335-336.

¹⁰⁹ 27 Ocak 1852 (4 Rebiülahir 1268), *Takvim-i Vekayi*, nr.463.

başkâtip dışında yirmi beş kassam kâtibi tahsis edilmişti ve her birisi müteselsilen bir diğerine kefil idi.¹¹⁰

Emvâl-i Eytâm Nezareti'nin amacı iyi bir idare kurmak ve usulsüzlüklerin önüne geçmekti. Bunun için de yeterli sayıda memur ve masraf yapmak gerekmekteydi. Ancak o dönemde nezaretin giderlerini karşılayacak finansman sağlanamadı. Bunun üzerine nezaret kapatılıp paraların eskisi gibi işletilmesi düşünüldüyse de şeyhülislamın teklifiyle Emvâl-i Eytâm Nezareti şeyhülislamlığa bağlı bir müsteşarlık haline getirildi. 25 Ekim 1852 (11 Muharrem 126) tarihinde 1500 kuruş aylık verilmek suretiyle mevleviyet payeli birisinin atanması ve Emvâl-i Eytâm Nazırı yerine Emvâl-i Eytâm Müdürü denmesi kararlaştırıldı. Emvâl-i Eytâm Müdürü olarak da Edirne payeli Şem'i Efendi atandı.¹¹¹

B- EYTÂM SANDIKLARININ KURULMASI

Askerî zümreye ait terekelerin taksimi ve yazımının Ksımet-i Askeriye Mahkemesi uhdesinde bırakıldığı, yetimlere ait malların işletilmesi ile ilgili düzenlemelerin ise sonradan Emvâl-i Eytâm Müdüriyeti haline gelen Emvâl-i Eytâm Nezaretine verildiği yukarıda geçmiştir. Ancak beledî kassamların yetkisi altında bulunan reâyâyâya ait terekeler ve yetim mallarıyla ilgili bir düzenleme daha hayata geçirilmemişti ve bunlarla ilgili şikâyetler de devam etmekteydi.

5 Ekim 1854 (12 Muharrem 1271) tarihindeki irade-i seniyye¹¹² ile Üsküdar, Galata ve Eyüp mahkemelerinde yazılan terekelerin kassam defterleriyle beraber emvâl-i eytâm müdürüne teslimi ve her mahkeme için ayrı defter tutulması istendi. Ayrıca yazılan borç hüccetlerinin Üsküdar'a ait olanların, burasının Anadolu kazaskerliğine bağlı olması sebebiyle, Anadolu kazaskeri; Galata ve Eyüp'e ait olanların ise kadılar tarafından mühürlenip emvâl-i eytâmın iyi bir şekilde idaresi ve faizle işletilmesi kararlaştırıldı.¹¹³

Gayrimüslim terekeleri için 14 Ağustos 1861 (7 Safer 1278) tarihli bir düzenlemeyle de Hristiyan ve Yahudilerden kalan yetimlerin mallarının muhafazası, idaresi ve işletilmesi de bir düzene girmiştir.¹¹⁴

İstanbul'da bu düzenlemeler yapıldığı halde daha taşrada yetimlerin malları ile ilgili bir adım atılmamıştı. 1866 (1283) yılında taşrada bulunan yetimlerin mallarının 100.000.000

¹¹⁰ Eryüksel, "Dul ve Yetimler", s.337-338.

¹¹¹ BOA, İrade, Dâhiliye, nr. 16170. 13 Kasım 1852 (1 Safer 1269) tarihli Takvim-i Vekayi'de emvâl-i Eytâm müdürü unvanıyla bir kişinin tayin edildiği ilan edildi. (13 Kasım 1852 (1 Safer 1269), *Takvim-i Vekayi*, nr.488).

¹¹² BOA, İrade, Dâhiliye, nr.19652.

¹¹³ Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, s.184-185.

¹¹⁴ Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, s.185-186.

kuruş (200.000 kese) olduğu tahmin edilmekteydi. Bu paralar vasîlerin elinde yok olup gitmekteydi. Bazı hâkimlerin de adları bu usulsüzlüklerin içindeydi.¹¹⁵ Bu yüzden yetimlerin mallarının korunması için Meclis-i Vâlâ'da hazırlanan nizamname 26 Eylül 1866 (16 Cemaziyelevvel 1283) yılında yürürlüğe girdi.¹¹⁶

On altı maddeden oluşan bu nizamnameyle¹¹⁷ taşrada sağır-sağire, mecnun-mecnune, matuh-matuhe bulunmakta veya vârislerden birisi uzak sefer müddetindeyse terekenin yazılması zorunlu kılınmıştır. Ayrıca imam, muhtâr ve papazlar vefat edenleri ve vârisler arasında yetim bulunup bulunmadığını bildirmek zorundaydılar.¹¹⁸

Yetimin kullanması için gerekli olan mallar korunacak, diğerleri vasî veya veliler tarafından satılıp nakde çevrilecek ve tayin edilen vasîler her sene denetlenecekti. Hristiyan miraslarındaki vasîyetler kendi hukuklarına göre yapılacaktı.¹¹⁹

Her bölgede Eytâm Müdürü adıyla muteber ve kefilli bir memur seçilecekti. Satılacak terekelerin hepsinden alınan binde yirmi dellaliye ücretinin on ikisi Eytâm müdürüne maaş olarak verilecekti. Ayrıca 5 Zilhicce 1288 (15 Şubat 1872) tarihinde yapılan bir zeyle göre Eytâm müdürleri iki seneliğine atanacak ve görev yapmış birisi tekrar müdür olamayacaktı. Ayrıca Eytâm müdürünün kefil meclis azasından birisi olacak ve ona da birisi kefil olacaktı.¹²⁰

Yetimlerin mallarının korunması için her beldede birer sandık alınacak ve bu sandıklar emvâl-i hazine sandıklarıyla beraber aynı yerde muhafaza edilecekti. Sandıklar Eytâm müdürü ve belde kadısı veya meclis üyelerinden seçilecek bir kişi tarafından

¹¹⁵ Lütfi, *Tarih*, Ankara 1989, c.XI, s.20, 11 Ekim 1866 (1 Cemaziyelahir 1283), *Takvim-i Vekayi*, nr.863.

¹¹⁶ Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, s.187. Yine burada İlhami Yurdakul nizamnamenin tarihini irade-i seniyye tarihinden hareketle vermiştir. Bkz. BOA, İrade, Meclis-i Vâlâ, nr.1330. Düsturda yayınlanan nizamnamede zeyllerin tarihi dışında her hangi bir tarih bilgisi bulunmamaktadır. “Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânede Küşâd Olunacak Eytâm Sandıklarının Sûret-i İdâresi ve Muhafazası Hakkında Nizamnamedir”, *Düstur*, H. 1289, Tertip I, c.I, s.276-281). Veli inanç ise taşra Eytâm sandıklarının 1851 yılında Emvâl-i Eytâm Nezareti ile beraber şeriyye mahkemelerine bağlı olarak kurulduğunu söylemektedir. Ayrıca taşra sandıkları için çıkarılan nizamnamenin tarihini 1869 (1286) yılı olarak vermektedir. (İnanç, *Eytâm İdaresi*, s.22-25, s.27). 11 Ekim 1866 (1 Cemaziyelahir 1283) tarihli Takvim-i Vekayi’de taşralarda Eytâm sandıklarının ve müdürlüklerinin kurulması ve işleyişinin nasıl olması gerektiği ilan edilmiştir. 11 Ekim 1866 (1 Cemaziyelahir 1283), *Takvim-i Vekayi*, nr.863.

¹¹⁷ “Eytâm Sandıklarının Sûret-i İdâresi ve Muhafazası”, *Düstur*, Tertip I, c.I, s.276-281.

¹¹⁸ “Eytâm Sandıklarının Sûret-i İdâresi ve Muhafazası”, *Düstur*, Tertip I, c.I, s.276, madde 1.

¹¹⁹ “Eytâm Sandıklarının Sûret-i İdâresi ve Muhafazası”, *Düstur*, Tertip I, c.I, s.276-277, madde 3, 4. 5.

¹²⁰ “Eytâm Sandıklarının Sûret-i İdâresi ve Muhafazası”, *Düstur*, Tertip I, c.I, s.277, 281, madde 6, 16. Ancak bazı yerlerde bu kurala riayet edildiği gibi bazı yerlerde edilmemiştir. Bkz. İnanç, *Eytâm İdaresi*, s.33-34.

mühürlenecekti. Borç verme yine kefalet ve rehinle yapılacaktı. Nema olarak kesede altı kuruş on para, mümkün değilse kesede beş kuruş alınacaktı.¹²¹

Rüşd yaşına gelen yetime malları meclis huzurunda şer'an raşid olduğu ispat edildikten sonra o zamana kadar olan kârıyla beraber nakden teslim edilecekti. Mal teslim edildikten sonra yetimin elinden alınacak makbuz senedi naibler tarafından imzalanacak ve sandığa konacaktı. Yirmi yaşı rüşd yaşı olarak belirlenmişti ancak, yirmi yaşına ulaşsa bile yetimin malı koruyacak halde ve sağlıkta bulunmadığına meclis kanaat getirirse kişi hala yetim olarak addedilecek ve malı teslim edilmeyecekti.¹²² Vârisi belli olmayan terekeler ise beş yıl müddette idare edilecek, bu müddet içinde vârisi ortaya çıkmayan terekeler beş yıl sonunda edecek kârlarıyla beraber devlet hazinesine devredilecekti. Yine aynı şekilde malın teslim zamanında makbuz senedi naibler tarafından imzalanarak sandığa konulacaktı.¹²³

Yetim mallarının muhafazası ve idaresi için tayin edilen memurlar senetli veya senetsiz hiçbir şekilde yetim mallarından borç alamayacaktı.¹²⁴

1866 (1283) yılında yürürlüğe giren kanunla taşrada Eytâm sandıklarının kurulmasına başlandı. Kurulan sandıklar bir müddet bağımsız idare edildiyse de 1874 (1291) yılında oluşturulan Meclis-i İdare-i Emvâl-i Eytâm denetimine verildi.

C- MECLİS-İ İDARE-İ EMVÂL-İ EYTÂM

Merkezde oluşturulan Emvâl-i Eytâm Müdüriyeti ve taşralarda kurulan Eytâm sandıkları ve bunlarla ilgili çıkarılan nizamnamelerle beraber yetim malları daha güvenilir bir şekilde muhafaza ve idare edilmekteydi. 2 Ekim 1874 (21 Şaban 1291) yılında yedi maddeli bir nizamname yürürlüğe girdi ve tam adı Meclis-i İdare-i Emvâl-i Eytâm olan bir meclis teşekkül etti. Böylece Emvâl-i Eytâm Müdüriyeti ve Eytâm sandıkları adları altında İstanbul'da ve taşrada ayrı yönetimler halinde kurulmuş olan, yetim mallarının muhafazası ve idaresi ile ilgili kurumlar tek çatı altında toplanmış oldu.¹²⁵ Şeyhülislamlık makamına bağlı olan meclisin başkanlığına Emvâl-i Eytâm Müdürü olan kazasker payeli Şem'i Efendi, meclis azaları olarak da Ahmet Beyefendi ve Mustafa Hayrullah Efendiler getirildi.¹²⁶

¹²¹ "Eytâm Sandıklarının Sûret-i İdâresi ve Muhafazası", *Düstur*, Tertip I, c.I, s.277-278, madde 7; 11 Ekim 1866 (1 Cemaziyelahir 1283), *Takvim-i Vekayi*, nr.863.

¹²² "Eytâm Sandıklarının Sûret-i İdâresi ve Muhafazası", *Düstur*, Tertip I, c.I, s.280, madde 13.

¹²³ "Eytâm Sandıklarının Sûret-i İdâresi ve Muhafazası", *Düstur*, Tertip I, c.I, s.279, madde 12.

¹²⁴ "Eytâm Sandıklarının Sûret-i İdâresi ve Muhafazası", *Düstur*, Tertip I, c.I, s.281, madde 16.

¹²⁵ "Bâ İrâde-i Seniyye Teşkil Eden Meclis-i İdare-i Emvâl-i Eytâm'ın Sûret-i Teşkilini ve Vezâifini Mübeyyin Nizamnamedir", *Düstur*, H.1293, Tertip I, c.III, s. 551, Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, s.188-189, 19 Ekim 1874 (8 Ramazan 1291), *Takvim-i Vekayi*.

¹²⁶ 18 Eylül 1874 (6 Şaban 1291), *Takvim-i Vekayi*.

Meclisin kurulduğu nizamname ile “İnfâk-ı Muhtâcîn-i Eytâm ve Erâmil-i İlmiye Nizamnamesidir” adlı başka bir nizamname daha yayınlandı.¹²⁷

1874 (1291) yılında yayınlanan ve yedi maddeyi hâvi olan bu nizamnameye göre şeyhülislamlık makamına bağlı olarak kurulan meclis bir başkan ve Emvâl-i Eytâm Müdüriyeti ve kassam-ı askeri memurlarından olmak üzere iki daimi üyeden oluşmaktaydı. Meclisin yazı işleri için bir başkâtip görevlendirildi. Meclisin görevi İstanbul’daki yetim mallarının takibi ve idaresi ile taşrada muhafaza ve idare edilen yetim mallarının denetlemektir. Meclis görevi dışındaki tüm yazışmaları Şeyhülislamlık makamının onayı ve bilgisi dâhilinde yapılacaktır. Mecliste alınacak kararlar oy birliğiyle veya oy çokluğuyla alınmaktaydı ve aykırı görüş bildirenlerin kararın altına imzasıyla beraber not düşmesi gerekmektedir. Ayrıca meclisin kuruluş nizamnamesiyle beraber yürürlüğe giren “İnfak-ı Muhtâcîn-i Eytâm ve Erâmil-i İlmiye Nizamnamesidir” adıyla bir sandık kurulmuş ve bu sandığın tüm işleri de İdare-i Emvâl-i Eytâm Meclisi’ne tevdi edilmiştir.¹²⁸

III- YETİM MALLARIYLA İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

A- H.1268/R.1267/M.1851 TARİHLİ EYTÂM NEZARETİNİN KURULUŞ NİZAMNAMESİ

Yetim mallarının idaresi ve muhafazası ile ilgili olarak çıkarılan ilk nizamnamedir. “Eytâm Nizamnamesidir” adıyla 7 Rebiüelvel 1268 (31 Aralık 1851) tarihiyle *Düstur*’un birinci tertip birinci cildinde yayınlanmıştır. On yedi paragraf halinde yayınlanan nizamnamede Emvâl-i Eytâm Nezareti’nin teşekkülü ve yetim mallarının muhafaza ve idaresiyle ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Sırasıyla terekelerin yazım işleri ve kimler tarafından, nasıl yazılacağı; yetim mallarının nasıl muhafaza edileceği ve nerelerde, hangi şekilde işletileceği; rüşdünü ispat eden yetime mallarının nasıl iade edilmesi gerektiği gibi düzenlemeler yer almaktadır.¹²⁹

B- H.1283/R.1282/M.1866 TARİHLİ TAŞRADA EYTÂM SANDIKLARININ KURULMASINI İÇEREN NİZAMNAME

On altı maddeden oluşan bu nizamnamenin adı “Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânedeki Küşâd Olunacak Eytâm Sandıklarının Sûret-i İdâresi ve Muhafazası Hakkında Nizamnamedir” şeklindedir. *Düstur*’un birinci tertip birinci cildinde “Eytâm

¹²⁷ “İnfâk-ı Muhtâcîn-i Eytâm ve Erâmil-i İlmiye Nizamnamesidir”, *Düstur*, H.1293, Tertip I, c.III, s.552-554.

¹²⁸ “Meclis-i İdâre-i Emvâl-i Eytâm”, *Düstur*, Tertip I, c.III, s. 552-554, 19 Ekim 1874 (8 Ramazan 1291), *Takvim-i Vekayi*.

¹²⁹ “Eytâm Nizamnamesidir”, *Düstur*, Tertip I, c.I, s.270-275.

Nizamnamesidir” adlı Emvâl-i Eytâm Nezareti nizamnamesinin peşinden gelmekte olup yürürlüğe giriş tarihi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Nizamnameye yapılan zeyillerin tarihleri 16 Zilkade 1286 (17 Şubat 1870) ve 5 Zilhicce 1288 (15 Şubat 1872) olarak verilmiştir. Ancak nizamnamenin kendi yayın tarih bilgisi verilmemiştir.¹³⁰ Taşrada oluşturulan Eytâm sandıklarının muhafazası ve idaresi hakkında düzenlemeler yer almaktadır.¹³¹ Bu nizamnameye H.1286 yılında bir, H.1288 yılında ise iki tane olmak üzere toplam üç zeyl yapılmıştır.¹³² H.1296 yılında nizamnamenin altıncı maddesi yeni bir kanunla tadil edilmiştir.¹³³

C- H.1274/R.1273/M.1857 TARİHLİ EYTÂM UHDESİNDE BULUNAN ÇİFTLİKLER HAKKINDA NİZAMNAME

“Eytâm Uhdesinde Bulunan Çiftlikât Hakkında Nizamname”, adıyla dört maddeden oluşan nizamnamede yetimlerin uhdesinde bulunan çiftliklerin nasıl işletilmesi gerektiği açıklanmıştır. Çiftlik kelimesinin tanıtımı yapılmış, çiftliklerin, demirbaş usulüyle, satış bedeli üzerinden 1/200 oranıyla(kesesi yüz pare) nemalandırılması belirtilmiştir. Çiftlikler üzerinde yetime ait menkul mallar varsa satışı yapılacaktır. Arazide, harap olduğunda arazinin kıymetine göre cüz’i bir miktar ifade eden yapılar varsa arazi hemen kiraya verilip yetim uhdesinde bırakılacak; değirmen, bağ, bahçe gibi kıymetli yapılar var ve güvenilir kişiler tarafından harap olmasının yetime zarar vereceği belirtilirse çiftliğin satışı yapılacaktır.¹³⁴

D- H.1291/R.1290/M.1874 TARİHLİ MECLİS-İ İDARE-İ EMVÂL-İ EYTÂM’IN KURULUŞ NİZAMNAMESİ

Nizamnamenin adı “Bâ-İrâde-i Seniyye Teşkil Eden Meclis-i İdâre-i Emvâl-i Eytâm’ın Sûret-i Teşkilini ve Vezâîfini Mübeyyin Nizamnamedir” şeklindedir. 21 Şaban 1291 (3 Ekim 1874) yılında kaleme alınmış Meclis-i İdare-i Emvâl-i Eytâm’ın kuruluşunu ve görevlerini içeren yedi maddelik nizamnamedir. İdarenin Şeyhülislamlık makamına bağlı olarak kurulduğunun belirtildiği nizamnamede meclisin üye sayısı ve üyeleri, memurları, meclisin görevleri ve görev sahası sırayla belirtilmiştir.¹³⁵

¹³⁰ Tarihle ilgili değerlendirme için bkz. Tez metni, s.33-34; dipnot: 118.

¹³¹ “Eytâm Sandıklarının Sûret-i İdâresi ve Muhafazası”, *Düstur*, Tertip I, c.I, s.276-281.

¹³² “Eytâm Sandıklarının Sûret-i İdâresi ve Muhafazası”, *Düstur*, Tertip I, c.I, s. 277, 280, 281.

¹³³ *Düstur*, Tertip I, c.IV, s. 614.

¹³⁴ “Eytâm Uhdesinde Bulunan Çiftlikât Hakkında Nizamname”, *Düstur*, H.1299, Tertip I, c.IV, s.89-90.

¹³⁵ “Meclis-i İdâre-i Emvâl-i Eytâm”, *Düstur*, Tertip I, c.III, s.551.

E- H.1324/R.1322/M.1906 TARİHLİ EMVÂL-İ EYTÂM NİZAMNAMESİ

Yetim mallarının idaresi ile ilgili olarak Osmanlı Devleti'nde Tanzimat sonrasında birbiriyle bağlantılı üç kurum ortaya çıkmış ve her birisi için ayrı ayrı nizamnameler ve görev sahaları oluşturulmuştur. 1906 (1324) yılına gelindiğinde her bir kurum için ayrı ayrı oluşturulan bu nizamnameler tadillerle birlikte bazı maddeler de eklenerek genel bir nizamname içerisinde tekrar düzenlenmiştir. “Umûm Emvâl-i Eytâmın Sûret-i İdâresi Hakkında Tâdilen Kaleme Alınan Nizamname” olarak ortaya çıkan bu nizamname on fasıl ve 117 maddeden oluşmaktadır. 4 Rebiülevvel 1324 (28 Nisan 1906) tarihinde yayınlanan bu düzenlemenin, yetim mallarının muhafazası ve idaresi hakkında toplu bir nizamname olmasının yanında yukarıda bahsi geçen kurumların teşkilat yapısının, memur kadrosunun ve görev sahalarının ayrıntılı ve düzenli olarak kaleme alındığı bir nizamnamedir.

İlk fasıl yirmi dört maddeden müteşekkildir ve terekelerin yazımının ve terekeler hakkında yapılacak işlemlerin açıklandığı bölümdür. İkinci kısım İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar olarak bölümlere ayrılmış olan Dersaadet yani merkez Eytâm Müdüriyeti'nin görevleri, memurları ve yetim mallarının muhafazası için oluşturulan sandıkların muhafazası hakkında genel işlemlere dairdir. On yedi maddeden oluşmaktadır. Üçüncü fasıl yetim mallarının nasıl işletileceği ve asıl mal, nema, ücret gibi çeşitli işlemlerin nasıl yapılacağına dairdir. Bu bölüm de on bir maddeden oluşmaktadır. Beşinci bölüm iki maddeden oluşmaktadır ve malı idare edilen yetimin yirmi yaşına ulaşınca yapılması gereken işlemler düzenlenmiştir. Altıncı fasılda kaydı gereken terekelerin yazımı ve bu terekeleri denetleyecek hâkimlerin tabii olduğu kanunlar yer almaktadır. Yedi maddeden oluşmaktadır. Yedinci fasıl tereke yazım işlerinde görevli memurlar ve bunların görevlerinin izah edildiği bölümdür. Dokuz maddeden oluşmaktadır. Sekizinci bölüm İdare-i Emvâl-i Eytâm Meclisinin teşkilat yapısı ve görevlerinin düzenlendiği bölümdür. On bir maddeden oluşmaktadır. Dokuzuncu fasılda ise taşra Eytâm müdürlüklerinin ve meclislerinin teşkilat yapıları ve görevleri düzenlenmiştir. Yedi maddeden oluşmaktadır. Son fasıl olan onuncu fasılda ise yapılan işlemler karşılığı alınması gereken harçlar ve bunların nerelere verileceği karara bağlanmıştır. Yirmi üç maddeden oluşmaktadır.¹³⁶ 1325 yılında bir zeyl, 1333 yılında ise bir zeyl ve bir tadilen nizamiye olarak nizamnamede değişiklik yapılmıştır.¹³⁷

¹³⁶ “Umûm Emvâl-i Eytâmın Sûret-i İdâresi Hakkında Tâdilen Kaleme Alınan Nizamname”, *Düstur*, M.1943, Tertip I, c.VIII, s.515-548.

¹³⁷ *Düstur*, Tertip I, c.VIII, s. 797-798, Tertip II, c. VII, s. 758-760, 761-762.

IV- KÂTİPLER İDARESİNDE YETİM MALLARININ YÖNETİMİ

İslam hukukuna göre bir kişi vefat ettiği zaman miras kalan maldan birinci olarak teçhiz ve tekfin masrafları çıkarılır. İkinci olarak vefat eden kişinin borçları varsa onlar ödenir. Üçüncü olarak ise müteveffânın vasîyeti varsa miras kalan malın üçte birini geçmeyecek şekilde vasîyet yerine getirilir. Son olarak da miras kalan mal vârislere pay edilir. İslam hukukunda belirtilen ölçülerce vârisler mirastan pay alırlar.

Osmanlı Devleti'nde tereke yazımı mahkemelerin görev sahası içerisinde yer almaktaydı. Yazılması gereken terekeler mahkemeden gönderilen muhızr, kâtip ve memurlar huzurunda olmaktaydı. Mirastan teçhiz ve tekfin, borçlar ve vasîyet çıkarıldıktan sonra kassam tarafından kalan mallar vârislere paylaştırılmaktaydı. Kassam kâtibi de bu payları kayıt altına almaktaydı. Eytâm İdaresi kurulana kadar askerî zümereye ait terekelere askerî kassamlar, reâyâ ait terekelere ise beledî kassamlar nezaret etmekteydi.¹³⁸

Eytâm İdaresi'nin teşekkülünden sonra nizamname gereğince mahkeme memurları yanında Eytâm İdaresi tarafından görevlendirilmiş bir memurun da varisleri arasında yetim bulunan tüm terekelerin taksiminde bulunması ve terekelerin yazımının da kassam kâtibi ve eytâm memuru tarafından karşılıklı yapılması kararlaştırıldı.¹³⁹ Terekeden yetime kalan malların satılıp nakde çevrilmesi yine kassam kâtibi ve eytâm memuru tarafından karşılıklı yazılıp malların değerlerinde satılması istenmekteydi.¹⁴⁰ Yetime ait satılan mallardan ve mirastan gelen paralar Eytâm İdaresi'ne verilecekti.¹⁴¹

Eytâm İdaresi'nde yetimlerin mallarının kaydını tutan kâtiplerin işleri bundan sonra başlamaktaydı. İdarede görevli kâtipler yetimlerin paralarını idâneye vermekle görevliydi. Borcu alacak kişiden alınan rehnin kaydı, kefillerin kaydı, verilen borç ve tahsil edilen paralar bu kâtipler tarafından kaydedilmekteydi.¹⁴² Eytâm Nezareti'nin kuruluş nizamnamesinde ise kâtiplerin kayıtları hangi usulle tutması gerektiği hakkında herhangi bir madde bulunmamaktadır.

¹³⁸ Tereke taksimi ve idaresi hakkında geniş bilgi için bkz. Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, s.127-128, 164; ayrıca bkz. Tahsin Özcan, "Muhallefat" Maddesi, *DİA*, İstanbul 2005, c.XXX, s.406-407.

¹³⁹ "Eytâm Nizamnamesidir", *Düstur*, Tertip I, c.I, s.270, madde 1.

¹⁴⁰ "Eytâm Nizamnamesidir", *Düstur*, Tertip I, c.I, s.270, madde 2.

¹⁴¹ "Eytâm Nizamnamesidir", *Düstur*, Tertip I, c.I, s.271, madde 5.

¹⁴² "Eytâm Nizamnamesidir", *Düstur*, Tertip I, c.I, s.271 274, madde 6-12.

İlk nizamnamede¹⁴³ yetimlerin paralarının kaydını tutan kâtipler hakkında herhangi bir sıfat kullanılmamıştır. Daha sonra çıkan nizamnamede idâne kâtibi, yevmiye kâtibi, mümeyyiz, muhasebeci gibi çeşitli görevler ihdas edilmiştir.¹⁴⁴ Çalışmanın konusunu teşkil eden Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'nin Sicilleri, Eytâm İdaresi ile ilgili ilk yayınlanan nizamnameden sonra tutulmuş kayıtlar olduğu için bu sicillerde evvel emirde yayınlanan nizamnamedeki kanunlar çerçevesinde hesap kayıtları tutulmuştur.

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi'nde bulunan kâtipler idaresindeki eytâm sandıklarına ait sicillerin en eskisi olarak H.1260/M.1844 yılı kayda başlanmış 0203501 numaralı sicil gözükmektedir. Bu sicilden başka 0203502, 0203503, 0203504, 0203505, 0203506, 0203507 ve çalışmada incelenen 0203508 numaralı sicillerde de idarenin kuruluşundan önceye giden kayıtlar bulunmaktadır. Eytâm İdaresi'nin, ilk kurulduğu adıyla Emvâl-i Eytâm Nezareti'nin, kuruluş yılı ise H.1267/M.1851 senesidir. Bahsi geçen sekiz defterde de idarenin teşekkülünden önceki tarihlere ait kayıtlara rastlanmaktadır. İdare kurulmadan yetimlerin idaresine özel defterlerin tutulması dikkat çekmektedir. Oysa durum farklıdır. Her ne kadar kayıtlar daha önce tutulduğunu göstermekteyse de kâtiplerin yetimlerin hesaplarını kaydetmeye başladığı tarih H.1269 senesidir. Sicillerdeki kayıtlardan bazıları idarenin kurulmasından önce olsa da kayıtlara ait hesap işlemlerinin bütün sicillerde H.1269/M.1852 yılında başladığı görülmektedir. Ayrıca 0203503 numaralı sicilin başına “Kırkçeşmeli es-Seyyid Mehmed Efendi'nin zîr-i idaresinde olan sandık ve kutularının esamileriyle müfredatıdır 27 Muharrem 1269” şeklinde bir not düşülmüştür. Bu iki noktadan hareketle sicillerin H.1269/M.1852 yılından itibaren tutulmaya başladıkları söylenebilir. Bununla birlikte yetim mallarıyla ilgili bazı kayıtların Emvâl-i Eytâm Nezareti kurulmadan önce de kassâm kâtipleri ve beledî kassâmlar tarafından tutulduğunu, nezaret kurulduktan sonra bu kayıtların Emvâl-i Eytâm kâtiplerine devredildiğini anlamak mümkündür.

A- HESAP KAYDININ AÇILIŞI VE YETİM MALLARININ TESPİTİ

Arşivde bulunan sicillerde, her ne kadar nizamnamede bir usul getirilmemiş de olsa, ortak bazı noktalar bulunmaktadır. Öncelikle tüm sicillerin ilk sayfasında o sicilde kayıtlı vefat edenler sırasıyla numaraları belirtilerek yazılmıştır. Yani bir nevi içindekiler kısmı oluşturulmuştur. Daha sonra her kayıt için bir numara verilmiş ve kaydın hesabının bulunduğu sayfanın sağ üst köşesine bu numara (numara 1 şeklinde) yazılmıştır. Kayıt açılırken öncelikle vefat edenin yaşadığı muhit yazılmış, eğer vefat ettiği muhit ve yaşadığı

¹⁴³ “Eytâm Nizamnamesidir”, *Düstur*, Tertip I, c.I, s.276-281.

¹⁴⁴ “Umûm Emvâl-i Eytâmın Sûret-i İdaresi”, *Düstur*, Tertip I, c.VIII, s.515-548.

muhit farklı ise ikisi de belirtilerek yazılmıştır. Daha sonra şahsın mesleği ve ismi kaydedilmiştir. İsimden sonra vârisleri olanların kimler ve kaç kişi oldukları isim isim ayrıntılı olarak zikredilmiştir. Vasînin ismi ve vârislere yakınlığı vârislerden sonra yazılmıştır. Son olarak da eytâm sandığının kim tarafından hangi tarihte açıldığı kaydedilmiştir. Sandığın açılmasına sebep olan kişi ya veli veya vasîdir ya da onların vekilidir.

Yukarıdaki bilgilerden sonra vârislere kalan para sicile kaydedilir. Daha sonra miras kalan paraların nerelere harcanmış olduğu veya kimlerde olduğu alt alta yazılarak toplanır ve miras olarak kaydedilen paranın sağlaması yapılmış olur.

B- EYTÂM SANDIĞINDA MALLARIN İDARESİ

Yetimlere miras kalan mallar ayrıntılı olarak belirlendikten sonra sandıkta bulunan mevcut paranın işletilmesine başlanır. Sandığa giren ve sandıktan çıkan paralar merdiven kayıt yöntemiyle¹⁴⁵ kaydedilir. Mevcut paraya eklenen toplanırken, mevcuttan eksilenler çıkartılır ve bu işlem sayfa sonuna kadar devam eder. Yan sayfaya geçişte nakledildiğini belirten notla hesap aynı şekilde devam eder. Birçok hesapta kayıt devam ederken vasînin isteğiyle o zamana kadar yapılan hesabın sağlaması da yapılır.

İşletilen paralar hesap için ayrılan sayfalarda kaydedilir. Hesaplarda nafaka, elbise masrafları, kâime veya eshâm faizi, bâ-istiğlâl, bâ-küfelâ ve bâ-rehn idâne, borçların kabzı ile ikrâz-ı hazine şeklinde kayıtlar bulunmaktadır. Kayıtlar girilirken önce paranın miktarı yazılarak bir önceki sonuca eklenir veya sonuçtan çıkarılır. Yazılan miktarın sol tarafına kime borç verildiği veya kimden borcun tahsili yapıldığı açıklanır. Sonuna da tarihi not düşülür. Bu şekilde hesaba ait yapılmış işlemler devam eder.

Nafaka ve elbise masrafları veli, vasî veya onların vekiline verilmektedir. İdâne kayıtları ise bâ-istiğlâl, bâ-küfelâ ve bâ-rehn şeklinde belirtilmiştir. İdâne kayıtlarında borç verilen kişilerin ismi, babasının ismi ve mesleği yer almaktadır. İkrâz-ı hazine kayıtlarında ise paranın miktarı yazılıp hazineye ikrâz edildiği belirtilmekte ve peşinden tarih düşülmektedir.

C- EYTÂM SANDIĞINDAKİ YETİM MALİ HESABININ SONA ERMESİ

Bir yetim malı hesabı o hesaptaki tüm alacak verecek işlemlerinin bitmesiyle sona erer. Kaydı tutulan hesapta bir yetim var ise onun vefatı veya isbât-ı rüşdü ile o hesaptan borç verme işlemi durdurulur. Borca verilmiş paralar var ise tahsili yapılır. Vefat nedeniyle hesap

¹⁴⁵ Merdiven kayıt yöntemi Abbasilerle başlamış olup İlhanlılar ve Osmanlılar tarafından devlet hesaplarının kayıt altına alması için kullanılmış bir muhasebe sistemidir. Daha fazla bilgi için bkz. Oğuzhan Aydemir-Mehmet Erkan, “Merdiven Kayıt Yöntemi ve Günümüz Muhasebe Sistemi”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi (MUFİTAD)*, Temmuz 2011, Sayı: 1, s.110-128.

kapanyorsa teçhiz ve tekfin masrafları yapıldıktan sonra yetimin malı taksim edilir ve vârislerine teslim edilir. Teslim kaydında teslim alanların mührü bulunur. İsbât-ı rüşd yoluyla biten bir hesapta da aynı şekilde borç verme işlemi durdurulur. Sandıkta mevcut olan para nakden yetime teslim edilir. Borca verilmiş para varsa zamanla tahsil edilir ve yine yetime teslim edilir. Teslim kayıtlarında paraların alındığına dair yetimin mührü bulunur. Yetime ait tüm paralar teslim edildiğinde hesap sona erer.

Bir hesapta birden fazla yetim bulunması durumunda kayıttan çıkan her yetim için, ister vefat ister isbât-ı rüşd olsun, yukarıda anlatılan aynı şekilde uygulanır. Vefat durumunda vefat eden yetimin hissesi ayrılır ve hesaplanır. Teçhiz ve tekfin masrafları düşüldükten sonra vârislerine taksim edilir. Borçta olanlar tahsil edilip sahiplerine teslim edilir. Vefat kaydı düşüldükten sonra geriye kalan yetimlerin paraları tekrar hesaplanır ve kayıt diğer yetimler hesaptan çıkana kadar bu şekilde devam eder. İsbât-ı rüşd durumunda ise isbât-ı rüşd eden yetimin hissesi kalanlardan ayrılıp hesaplanır. Mevcutta bulunan hissesi nakden teslim edilirken borçta olanlar tahsil edilip verilir. Kalan yetimlerin malları yine ayrıca hesaplanır ve kayıt aynı şekilde diğer yetimlerin hesapları sona erene kadar devam eder.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÂTİP SEYYİD MEHMET NURİ EFENDİ'NİN EYTÂM SİCİLLERİ VE YETİM MALLARININ YÖNETİMİ

I- KÂTİP SEYYİD MEHMET NURİ EFENDİ’NİN EYTÂM SİCİLLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Osmanlı’da yetimlerin mallarının işletilmesi için Emvâl-i Eytâm Nezareti oluşturulduktan sonra buralarda çalışmak üzere farklı kademelerde memurlar görevlendirilmiştir. Nizamnamenin yürürlüğe girmiş olduğu 7 Rebiüelvvel 1268 (31 Aralık 1851) tarihi itibarıyla görevlendirilmiş memurlar arasında Mehmet Nuri Efendi’nin de yetim malları kâtibi olarak tayin edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Tezin ana kaynağı olan 02350801 numaralı ve 02351001 numaralı sicillerin kâtibi Seyyid Mehmet Nuri Efendi’nin hayatı ve tutmuş olduğu siciller hakkında elde edilen bilgiler bu başlık altında ele alınmaktadır.

Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi’nin hayatı hakkında kaynaklarda her hangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi’nde Eytâm İdaresi ile ilgili olan diğer bir defterde 12 Şubat 1294/24 Şubat 1879 tarihli bir kayda göre Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi’nin “serkâtip” rütbesine kadar yükselen üst derece memurlardan olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁶ Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi’ye ait sicillerde son hesap işlem tarihi olarak 25 Recep 1298/23 Haziran 1881¹⁴⁷ görülmekte olduğundan Seyyid Mehmet Nuri Efendi’ni 30 yıl kadar Eytâm İdaresi’nde bu görevi yürütmüş olduğu da tereddüde mahal bırakmayacak bir bilgidir.

Yukarıda da ifade edildiği şekilde Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi’nin yetimlerin mallarıyla ilgili tutmuş olduğu ve bu tezin kaynağı olan iki sicil mevcuttur. Bu iki sicil İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi’nde bulunmaktadır.

Seyyid Mehmet Nuri Efendi’ye ait olan ilk emvâl-i eytâm sicilinin yazımına H.1269/M.1852 tarihinde başlanılmış ve “Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi İdaresinde Bulunan Emvâl-i Eytâmın Sicilidir Numara 1” adı altında yetim mallarının kayıtları tutulmuştur. İkinci bölümün sonunda açıklandığı üzere her ne kadar ilk kaydın yazıldığı tarih H.1267/M.1851 yılı gözüксе de bu yetim malının kaydının daha önceden başka bir defterde tutulduğu ve Seyyid Mehmet Nuri Efendi’ye intikal etmiş olduğu anlaşılmaktadır. İlk bakışta müteveffâlara ait malların daha önceki tarihlerde kayıtlandığı zannedilse de kayıtlara ait hesaplardaki işlemlerin tüm kayıtlarda H.1269/M.1852 yılından itibaren başladığı dikkat

¹⁴⁶ İMMA, 3553, 2b nolu varak.

¹⁴⁷ Seyyid Mehmet Nuri Efendi, *Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi İdaresinde Bulunan Emvâl-i Eytâmın Sicilidir Numara 1*, İMMA, vr.51a.

çekmektedir. Son olarak da Muharrem 1269 tarihinden itibaren kayıtların tarih sırasını takip etmesi de bu tespiti desteklemektedir.

Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendiye ait ikinci emvâl-i eytâm sicili ise “Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi İdaresinde Bulunan Emvâl-i Eytâmın Sicilidir Numara 2” adlı defterdir. Bu defterdeki kayıtların tutulmaya başlandığı tarih ise H.1271/M.1854 yılı olarak gösterilmiştir.

Seyyid Mehmet Nuri Efendinin tutmuş olduğu her iki defterin özellikleri aşağıdaki iki başlık altında ayrı ayrı ele alınmıştır:

A- 1 NUMARALI SİCİL VE ÖZELLİKLERİ

“Kâtip Seyyid Mehmed Nuri Efendi İdaresinde Bulunan Emvâl-i Eytâmın Sicilidir Numara 1” başlıklı 92 varaktan oluşan defterin boyutları 50x19cm’dir.¹⁴⁸ El yazması olan sicil kaydındaki yazı çeşidi, Osmanlılar tarafından geliştirilmiş olan ve özellikle 19. Yüzyılda günlük hayatta, mektuplarda ve resmî yazışmalarda işlerlik kazanan rik‘a¹⁴⁹ hattıdır.¹⁵⁰ Sicilde her kayıt için öncelikle sağlı-sollu olacak şekilde iki sayfa ayrılmıştır. Kaydın hesabının iki sayfaya sığmaması durumunda kayıtlar sicilin son sayfasına veya münasip bir sayfaya genelde not düşülerek devam ettirilmiştir.¹⁵¹ Kaydın iki sayfadan az sürmesi durumunda ise sayfalar bazen boş bırakılmış bazen de yeni kayıtlar açılarak doldurulmuştur.¹⁵²

Defterde altmış iki adet yetim mallarının hesap kaydı bulunmaktadır. Bunun yanında iki tane “bilâ sandık-bilâ numara” olarak kayıtlı yetim malı hesabı ve on tane çeşitli hesap kaydı bulunmaktadır. Böylece defterde toplam 74 hesap tutulmuştur. Bir numaralı kaydın vaz-ı sandık tarihi¹⁵³ 15 Şaban 1267/15 Haziran 1851¹⁵⁴, son kaydın vaz-ı sandık tarihi ise 24 Şaban 1276/17 Mart 1860 tarihidir. Daha önce de belirtildiği gibi sicildeki ilk hesap işlem tarihi¹⁵⁵ 1269/1852, son hesap işlem tarihi ise 49 numaralı kayıтта yer alan 25 Recep 1298/23 Haziran 1881 tarihidir. Sicilin başında sicilde kaydı tutulmuş hesaplar sırasıyla numara usulü ile kaydedilip bir fihrist oluşturulmuştur.¹⁵⁶

¹⁴⁸ Bkz. Ek 1.

¹⁴⁹ Muhittin Serin, “Rik‘a” Maddesi, *DİA*, İstanbul 2008, c.XXXV, s.108-109.

¹⁵⁰ Bkz. Ek 2, vr.1a.

¹⁵¹ Bkz. Ek 3, vr.1b-2a; Ek 4, vr.74b-75a.

¹⁵² Bkz. Ek 5, vr.12b.

¹⁵³ Vaz-ı Sandık: Yetim malının sandık defterine konulmasını ifade eder. “Vaz-ı sandık” ibaresinin geçtiği her bir kayıтта bir de tarih bulunur. Bu tarih yetim mallarının sandığa giriş tarihidir.

¹⁵⁴ Mehmet Nuri Efendi, *Emvâl-i Eytâmın Sicilidir 1*, vr.1b.

¹⁵⁵ Hesap işlem tarihinden maksat vaz-ı sandık olan yetim mallarının çalıştırılmaya başlandığı tarihtir.

¹⁵⁶ Bkz. Ek 2, vr.1a.

B- 2 NUMARALI SİCİL VE ÖZELLİKLERİ

“Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi İdaresinde Bulunan Emvâl-i Eytâmın Sicilidir Numara 2” başlıklı sicil 88 varaktan oluşmaktadır. Boyutları ise 50x17 cm’dir.¹⁵⁷ Defterde yetim mallarına ait doksan bir hesap kaydı vardır. Bunun yanında yirmi beş tane “bilâ sandık-bilâ numara” olarak kayıtlı yetim malı hesabı bulunmaktadır. Böylece defterde toplam 116 hesap tutulmuştur. Bu sicilde de kullanılan yazı türü rik‘a’dır.¹⁵⁸ Bir numaralı kaydın vaz-ı sandık tarihi 27 Safer 1271/19 Kasım 1854, son kaydın vaz-ı sandık tarihi ise 16 Recep 1279/7 Ocak 1863 tarihidir. İlk hesap işlem tarihi 27 Safer 1271/19 Kasım 1854, son hesap işlem tarihi ise 26 Zilkade 1292/24 Aralık 1875 tarihidir. Aynı şekilde bu sicilin de başında sicilde kaydı tutulmuş hesaplar sırasıyla numara usulü ile kaydedilip bir fihrist oluşturulmuştur.¹⁵⁹ Kayıtların tutuluş şekli ve süreci 1 numaralı defterde olduğu gibidir. Ancak bu defterde “bilâ sandık-bilâ numara” kayıtlar için sicilin sonunda ve 4b, 5a-b, 6a, 9b ile 10a sayfalarında yer ayrılmıştır.¹⁶⁰ Ayrıca sicilde numaralı kayıtlar bittikten sonraki 83a-b, 84a-b ve 85a sayfalarında “ikrâz-ı hazine-i celile-i maliye kılınan mebaliğin (...) 8 Şevval 1274/10 Mayıs 1274” başlıklı devlet hazinesine verilmiş olan borçların tutulduğu bir takım kayıtlar bulunmaktadır.¹⁶¹

Sicil isimlerinin bir ve iki şeklinde devam etmesi ile kayıtların tarihinin birbirini takip etmesi sicillerin birbirinin devamı olduğunu göstermektedir. Ayrıca sicilin sonundaki ikrâz kayıtlarında birinci sicildeki müteveffâların da ismi geçmektedir. Bunun yanında sicillerde “cedid deftere nakl”, “yeni deftere nakl” gibi ifadelerin bulunması bir üçüncü sicilin daha olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.¹⁶²

Eytâm İdaresi’nin mümkün mertebe kuruluş dönemine en yakın defterlerin incelenmek istenmesi, kâtipler tarafından tutulan en erken defterlerin ortaya çıkarılması, daha sonra “serkatip” olan bir kâtibin sicillerinin dikkate değer bulunması, aynı zamanda tutulmaya başlanmış diğer yedi sicilden¹⁶³ daha düzenli tutulmuş olmaları, hattın anlaşılır ve düzgün olması, araştırmanın ana kaynakları olarak bu iki sicilin seçilirken dikkat edilen hususlardır.

¹⁵⁷ Bkz. Ek 6.

¹⁵⁸ Bkz. Ek 7, vr.1a.

¹⁵⁹ Bkz. Ek 7, vr.1a.

¹⁶⁰ Bkz. Ek 8, vr.4b-5a.

¹⁶¹ Bkz. Ek 9, vr.84b-85a.

¹⁶² Ancak İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi’nde dijital ortama aktarılan siciller arasında Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi’ye ait üçüncü bir sicile rastlanmamaktadır. Meşihat Arşivi’nin tadelatta olması dolayısıyla da belgelerin kendileri incelenememiştir.

¹⁶³ Bkz. Tez metni, s.39.

II- KÂTİP SEYYİD MEHMET NURİ EFENDİ'NİN EYTÂM SİCİLLERİ İŞİĞİNDA YETİM MALLARININ YÖNETİMİ

Belirtildiği üzere Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'ye ait iki sicilde toplam 190 hesap kaydı bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi müteveffânın para vakfıyla ilgilidir. Dokuz tanesi muhtelif kişilere ait ikrâz hesabıdır. Toplam bu on hesabın yetim mallarının işletilmesi ile ilişkisi tarafımızdan tespit edilememiştir. Vakıf ve ikrâz kayıtları haricinde yetimlerle ilgili olan 180 kayıt bulunmaktadır. Bir numaralı sicilde iki, iki numaralı sicilde yirmi beş olmak üzere 27 tane “bilâ sandık-bilâ numara” şeklinde ayrılmış hesap bulunmaktadır. Bu kayıtlar bilâ-numara oldukları için sicillerin ilk sayfalarındaki isim fihristlerinde yer almamaktadır. Bilâ sandık oldukları için de bu kayıtlara ait herhangi bir işleme rastlanmamaktadır. Normal bir kaydın açılması gibi müteveffânın vefat ettiği yer, ismi, babasının ismi, vârislerinin isimleri ve yakınlıkları ile vâsinin adı ve vârislere yakınlığı kaydedilmiş, sonuna da tarih düşülmüştür. Ayrıca yetimlere miras kalan malların nerelerde kimler elinde olduğu kaydedilmiştir. “Bilâ sandık-bilâ numara” kayıtlarının hesaplarında hiçbir işlem yapılmamış olmasına rağmen sicilde açılmasının sebebi yetimlere ait malların eytâm sicillerine kaydedilip devlet arşivinde bir kaydının bulunması ve herhangi bir dava durumunda delil olmasının istenmesi olabilir.

Bir numaralı sicilin fihristinde 64 isim bulunmaktadır. Ancak biraz önce de bahsedildiği üzere bu kayıtlardan on tanesi vakıf, ikrâz ve mal taksimi gibi tez konusu ile ilgili olmayan kayıtlardır. Bu kayıtlar çıkarılınca bir numaralı sicilde 54 kayıt kalmaktadır. Fakat Osmanlı kayıt usulünde işlemi biten kayıt üzerine aynı numarayla yeni bir kayıt açılabilmektedir. Dolayısıyla bir numarada birden fazla emvâl-i eytâm kaydı bulunabilmektedir. Bu sicilde de aynı usul işletilmiş bazı numaralara birden fazla kayıt açılmıştır. Bu da sicile kaydedilen hesap sayısını arttırmıştır. Aynı şekilde iki numaralı sicilin fihristinde de 75 tane hesap gözükmektedir. Ancak aynı usul burada da işletildiğinden kaydedilen hesap kaydı 91'e çıkmıştır.¹⁶⁴ Vakıf ve ikrâz kayıtlarıyla “bilâ sandık-bilâ numara” kayıtlar çıkarıldığında sicillerde yetimlere ait hesap işlemlerinin bilfiil tutulmuş olduğu 153 kayıt bulunmaktadır.

¹⁶⁴ Bkz. Ek 10, vr.1b-2a.

A- KAYITLARIN TUTULMA ŞEKLİ

Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'nin sicilleri, Eytâm İdaresi tarafından yetimlerin paralarının işletilmeye başlandığı ve bunların kayıtlarının olduğu ilk sicillerdendir. Eytâm Nezareti'nin kuruluş nizamnamesi olan ilk nizamnamede Eytâm İdaresi'nin yetimlerin mallarını nasıl ve ne şekilde işleteceği kurala bağlanmıştır. Bu nizamnameye göre nazır tayin edilmiş ve emrine emvâl-i eytâm kâtipliği yapmak üzere kassâm kâtipleri verilmiştir. Kâtiplerin kaydedecekleri işlemler belirtilmekle beraber defterin nasıl ve ne şekilde kimler tarafından tutulacağı ayrıntılı olarak düzenlenmemiştir. Fakat yine de sicillerde, tezin ikinci bölümünün sonunda açıklanan belli kurallar ve usuller çerçevesinde kayıtların tutuldukları görülmektedir. Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi de sicillerinde kayıtlarını bu usule uygun şekilde tutmuştur.

Her iki sicilde de hesap kaydı için yan yana olmak üzere iki sayfa ayrılmıştır. Önce müteveffânın vefat yeri, adı, babasının adı, vârislerin ismi ve yakınlığı, vasînin ismi ve vârislere yakınlığı ile sandığın kimin tarafından açıldığı bilgisi kaydedilmiştir. Gayrimüslim tebaadan kayıtları bulunanlar zımmî ibaresiyle belirtilmiştir. Sonuna da vaz-ı sandık tarihi düşülmüştür. Bu bilgilerden sonra ise miras kalan paraların nerede ve nasıl bulundukları alt alta gelecek şekilde yazılmıştır. Daha sonra sandıkta nakit bulunan parayla başlanarak yetimlere kalan mallar işletilmeye başlanmıştır. Sicillerde bulunan hesap kayıtları ya kâtip tarafından bizzat kaydedilmiş ya da başka defterlerden nakil yoluyla alınmıştır. Nakil yoluyla gelen hesap kayıtları eytâm kâtipleri göreve başlamadan önceki defterlerden nakledilmiş olabileceği gibi eytâm kâtipleri göreve başladıktan sonra da olabilmektedir. Eytâm kâtipleri göreve başladıktan sonra olan nakillerde ise yetimin hesabının kaydedildiği kâtibin vefat etmesi veya yetimin mekân değiştirmesi gibi sebeplerden birisiyle hesabın nakli gerçekleşebilmektedir.¹⁶⁵

Sandıkta bulunan paraların işletilmesi sırasında üç grup kayıt bulunmaktadır. Birinci grup “bâ-istiğlâl, bâ-rehn veya bâ-küfelâ” idâne kayıtlarıdır. İkinci grup “ikrâz-ı hazine” kayıtları olarak gözükmektedir. Üçüncü grup ise “eshâm ve kâime” denilen evrâk-ı nakdiye alınmasıdır. Verilen borçların çoğunluğunu birinci grup olan kişilere borç verme yani idâneler oluşturmaktadır. İkinci grup olan “ikrâz-ı hazine” kayıtları da hesaplarda önemli bir yekûn

¹⁶⁵ Seyyid Mehmet Nuri Efendi, *Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi İdaresinde bulunan Emvâl-i Eytâmın Sicilidir Numara 2*, İMMA, vr.33b.

tutmaktadır. Üçüncü grup “eshâm ve kâime” satın alınması sık rastlanmasa da gelir getirici özelliği bulunması sebebiyle tercih edilen bir yöntem olmuştur.¹⁶⁶

Sicilin tutulduğu zamanlarda yürürlükte olan nizamnamede önce kişilere rehin ve kuvvetli kefil karşılığı idâne, mümkün değilse 25.000 kuruş ve üstü paranın yine güvenilir esnafa verilmesi ve son olarak bunlar da mümkün değilse evrâk-ı nakdiyeye çevrilip yetime gelir elde edilmesi amaçlanmaktaydı.¹⁶⁷ İdâne işlemleri ciddi bir şekilde devam ettirilmiş, evrâk-ı nakdiye olarak adlandırılan eshâm ve kâime satın alınması fazla uygulanmamıştır. Fakat nizamnamede bulunmayan başka bir borçlanma çeşidi de defterlerde kayıt altına alınmıştır. Bu da yetim mallarından ikrâz-ı hazine işlemleridir.

Nizamnamede yetim paralarından ikrâz-ı hazine ile ilgili herhangi bir kanun veya izin bulunmamaktadır. Fakat sicillerin tutulmuş olduğu tarihlerde Osmanlı Devleti malî bakımdan zorluklar yaşamaktaydı. Ekonomik buhranların yaşandığı, kâime, eshâm gibi iç borçlanma sistemlerinin yetersiz kaldığı bir dönemde devlet para kaynakları bulmaya çalışmıştır.¹⁶⁸ Bu tür sıkıntılar devletin kontrolünde bulunan para fonlarından borçlanarak aşmaya çalışılmıştır. İşte böyle sıkışık bir dönemde ciddi rakamlara ulaşan eytâm sandıklarından çeşitli zamanlarda istikrâzda bulunulmuştur. Eytâm İdaresi tarafından ayrı defterlerle bu borçlanmaların hesapları tutulurken¹⁶⁹ aynı zamanda kâtiplerin idaresinde bulunan bu hesap defterlerine de kaydedilmiştir.

Yetimin çeşitli ihtiyaçları için yetimin nafakasına mahsûben para alındığı kayıtlarda mevcuttur. Nitekim birçok örnek arasından vasî Ayşe Hanım’a, uhdesinde bulunan yetimlerin elbiseleri için 400 kuruş verilmesi burada zikredilebilir.¹⁷⁰ Ayrıca yetime ait mülklerin tamir ve muhafazası için de gerekli masraflar sandıktan alınmıştır. Birinci sicilde 54 numaraya kayıtlı Abdülkerim Bey’in sağır ve sağiresine ait hamamın tamir masrafları için açılmış kayıt buna örnek olarak verilebilir.¹⁷¹ Ancak bu harcamaların “bi’l-izni’ş-şer’î” yani hâkim kararı ile yapılmış olduğu özellikle belirtilmiştir.

¹⁶⁶ Bu üç grup kayıt ayrıntılı olarak aşağıda izah edilmektedir.

¹⁶⁷ “Eytâm Nizamnamesidir”, *Düstur*, I. Tertip, c.I, s.271-272.

¹⁶⁸ Metin Kopar, Murat Yolun, “18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış”, *International Journal of History*, 2012, c.IV, sayı:1, s.338.

¹⁶⁹ İMMA’da Eytâm İdaresi ile ilgili defterler arasında hazine ikrâzı ile ilgili çeşitli defterler bulunmaktadır. Örneğin, 3550 numaralı sicilde emvâl-i eytâm sandıklarından yapılan hazine ikrâzları sırayla kaydedilmiştir.

¹⁷⁰ “400 kuruş Sağırâna ‘iydiye elbiseleri için vasîleri Ayşe Hanım’a teslim-şüd fi 2 Zilkade 1270”, Mehmet Nuri Efendi, *Emvâl-i Eytâmın Sicilidir I*, vr.2b.

¹⁷¹ “1790 kuruş bi’l-izni’ş-şer’î Kulaksız hamamının tamirine 7191 kuruştan hissesi”, Mehmet Nuri Efendi, *Emvâl-i Eytâmın Sicilidir I*, vr.70a.

Sicilde hesap devam ederken vasîlerin isteği doğrultusunda hesap dökümünün çıkarıldığı da görülmektedir.¹⁷²

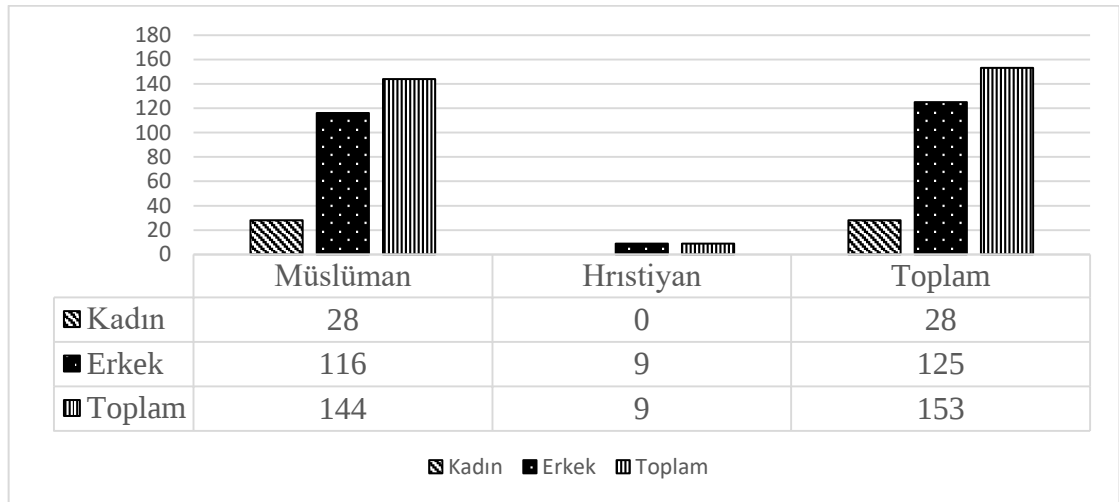
Vefat ve rüşdün ispatı sonucunda hesabın kapanması için vefat veya isbât-ı rüşd kaydı açılmaktadır. Açılan kayıta hangi vârisin isbât-ı rüşd veya vefat ettiği açıklanmaktadır. Hesabın son döküm tarihinden itibaren ne kadar zamandır tutulmakta olduğu yazılmış ve sonuna da tarih düşülmüştür. İsbât-ı rüşd kaydı, vasî ve yetim tarafından ikisinin talebiyle, vefat kaydı ise sadece vasînin talebiyle açılmaktadır. Yeni kayıta yetime ait mallar teker teker sıralandıktan sonra nerelerde oldukları açıklanmaktadır. İsbât-ı rüşd veya vefat sebebiyle kapanan hesaplar için ilgili hak sahiplerinden mutlaka imza veya mühürleri hesap kaydının son kısmına alınmıştır. Nizamnamede de geçtiği üzere mevcut para nakden, idânedeki olanlar da nezaret tarafından tahsil edilip yetime teslim edilmektedir. Bazı kayıtlarda havale olarak başka kayıtlardan paranın temin edildiği ve o şekilde teslim edildiği de görülmektedir.¹⁷³

B- YETİM MALLARININ YÖNETİMİ VE İŞLETİLMESİ

1- Mûrisler

Eytâm sicillerinde hesap kayıtları mûrislerin adına açılmaktadır. Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'nin çalışmanın konusu olan iki defterinde toplam yüz elli üç mûrisin kaydı yer almaktadır.

a- Mûrislerin Cinsiyetleri ve Dinleri

Şekil 1: Mûrislerin Cinsiyetleri ve Dinleri

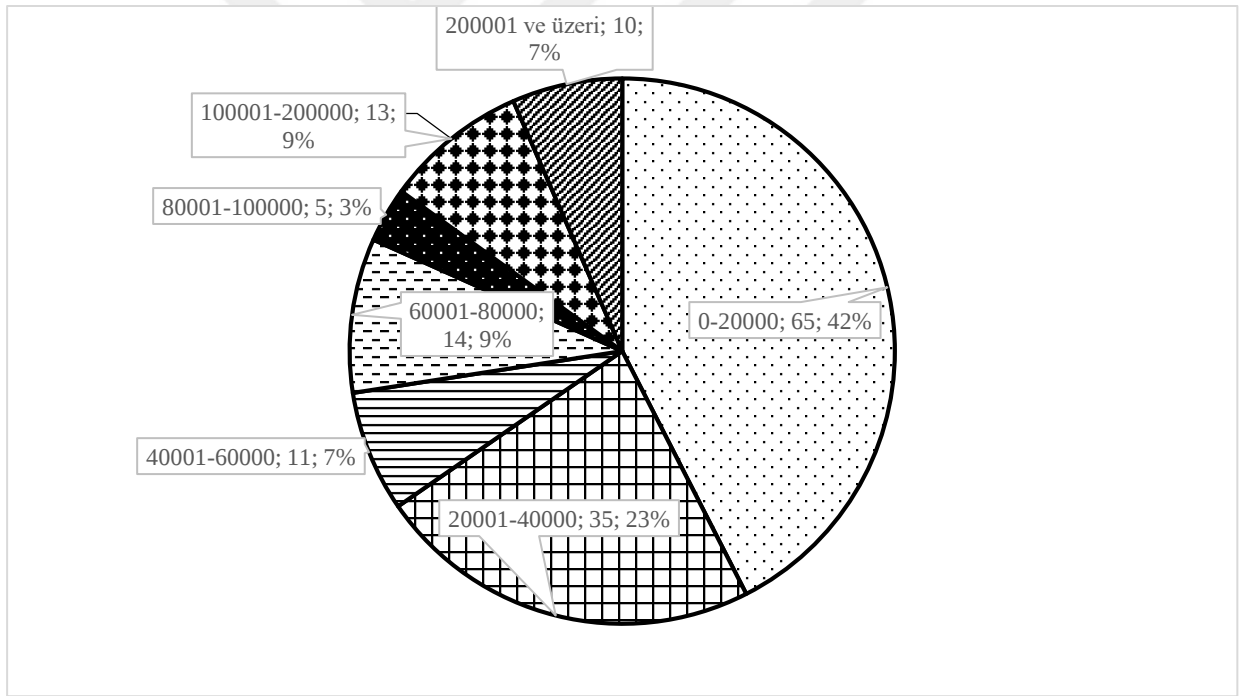
¹⁷² Mehmet Nuri Efendi, *Emvâl-i Eytâmın Sicilidir 1*, vr.9b; Mehmet Nuri Efendi, *Emvâl-i Eytâmın Sicilidir 2*, vr.8b.

¹⁷³ Mehmet Nuri Efendi, *Emvâl-i Eytâmın Sicilidir 1*, vr.9a, 12a.

İki sicilde bilâ sandık-bilâ numara ve yetimlerle alakalı olmayan çeşitli hesaplar hariç hesabı tutulan toplam 153 mûris bulunmaktadır. Hesapların 124'ü erkek, 28'i ise kadın mûrislere aittir. 153 hesaptan 144 tanesi Müslüman, dokuz tanesi ise Hristiyan hesaplarıdır. Hristiyan olan mûrislerin hepsi erkektir. Kadınlara ait olan 28 hesabın tümü ve erkeklere ait 116 hesap ise Müslüman hesaplarıdır.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim halka ait terekelerin yazımı ve taksimi kendi ruhanî liderlerine aitti. Ancak talep edildiği durumda şer'î mahkemeler tarafından da işlemler görülmekteydi. H.1267/M.1851 tarihli Eytâm Nizamnamesi yayınlandığında bu kural hala yürürlükteydi. Bu işlem Islahat Fermanı'na¹⁷⁴ aykırı olduğundan dolayı bir genelgeyle gayrimüslimlerin terekelerinin yazımı ve taksiminin gayrimüslimlere ait olduğu ve onlara bırakılması gerektiği belirtildi.¹⁷⁵ Ayrıca 1324 tarihli eytâm nizamnamesinde gayrimüslim terekelerinin kendi kanunları çerçevesinde yazım ve taksim edilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁷⁶

b- Mûrislerin Meslekleri ve Tereke Büyüklükleri

Şekil 2: Sicillerde Kayıtlı Terekelerin Büyüklükleri (Kuruş)

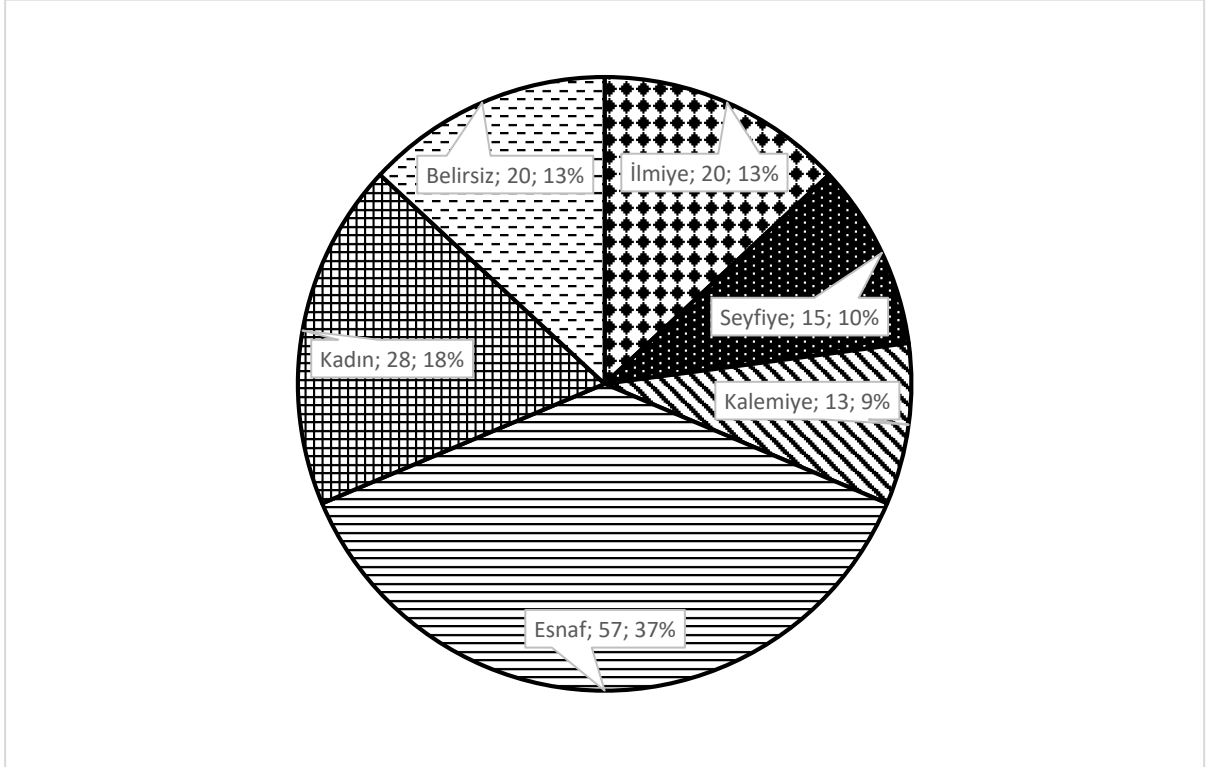
Sicillerde kayda girmiş müteveffalara ait tereke olarak yazılmış 0-20.000 kuruş arası değişen 65, 20.001-40.000 kuruş arası değişen 35, 40.001-60.000 kuruş arası değişen 11,

¹⁷⁴ Tanzimat'ın ilânından sonraki uygulamalarla ilgili olarak özellikle gayri Müslimlere yeni haklar tanıyan 1856 tarihli hatt-ı hümayun. Bkz. Ufuk Gülsoy, "Islahat Fermanı" Maddesi, *DİA*, İstanbul 1999, c.XIX, s.185-190.

¹⁷⁵ Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, s.185.

¹⁷⁶ "Umûm Emvâl-i Eytâmın...", *Düstur*, Tertip I, c.VIII, s.522, madde.22.

60.001-80.000 kuruş arası değişen 14, 80.001-100.000 kuruş arası değişen 5, 100.001-200.000 kuruş arası değişen 13 ve 200.001 kuruştan fazla olan 10 kayıt bulunmaktadır. Ancak toplam paranın %47'lik kısmı olan 4.767.847 kuruş 27 para, sicillerde 200 bin kuruş ve üzeri miktarda mal miras bırakan on mûrise aittir. Bu on kişiden ikisi surre-i hümayun emini, dördü esnaf iken bir tanesi Halep valisi, bir tanesi Mâbeyn-i Hümayûn Kapıcı Küdârı ve biri de Harem-i Nebi Şeyhi'dir. Bir kişi hakkında ise meslek bilgisi bulunmamaktadır. 200 bin kuruş ve üzeri terekeye sahip olmayan tek grup ise kadınlardır.

Şekil 3: Sicillerde Kayıtlı Mûrislerin Meslekleri

Mûrisler kaydedilirken çoğunlukla meslekleri de zikredilmiştir. Çeşitli meslek gruplarına dâhil olan mûrislerden yirmisi ilmiye, on üçü kalemiye, on beşi ise seyfiye zümresine mensup ve elli yedisi esnaf olmak üzere yüz iki mûrisin mesleklerine kayıtlardan ulaşabilmektedir. Yirmi sekiz kadın mûristen hiç biri hakkında bir meslek kaydı bulunmamaktadır. Geriye kalan yirmi erkek mûrisin meslek bilgileri ise kayıt altına alınmamıştır. %37'lik bir oranla esnaf mûrisleri sicillerde hesabı en çok tutulan meslektir. Mesleği belirsiz olanların oranı ise %13 olarak gözükmemektedir. Kadı, molla, imamların bulunduğu ilmiye zümresine ait hesap kayıtları ise %13'lük bir dilimi oluşturmaktadır. Seyfiye zümresine mensup olan 15 kişinin arasında ise paşalar, mirliva, albay ve binbaşı rütbesine mensup askerler bulunmaktadır.

Sicillerde toplumun her kesiminden mûrislerin bulunmuş olduğu anlaşılmakta olup nizamnamenin toplumun tüm katmanlarına aynı şekilde uygulandığını göstermektedir. İstanbul şehir merkezinde tutulan bir sicil olduğu için mûrisler arasında esnaf yoğunluğu fazla gözükmemekte çiftçi olarak hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Yine mûrislerin çoğunluğunun esnaf olmasının, İstanbul'un o dönemde de önemli bir ticaret merkezi olduğuna işaret ettiği söylenebilir.

Tablo 1:

Mûrislerin Meslekleri ve Tereke Büyüklükleri

		MESLEKLER													
		İlmiye		Seyfiye		Kalemiye		Esnaf		Kadın*		Belirsiz		Toplam	
TEREKE BÜYÜKLÜĞÜ	Kuruş	Adet	Oran	Adet	Oran	Adet	Oran	Adet	Oran	Adet	Oran	Adet	Oran	Adet	Oran
	0-20000	7	35 %	7	47 %	6	47%	26	46 %	13	46 %	6	30 %	65	42,48 %
	20001-40000	5	25%	0	0%	2	15%	16	28 %	8	28 %	4	20 %	35	22,88 %
	40001-60000	2	10%	0	0%	0	0%	1	2%	3	11 %	5	25 %	11	7,19 %
	60001-80000	2	10%	4	26 %	2	15%	3	5%	2	7%	1	5%	14	9,15 %
	80001-100000	0	0%	1	7%	0	0%	2	3%	1	4%	1	5%	5	3,27 %
	100001-200000	1	5%	2	13 %	2	15%	5	9%	1	4%	2	10 %	13	8,50 %
	200001 ve üzeri	3	15%	1	7%	1	8%	4	7%	0	0%	1	5%	10	6,54 %
	Toplam	20	100%	15	100 %	13	100 %	57	100 %	28	100 %	20	100 %	153	100%
	Toplam Oranı	13,07%		9,80%		8,50%		37,25%		18,30%		13,07%		100,00%	

Bütün mesleklerde 40.000 kuruşun altında bulunan terekelerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. İlmiye zümresine mensup kişilerin tereke miktarları karşılaştırıldığında her ölçekte terekeden olduğu ve oransal olarak da değerlerin yakın olduğu görülmektedir. Ancak 200.000 kuruş ve üzeri miktarda olan 10 terekeden 3'ünün ilmiye zümresi mensuplarından olması, ilmiye zümresinin toplumda zenginlik olarak üst sırada yer aldığını göstermektedir. Yine seyfiye ve kalemiye zümresinde de tereke ölçekleri oransal olarak birbirine yakındır. Burada da bu zümrelere mensup olanların orta-üst seviye gelir grubuna girdikleri söylenebilir.

* Kadın mûrisler için meslek yazılmamışsa da toplam mûrisler içinde önemli bir oran oluşturdukları için burada ayrı bir şekilde ele alınmaları uygun görülmüştür.

Sicilde en çok kaydı bulunan meslek grubu olan esnafta da yüksek miktarları haiz terekeler bulunsa da yoğunluk 40.000 kuruş ve altı terekelerdedir. Genel manada esnafın toplumda orta gelir grubundan olduğu verilere bakılarak söylenebilir. Kadınların da bir mesleğe sahip olmasalar bile mehirlerden veya kendilerine kalan miraslardan ciddi bir meblağa sahip oldukları söylenebilir. Kayda alınmış toplam nukudun %10'a yakını kadınların terekeleri oluşturmaktadır. Piyasaya aktif olarak bir meslek mensubu şeklinde girmemiş olsalar da Osmanlı kadınlarının ellerinde ciddi bir servet bulunmaktadır.

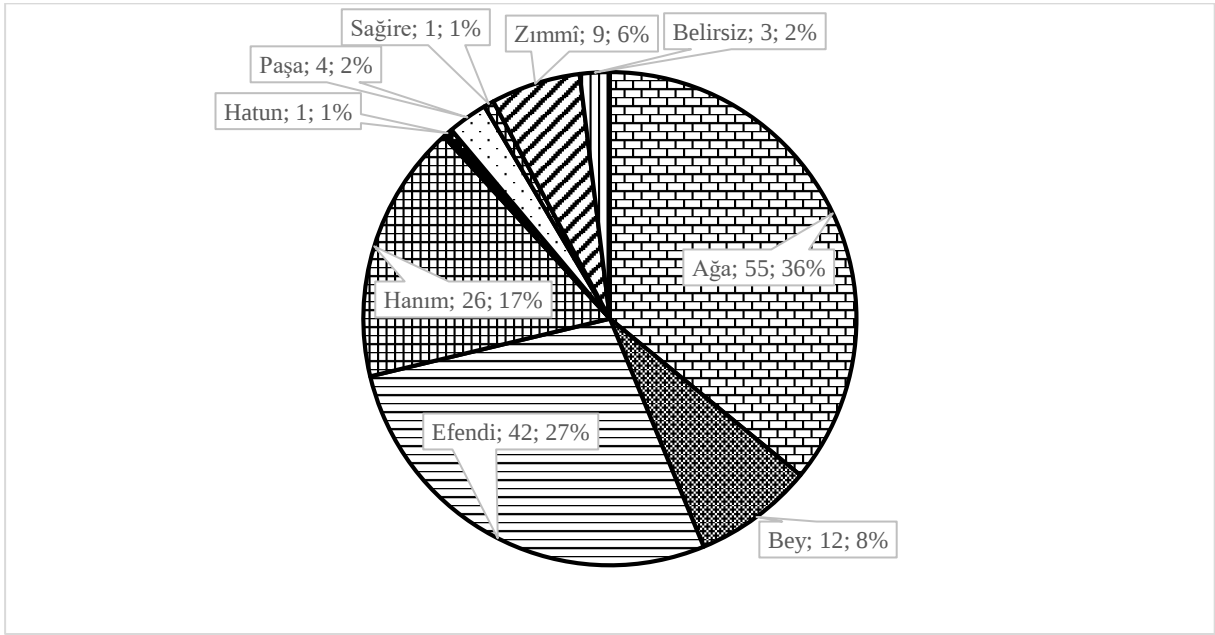
Sicile kaydı yapılmış olan yüz elli üç mûrisin yetimlere miras olarak bıraktıkları servet, toplam 10.119.531 kuruş 7 paradır. 6.158.731 kuruş 4 para ise Eytâm sandığından nakit olarak sahiplerine teslim edilen miktardır. En büyük terekeye sahip olan hesap 1.310.700 kuruş ile iki numaralı sicilde 45. numarada kayıtlı Şeyhu'l-Harem-i Hazret-i Nebi Tosunpaşa İbnu'l-Merhum Mustafa Bey'e aittir.¹⁷⁷ En az miktarda paranın kayıtlı olduğu hesap ise 1760 kuruş ile yine iki numaralı defterde 53. numaraya kayıtlanmış olan Şerife Hatice Hanım bt. Ahmed'e aittir.¹⁷⁸

Kayda alınan hesapların %65'ini 0-40.000 kuruş arasında değişen miktarlarda paralar oluşturmaktadır. Eytâm İdaresi'nin kuruluş amacı yetimlere ait malların korunmasıdır. Büyük miktarları haiz terekelerin değil küçük miktarda para bulunan terekelerin kaydının istatistikî olarak daha fazla tutması Eytâm İdaresi'nin kuruluş amacı doğrultusunda çalıştığı izlenimini oluşturmaktadır.

¹⁷⁷ Mehmet Nuri Efendi, *Emvâl-i Eytâmın Sicilidir* 2, vr.52b.

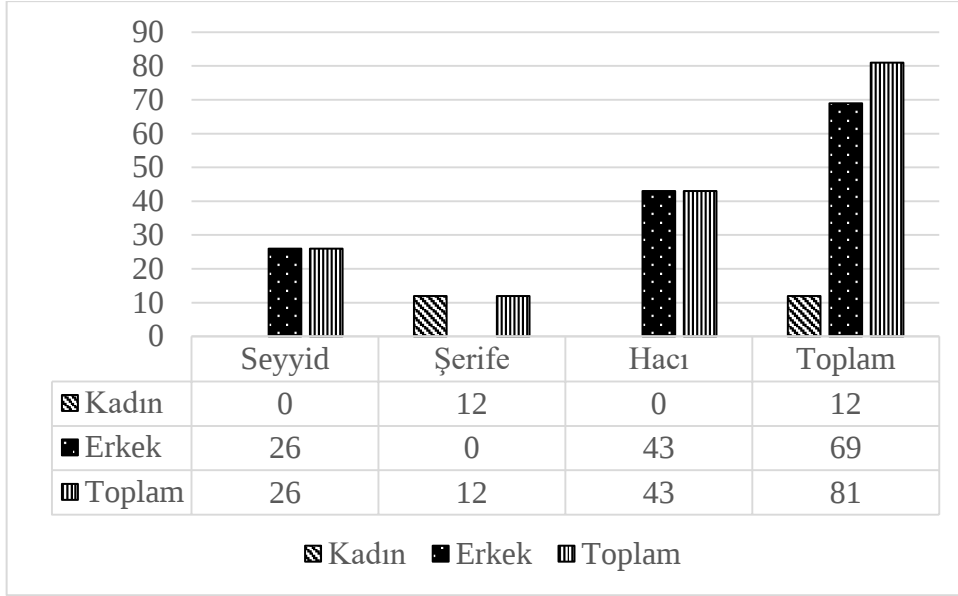
¹⁷⁸ Mehmet Nuri Efendi, *Emvâl-i Eytâmın Sicilidir* 2, vr.61a.

c- Mûrislerin Unvanları

Şekil 4: Sicillerde Kayıtlı Mûrislerin Unvanları

Mûrislerin sicillerde kaydı yapılırken isimlerinin sonlarına kendileri için kullanılan unvanlar da eklenmiştir. 153 mûrisin üçü hariç hepsinde bir unvan bulunmaktadır. En çok kullanılan unvan çoğunlukla esnaf ve seyfiye zümresi için kullanılan “Ağa” unvanıdır. İkinci olarak ise genel olarak ilmiye ve kalemiye zümresine mensup kişiler için kullanılan “Efendi” unvanıdır. Yine sicillerde kaydı bulunan kadınlar için bir kişide “Hatun”, 26 eytâm sicilinde ise “Hanım” unvanı kullanılmıştır. “Bey” unvanının ise seyfiye zümresine mensup kişilere yoğun olarak, ilmiye zümresine mensup kişilere ise nadiren kullanıldığı görülmektedir. “Paşa” unvanı ise sadece seyfiye zümresine mensup kişilere kullanılmıştır. Eytâm sicillerinde hesabı tutulan bir yetim vefat edince, aynı numarada kendi mirasçıları için bir sayfa açılmıştır. Küçük yaşta vefat eden bu yetime ait hesapta kendisi için “sağire” unvanı kullanılmıştır. Son olarak Hristiyan murislerin kayıtlarında ise zımmî unvanının kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 5: Seyyid, Şerife ve Hacı Unvanları

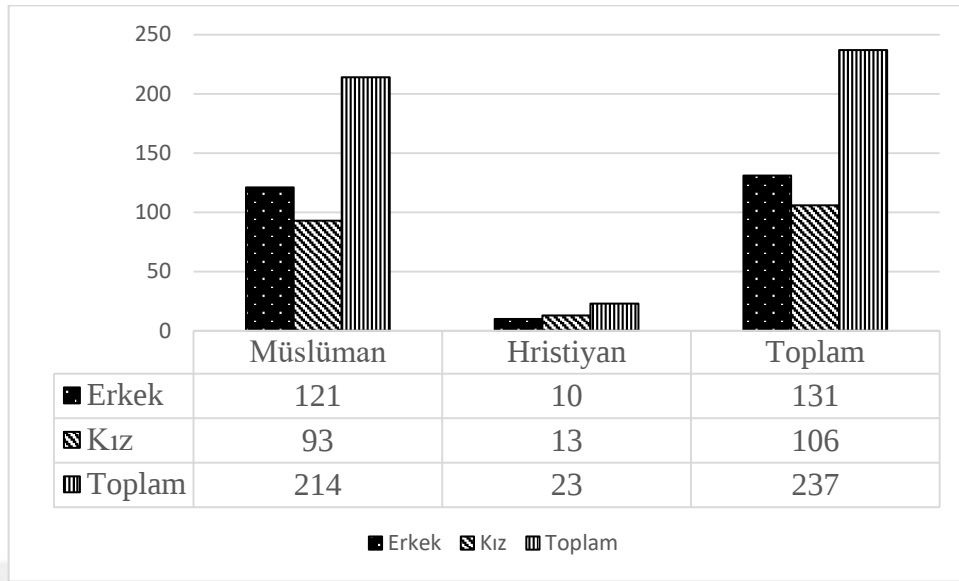
Anlatılan unvanların yanında mûrisler tanıtılırken bazıları hakkında “el-Hac”, “Seyyid” ve “Şerife” sıfatları da bulunmaktadır. “El-Hac” sıfatı bulunan kırk üç mûrisin hacı olduğu bellidir. “Seyyid” ve “Şerife” sıfatlarının ise Peygamber (S.A.S.)’in soyundan gelenlere verildiği bilinmektedir. Her ne kadar “Seyyid-Seyyide” tabirlerinin Peygamber (S.A.S.)’in torunu Hz. Hüseyin (R.A.)’in, “Şerif-Şerife” tabirlerinin ise Peygamber (S.A.S.)’in diğer torunu Hz. Hasan (R.A.)’in soyundan gelenlere kullanılması ile ilgili uygulama bulunmakla birlikte her iki kullanımın da Peygamber (S.A.S.) soyundan gelen herkes için geçerli olduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁹ Araştırmanın kaynağı olan sicillerde ise, “Seyyid” tabiri sadece erkeklere has, “Şerife” tabiri ise sadece kadınlara has kullanılmıştır. “Seyyid” tabirinin kullanıldığı yirmi altı erkek, “Şerife” tabirinin kullanıldığı on iki kadın olmak üzere toplamda otuz sekiz mûrisin, sicillerin kâtibî Seyyid Mehmet Nuri Efendi gibi Peygamber (S.A.S.)’in soyundan geldiği düşünülmektedir.

2- Yetimler

Emvâl-i eytâm sicillerinin tutulmasının öznesi yetimlerdir. Müteveffânın rüşdünü ispat etmemiş olan kız ve erkek çocukları yetim olarak kayda girmiştir. Bu başlık altında yetim olarak defterde kaydı bulunan 237 çocukla ilgili bilgiler ele alınacaktır.

¹⁷⁹ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Seyyid” Maddesi, *DİA*, İstanbul 2009, c.XXXVII, s.40-43.

a- Yetimlerin Cinsiyetleri ve Dinleri

Şekil 6: Yetimlerin Cinsiyetleri ve Dinleri

Sicillerde yüz elli üç mûrisin miras bıraktığı yüz altısı kız, yüz otuz biri erkek olmak üzere toplam iki yüz otuz yedi yetim bulunmaktadır. Dokuz Hristiyan mûrise ait yirmi üç Hristiyan vâris bulunmaktadır ve bunların on tanesi erkek on üç tanesi kızdır.

b- Yetimlere Ait Hesapların Kapanış Şekilleri

Tablo 2:

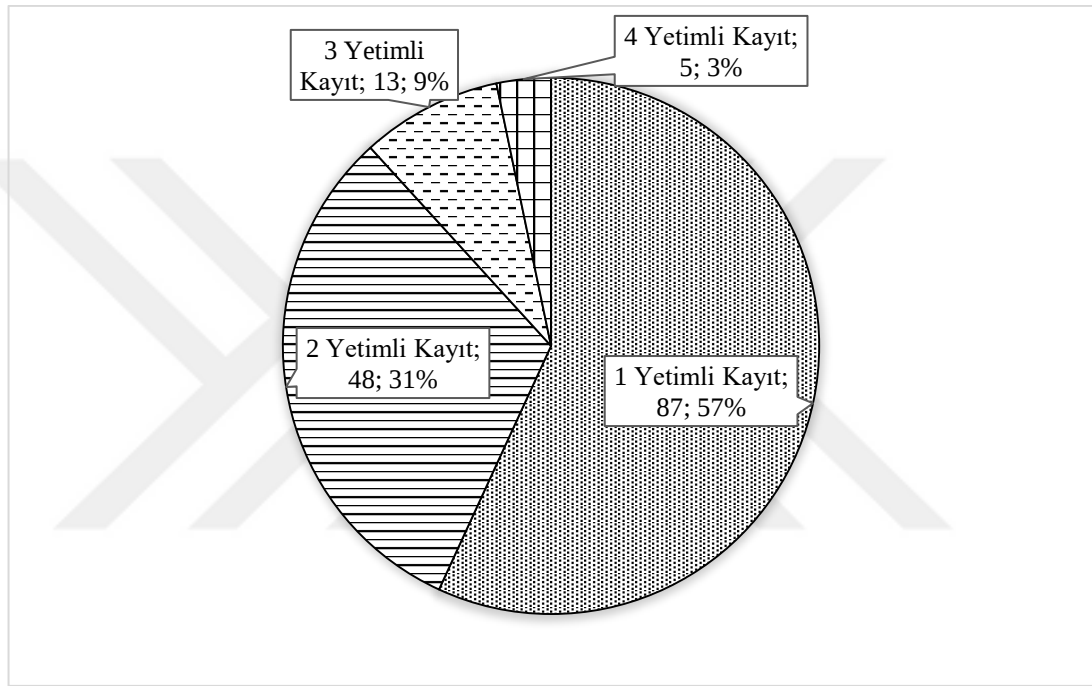
Yetimlere Ait Hesapların Kapanış Şekilleri

	İsbât-ı Rüşd		Vefat		Nakil		Bilgi Yok		Gayr-i Reşide Teslim		Toplam	
Cinsiyet	Adet	Oran	Adet	Oran	Adet	Oran	Adet	Oran	Adet	Oran	Adet	Oran
Kız	62	47,69 %	13	54,17 %	23	39,66%	8	33,33%	1	100,00%	107	45,15%
Erkek	68	52,31 %	11	45,83 %	35	60,34%	16	66,67%	0	0,00%	130	54,85%
Toplam	130	100%	24	100%	58	100%	24	100%	1	100%	237	100%
Toplam Oran	53,94%		9,96%		24,07%		9,96%		0,41%		100%	

Sicillerde kaydı bulunan 237 yetimden 130 tanesi isbât-ı rüşd ile kâtip elinde hesabı tutulan paralarını teslim almıştır. 24 tanesi vefat etmiş, 58 tanesi ise başka sicillere

nakledilmiştir.¹⁸⁰ 24 yetimin hesabının sonucu hakkında bilgi bulunamamıştır. İstisnai olarak da bir yetime gayr-i reşid olmasına rağmen paraları şahitler huzurunda teslim edilmiştir.¹⁸¹ İsbât-ı rüşd eden ve vefat eden yetimlerin paraları hemen taksim edilmiş ve sahiplerine teslim edilmiştir. Yetimlerin paraları idâne de ise hesap, Eytâm Sandığı'nın idâne de olan paraları teslim alıp paranın sahibi yetim veya vârise teslim edinceye kadar devam ettirilmiştir. Bu meyanda hesabı kesin olarak biten ve paraların sahiplerine teslim edildiğini bildiğimiz yüz elli dört yetim kaydı bulunmaktadır.

c- Hesaplarda Bulunan Yetim Sayıları

Şekil 7: Hesaplarda Bulunan Yetim Sayıları

153 mûrisin hesabının bulunmuş olduğu sicillerde, bir mûrisin geride bıraktığı yetim sayısına göre kayıtlar şu şekilde tasnif edilebilir. Hesap kaydında sadece bir yetimin bulunduğu hesapların sayısı 87 (%57), iki yetimin bulunduğu hesap kayıtlarının sayısı 48 (%31), üç yetimin bulunduğu hesapların sayısı 13 (%9) ve dört yetimin bulunduğu hesap sayısı ise 5 (%3)'tir.

d- Sicilde Kaydı Bulunan Hesapların Süreleri

Sicillerde herhangi bir kayıt, o kayıttaki yetimlerin hepsi rüşde erinceye veya vefat edinceye kadar devam ettirilmiştir. Dolayısıyla bir hesap kaydında birden fazla yetim olması durumunda hesap kaydı son yetimin hesaptan çıkışına kadar sürmüştür. Bir hesabın başlangıç

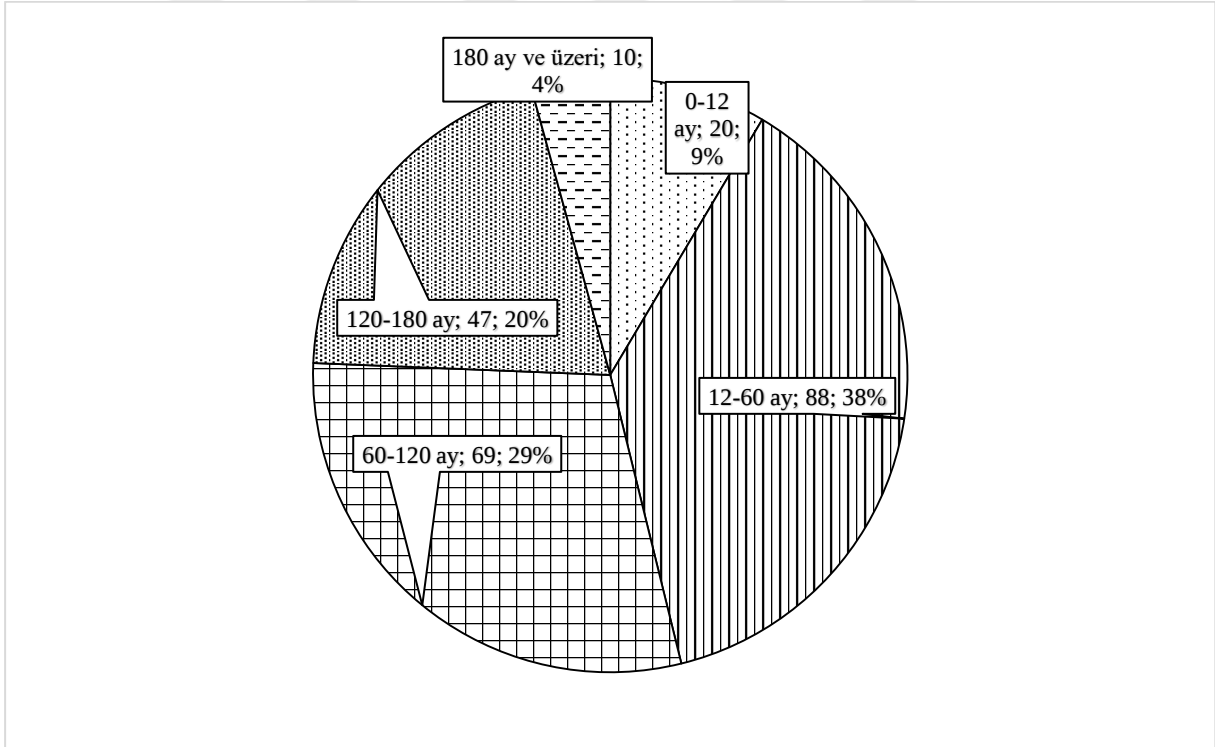
¹⁸⁰ Yukarıda da ifade edildiği gibi sicillerde bulunan hesap kayıtları çeşitli sebeplerle bir sicilden başka bir sicile nakledilebilmektedir.

¹⁸¹ Mehmet Nuri Efendi, *Emvâl-i Eytâmın Sicilidir* 2, vr.30b.

ve bitiş tarihleri o hesaptaki tüm yetimlerin kesin tarihlerini verememektedir. Bu sebeple her yetimin hesaptan çıkış tarihi ayrı ayrı bulunarak, yüz elli üç hesaba bağlı iki yüz otuz yedi yetimin hesap süreleri hesaplanmıştır.

İkinci bölümde de ifade edildiği üzere emvâl-i eytâm kâtiplerine teslim edilen nukûdun işletilmesi mutlaka veli veya vasîlerin gözetiminde gerçekleşmekteydi. İsbât-ı rüşd, vefat ve nakil sebebiyle hesapların kapanmasına kadar geçen süre veli ve vasîlerin gözetiminde geçen hesap süresi olarak kabul edilmiştir. Hesap kapandıktan sonra idâneye verilmiş olan paraların tahsil edilip sahiplerine teslim edilinceye kadar olan hesap süreleri ise Eytâm İdaresi uhdesinde olan süre olarak kabul edilmiştir. Kapanışı hakkında bilgi bulunmayan hesaplar ise veli veya vasîlerin gözetiminde devam eden hesaplar kısmında değerlendirilmiştir.

(1)- Veli veya Vasîlerin Gözetimindeki Hesap Süreleri

Şekil 8: Veli veya Vasî Gözetiminde Geçen Hesap Süreleri

237 yetimden yirmi tanesinin hesabı 0-12 ay arası sürmüştür. Yani bir sene ve daha az hesabı olan yirmi yetim bulunmaktadır. 88 yetimin hesabı 12-60 ay arası devam etmiştir. 60-120 ay arası hesabı devam eden 69 yetim bulunmaktadır. 120-180 ay arası hesabı devam etmiş olan da 47 yetim bulunmaktadır. Son olarak, yaptığımız ayrıma göre 180 ay ve daha üzeri hesabı devam eden on yetimin kaydı vardır. Burada ele aldığımız hesap sürelerine

yetimlerin isbât-ı rüşd veya vefat ettikten sonraki teslim süreleri eklenmemiştir. Paraların sahiplerine teslim süreleri ayrı bir tablo halinde ele alınacaktır.

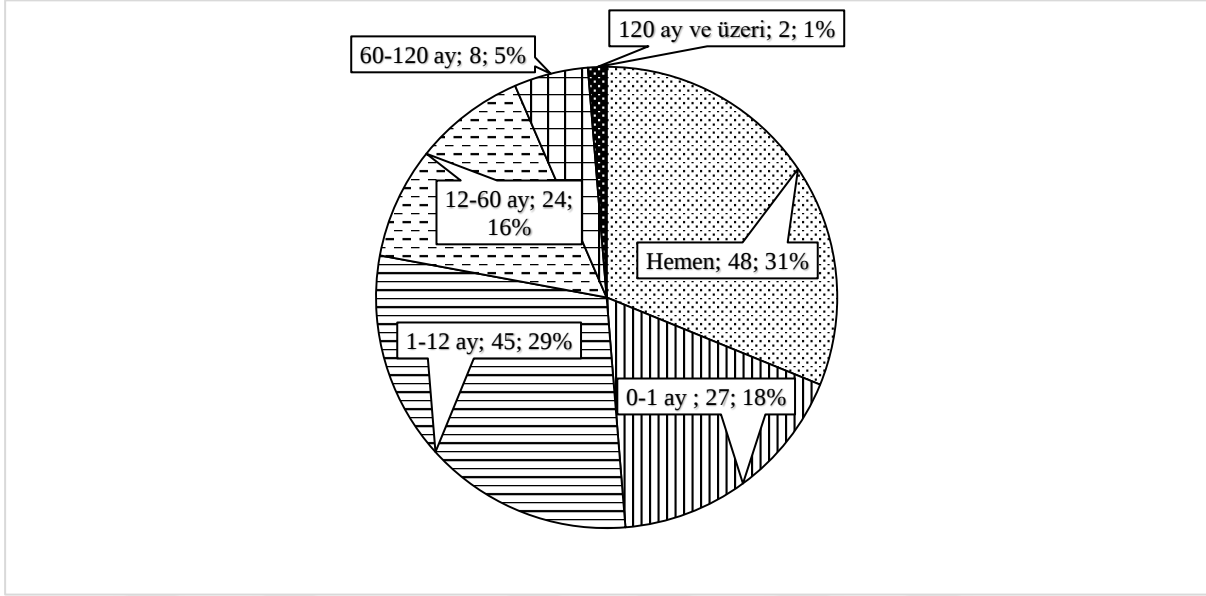
Bir seneden az süren hesap kayıtlarından 9 kayıt yetimin vefatı, 7 kayıt hesabın nakli, 3 kayıt yetimin rüşde erişmesi dolayısıyla kapanmış, bir kaydın sonucu hakkında ise bilgi bulunamamıştır. İlk eytâm nizamnamesinde rüşd yaşı açıkça belirtilmemekle birlikte 1283/1866 tarihli nizamnamede ise rüşd yaşı yirmi olarak kararlaştırılmıştır.¹⁸² Nizamnamenin yayınlandığı bu tarihten itibaren isbât-ı rüşd eden bütün yetimlerin en az yirmi yaşında olduklarını söylemek mümkündür.¹⁸³ Bununla birlikte nizamnamede belirtilmiş olan yirmi yaşını aştığı halde hesaplarının sürdürüldüğü bir örnek mevcuttur. Bu örnek de bir gayrimüslime aittir. 330 ay 17 gün devam eden bu hesap Banus veled-i Agop'un oğlu Banus'a aittir. 330 ay devam eden bu hesap 27,5 seneye tekabül etmektedir. Hesabın sonunda da Banus'un mallarını teslim aldığına dair imzası bulunmaktadır.¹⁸⁴ Doğduğu zaman hesabın açıldığı düşünülürse paralarını teslim aldığı zaman 27 veya 28 yaşında olmaktadır. Oysa bahsedildiği gibi yirmi yaş nizamnameye göre rüşd yaşı olarak kabul edilmiştir. Bu halde yetimin hesapta olan parasını zamanında almamış veya kendine özgü her hangi bir sebepten alamamış olması hesabın bu kadar uzun sürmesine sebep olmuş olabilir. Çünkü sicilde kaydı tutulan hesaplardan istisnai olarak sadece bu yetimin hesabı yirmi seneden uzun sürmüştür. Tarafımızdan tespit edilmiş bu örnek dışında bütün kayıtlarda, yetimlere ait paralar nizamnameye uygun olarak rüşdün ispatı vaktinde veya vefat durumunda sahiplerine teslim edilmiştir.

¹⁸² “Eytâm Sandıklarının Sûret-i İdâresi ve Muhafazası”, *Düstur*, Tertip I, c.I, s.280, 13.Madde.

¹⁸³ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s.215.

¹⁸⁴ Mehmet Nuri Efendi, *Emvâl-i Eytâmın Sicilidir I*, vr.51b.

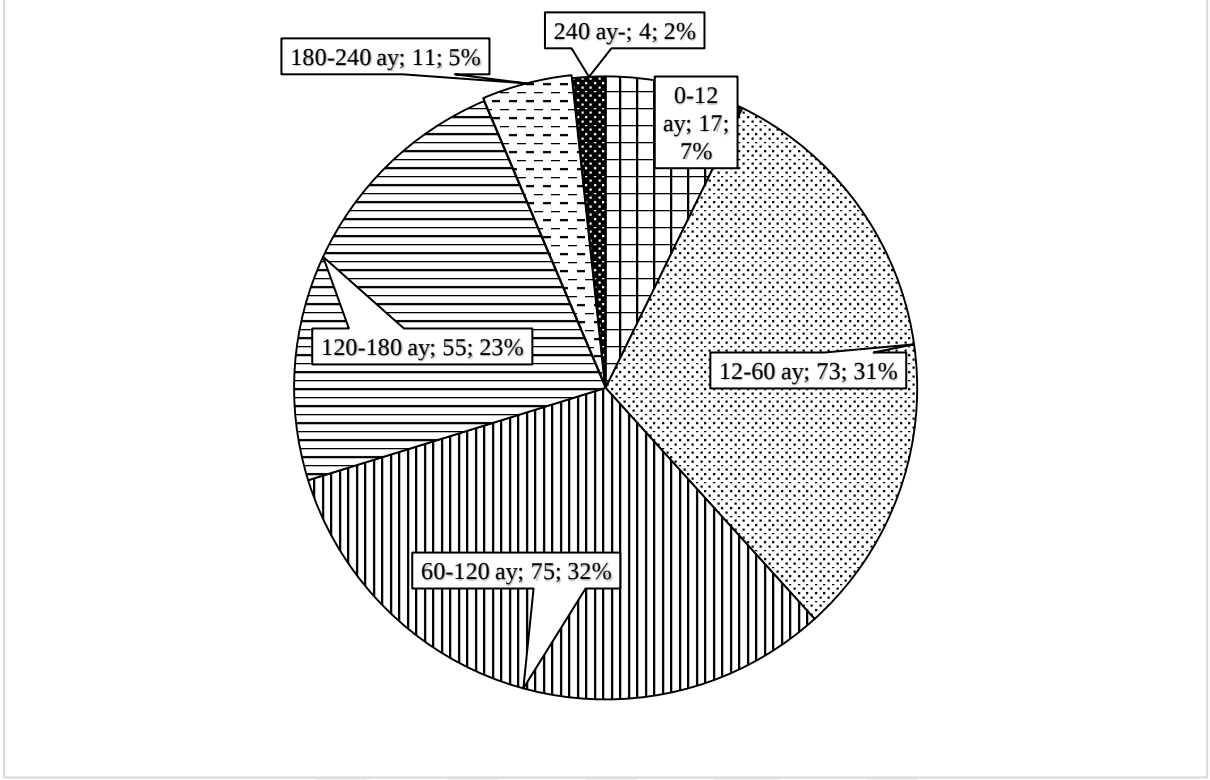
(2)- Eytâm İdaresi Uhdesinde Teslim Süreleri

Şekil 9: İsbât-ı Rüşd veya Vefat Sonrası Malların Teslim Süreleri

Hesabı vefat veya isbât-ı rüşd sebebiyle kapanmış olan 154 yetime sandıktan verilen paranın toplamı 6.158.731 kuruş 4 paradır. İsbât-ı rüşd veya vefat sebebiyle hesabın kapanmadığı, eytâm sandığı tarafından idânedeki paraların iadesinin beklendiği ve böylece bir süre sonra paraların hak sahibine teslim edildiğine değinilmişti. Bu teslim süreleri kayıttan kayda değişmektedir. Vefat veya isbât-ı rüşd sebebiyle kapanmış olan hesaplardaki paraların hak sahiplerine hemen teslim edildiği kırk sekiz kayıt bulunmaktadır. İdânedeki bulunan paraların tahsil edilip hak sahiplerine teslim edilmesi konusunda 0-1 ay içerisinde teslimatın gerçekleştiği yirmi yedi kayıt varken 1-12 ay içerisinde teslim edilebilen kırk beş kayıt bulunmaktadır. 12-60 ay arasında paralarını teslim alan yirmi dört, 60-120 ay arasında sekiz ve 120 aydan daha fazla bir sürede teslim alan iki yetim bulunduğu görülmektedir.

(3)- Hesapların Toplam Süreleri

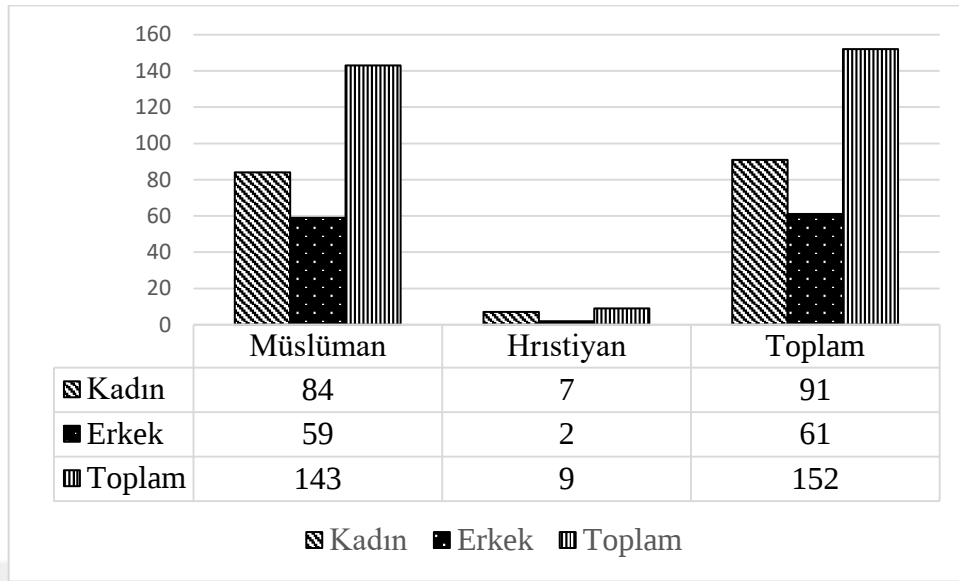
Şekil 10: Toplam Hesap Süreleri

Emvâl-i eytâm kâtibi tarafından yetimlere ait paraların vaz-ı sandık tarihinden itibaren hak sahiplerine teslim edildikleri son tarihe kadar geçen sürelerin ayrıntılı olarak gösterilmesi planlanmıştır. Şu durumda altı farklı zaman dilimine ayrılarak grafikte yerini alan kayıtlar arasında 60-120 ay aralığı en büyük payı almaktadır. 12-60 ay aralığı ise hemen bundan sonra gelmektedir. 240 ay ve üzerinde bir süreyi kapsayan dört yetime ait kayıt en küçük dilimi oluşturmaktadır.

3- Veli ve Vasîler

Yetim mallarının emvâl-i eytâm sandıklarına kaydedilmesinde yetimleri temsilen mutlaka ya yetimin velisi veya vasîsi ya da onların vekilinin bulunması gerekmektedir. Veli, yetimin hem şahıs hem de mali haklarında onu temsil ederken; vasî sadece malî haklarda onun temsilcisidir. Veliler tarafından tayin edilmiş olan vasîye vasî-yi muhtâr, kadı tarafından tayin edilmiş olan vasîye ise vasî-yi mansûb isminin verildiğine giriş bölümünde temas edilmiştir. Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'nin sicillerinde hesapları tutulan yetimlerin veli ve vasîleri ile ilgili bilgiler bu başlık altında ele alınmaktadır.

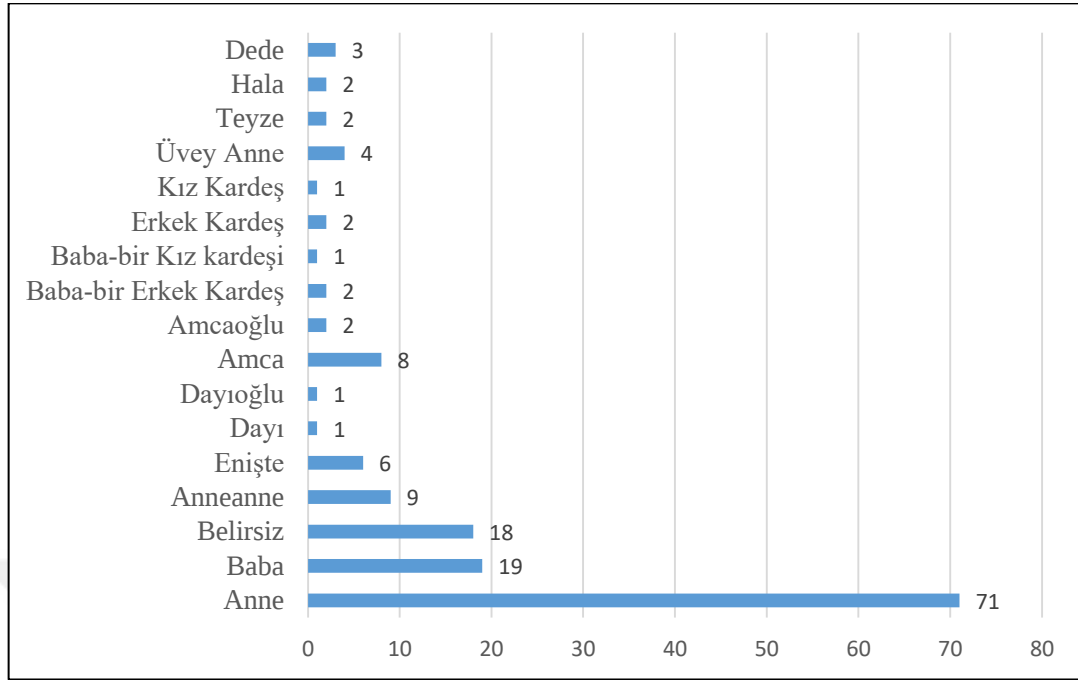
a- Veli ve Vasîlerin Cinsiyetleri ve Dinleri

Şekil 11: Veli ve Vasîlerin Cinsiyetleri ve Dinleri

Kayıtlarda geçen toplam yüz elli iki veli ve vasînin doksan biri kadın, altmış biri erkektir. Mûrisleri, gayrimüslim olanların vasîlerinin de gayrimüslim olduğu görülmektedir. Bunlardan ikisi erkek, yedisi kadın olmak üzere toplam dokuz vasî mevcuttur. Müslüman olan yüz kırk üç mûrisin seksen dört vasîsi kadın, bir kısmı veli olmakla birlikte çoğunluğu vasî olan erkek sayısı ise elli dokuzdur. Sicillerde kaydı bulunan mûrislerin çoğunluğunun erkek olduğu yukarıda ifade edilmişti. Babanın vefatı halinde Osmanlı uygulamasında genellikle annelerin vasî olarak tayin edildiği bilinmektedir. Nitekim sicillerde bulunan vasîlerin çoğunluğunun kadın olması Osmanlı'daki bu uygulamadan kaynaklanmaktadır. Şekil 12'de bu açıkça görülmektedir.

b- Veli ve Vasîlerin Yetimlere Yakınlığı

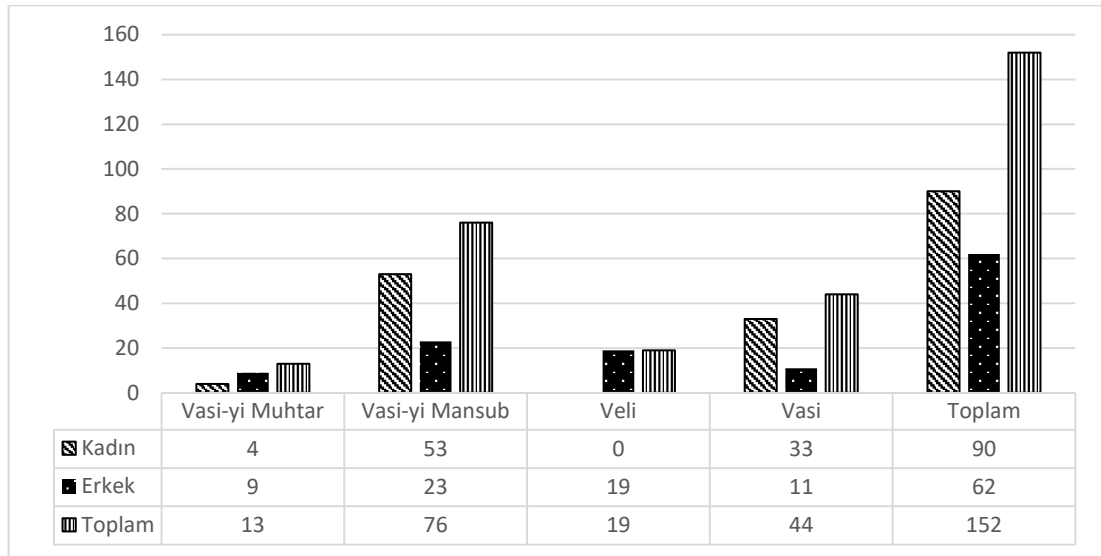

Şekil 12: Veli ve Vasîlerin Yetimlere Yakınlığı

Vasîlerin yetimlere olan yakınlıkları incelendiğinde yetmiş bir vasî anne, dört tane üvey anne, sekiz anneanne, iki teyze, iki hala, bir kız kardeş ve bir baba-bir kız kardeş bulunmaktadır. Vasîlerin sekizi amca, altısı enişte, üçü dede, ikisi amcaoğlu, ikisi erkek kardeş, ikisi baba-bir erkek kardeş, biri dayı ve biri dayıoğludur. On yedi vasînin yetimlerle olan yakınlığı bilinmemektedir. Yetimleri veli olarak temsil eden on dokuz kişinin yetimlerin bizzat babaları olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 12'ye bakıldığında yetimlerin mallarını gözetme konusunda veli veya vasî olarak görev alan kişilerin yetime imkân nispetinde en yakın kişilerden seçildiği sonucuna ulaşılabilir.

c- Emvâl-i Eytâm Konusunda Veli ve Vasîlerin Durumu

Şekil 13: Emvâl-i Eytâm Konusunda Veli ve Vasîlerin Durumu

Sicillerde 237 yetimi temsil etmek üzere görev üstlenen 152 kişinin kaydı bulunmaktadır. Bunlardan 13 tanesi vasî-yi muhtâr, 76 tanesi vasî-yi mansûb, 19 tanesi velidir. 44 tanesi hakkında muhtâr veya mansûb olarak bir açıklama yapılmamış mutlak olarak vasî şeklinde kaydedilmiştir.

4- Yetim Mallarının İşletilmesi

Daha önce de bahsedildiği gibi yetim malları nizamnamede belirtilen iki şekilde işletilmekteydi: İdâne işlemi ve evrâk-ı nakdiye satın alımı. Çalışma konusu olan sicillerde bunlara ek olarak “ikrâz-ı hazine” ismiyle kayıtlanmış bir üçüncü işletme şekli görülmektedir. Böylece sicillerde yetimlerin malları idâne, ikrâz-ı hazine ve evrâk-ı nakdiye alınması olmak üzere üç şekilde çalıştırılıp yetime menfaat sağlanmıştır. Sicillerde yetim mallarının işlem kayıtları, “verilen miktar-kime verildiği-teminat şekli-tarih” formatı ile yazılmıştır. “65000 kuruş Dersaadet Ordu-yı Hümayunu Ferikân-ı Kirâmî’ndan Saadetlü Mehmed Reşid Paşa Hazretlerine bâ rehn idâne 8 Şevval 1272” örnek olarak verilebilir.¹⁸⁵

¹⁸⁵ Mehmet Nuri Efendi, *Emvâl-i Eytâmın Sicilidir I*, vr.2a.

a- Genel Olarak İşletme Şekilleri

Tablo 3:

Emvâl-i Eytâmın Çalıştırılma Yöntemleri

Kuruş	İkrâz-ı Hazine		Evrâk-ı Nakdiye		İdâne		Toplam	
	Adet	Oran	Adet	Oran	Adet	Oran	Adet	Oran
0-5000	46	31,29%	16	42,11%	313	52,61%	375	48,08%
5001-10000	35	23,81%	11	28,95%	130	21,85%	176	22,56%
10001-15000	25	17,01%	4	10,53%	53	8,91%	82	10,51%
15001-20000	11	7,48%	2	5,26%	35	5,88%	48	6,15%
20001-25000	5	3,40%	0	0,00%	21	3,53%	26	3,33%
25001-30000	7	4,76%	2	5,26%	12	2,02%	21	2,69%
30001-35000	1	0,68%	1	2,63%	5	0,84%	7	0,90%
35001-40000	2	1,36%	0	0,00%	6	1,01%	8	1,03%
40001-45000	3	2,04%	1	2,63%	0	0,00%	4	0,51%
45001-50000	3	2,04%	0	0,00%	3	0,50%	6	0,77%
50001-100000	4	2,72%	1	2,63%	11	1,85%	16	2,05%
100000 ve Üzeri	5	3,40%	0	0,00%	6	1,01%	11	1,41%
Toplam	147	100,00%	38	100,00%	595	100,00%	780	100,00%
Toplam Oran	18,85%		4,87%		76,28%		100,00%	

Yetimlere ait malların işletilmesinde en büyük payı idâne işlemleri almaktadır. Toplam 780 kaydın 595 tanesini idâne kayıtları oluşturmaktadır. Oran olarak ise %76 gibi büyük bir orana tekabül etmektedir. İkinci olarak en çok kullanılan işletme türü nizamnamede bahsi geçmeyen ancak sicillerde bulunan “ikrâz-ı hazine” kayıtlarıdır. Toplam kayıtlardan 147 tanesini oluşturan ikrâz-ı hazine kayıtlarının oranı %19’a yakındır. En az kullanılan evrâk-ı nakdiye satın alımı ise 38 kayıta geçmektedir ve kayıtlar içerisindeki oranı %5’e yakın olmaktadır. Böylece şahıslara yapılan idâneler sicilde yapılan borç işlemlerinin %76’sını oluştururken, devletin yaptığı dolaylı (evrâk-ı nakdiye) ve dolaysız (ikrâz-ı hazine) borçlanmalar toplam kayıtların %24’üne tekabül etmektedir.

Sicillerde idâne olarak verilen toplam para, tekrarlar ile birlikte 6.432.520 kuruş 37 paradır. İkrâz-ı hazine olarak kayda girilmiş toplam para 2.864.990 kuruş iken evrâk-ı nakdiye olarak kayıtları tutulmuş olan paranın miktarı ise 428.203 kuruştur. Böylece Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi idaresinde yaklaşık 30 sene boyunca tekrarlarla beraber toplam 9.725.713 kuruş 37 para çeşitli şekillerde işletilmiştir. Oran olarak kayıtların büyük kısmını

oluşturan idânelerin, ikrâz-ı hazine kayıtlarının iki katından biraz fazla olmasının sebebi, idâne kayıtlarının %60'dan fazlasının 0-10.000 kuruş arasındaki miktarlardan oluşmasıdır.

İdâne işlemlerinde nizamnamede geçen kesesi 6 kuruş on pare¹⁸⁶, yani %1,25'lik aylık faiz oranı uygulanırken, ikrâz-ı hazinelerde aylık faiz oranı %1,2 olmaktadır. Daha düşük faiz oranına sahip olmasına rağmen ikrâz-ı hazinede bulunan meblağın da idâne olarak verilen nukudun yarısından fazla olması, vasîler tarafından devletin şahıslardan daha güvenilir olarak görülmesi olabilir. Eytâm mallarından şahısların daha fazla faydalandığı ancak devletin de yeri geldiği zaman eytâm sandığından borçlandığı ortaya çıkmaktadır.

b- İdâne Olarak Verilen Nukud

Tablo 4:

Teminatlarına Göre İdâne Kayıtları

	Belirsiz		Rehin		Kefil		Toplam	
Kuruş	Adet	Oran	Adet	Oran	Adet	Oran	Adet	Oran
0-5000	79	30,74%	183	70,66%	51	64,56%	313	52,61%
5001-10000	77	29,96%	45	17,37%	8	10,13%	130	21,85%
10001-15000	36	14,01%	9	3,47%	8	10,13%	53	8,91%
15001-20000	26	10,12%	7	2,70%	2	2,53%	35	5,88%
20001-25000	17	6,61%	3	1,16%	1	1,27%	21	3,53%
25001-30000	5	1,95%	5	1,93%	2	2,53%	12	2,02%
30001-35000	4	1,56%	0	0,00%	1	1,27%	5	0,84%
35001-40000	4	1,56%	1	0,39%	1	1,27%	6	1,01%
40001-45000	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
45001-50000	3	1,17%	0	0,00%	0	0,00%	3	0,50%
50001-100000	4	1,56%	5	1,93%	2	2,53%	11	1,85%
100000 ve Üzeri	2	0,78%	1	0,39%	3	3,80%	6	1,01%
Toplam	257	100,00%	259	100,00%	79	100,00%	595	100,00%
Toplam Oran	43,19%		43,53%		13,28%		100,00%	

İdâne kayıtları olarak adlandırılan “bâ-istiğlâl, bâ-rehn ve bâ-küfelâ” kayıtları Tablo 3'te belirtildiği üzere sicillerde envâl-i eytâmın çalıştırıldığı en büyük payı oluşturmaktadır. İdâne işlem kayıtlarının sonunda “bâ-istiğlâl, bâ-rehn veya bâ-küfelâ” şeklinde verilen borcun teminatına ait kayıtlar girilmektedir. “Bâ-rehn” kayıtları nukudun rehne karşılık, “bâ-küfelâ”

¹⁸⁶ “Eytâm Nizamnamesidir”, *Düstur*, Tertip I, c.I, s.271-272.

kayıtları da nukudun kefiller karşılığında verildiğini göstermektedir. Ancak “bâ-istiğlal” kayıtlarında teminat olarak ne verildiği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁸⁷

İdâne olarak verilen nukudun %44 kadarı rehin karşılığı verilmiştir. “Bâ-istiğlal” olarak kaydı girilmiş idâneler %43 ile ikinci büyük payı oluşturmaktadır. Kefil karşılığı verilen idânelerin, toplam idânelere oranı ise %13’te kalmıştır. Kefil bulmanın zorluğu ve kefilin maddi durumunun aynı şekilde devam edemeyebilir oluşu, kefalet yoluyla verilen idânelerin az olmasının sebepleri olabilir. Buna karşılık rehn ve istiğlal şeklindeki idânelerde, idareye gerçek bir malın verilmesi borca karşılık daha güvenilir bir teminat olarak görülmüş olabilir.¹⁸⁸

0-10.000 kuruş arasındaki idâneler toplam kayıtların %75’ini oluşturmaktadır. Bu bilgiye bakarak sandıkların toplumun zengin kesiminden ziyade orta ve alt gelir grubuna kredi sağlamaya dönük çalıştığı söylenebilir.

İdâne kayıtlarından çıkarılabilecek bir diğer bilgi de idâne işlemi yapanların cinsiyetleri ve dinleridir. İdâne bulunan toplam 595 kişiden 540’ı Müslüman iken 55 kişi Hristiyandır. Müslümanların 308’i kadın, 231’i ise erkektir. Hristiyanlarda ise 23 kadın, 32 erkek bulunmaktadır. Bâ istiğlâl idâne verilen bir kaydın kime verildiği anlaşılamamıştır. Tablo 4’te de görüldüğü üzere “Bâ rehin” idâne kayıtlarında ciddi oranda kadın yoğunluğu varken “Bâ istiğlâl” kayıtlarında erkeklerin ağırlığı bulunmaktadır. “Bâ küfelâ” kayıtlarda ise oranlar birbirine yakın gözükmektedir.

Emvâl-i Eytâm İdaresi’nin idâne bulunmada din ayrımı yapmadığı, yetimin menfaatini haleldar etmeyecek şekilde güvenceye dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde cinsiyet ayrımının da olmadığı, önemli olanın yetimin malına fayda sağlamak olduğu gözükmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Tablo 4’te “bâ-istiğlâl” kayıtları belirsiz olarak yazılmıştır.

¹⁸⁸ Daha sonraki tarihlerde dahi Eytâm Sandıkları tarafından verilen idânelerde teminat olarak çoğunlukla rehin kullanılırken, kefil daha az kullanılan bir teminat şekli olmuştur. Ünal, İrfan, 167 *Nolu Çanakkale Eytâm Sandığına Mahsus Teminatlı İdâne Defteri’nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirmesi (1920-1926), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi SBE, 2010), s.51-72.*

¹⁸⁹ Bkz. Tablo 5.

Tablo 5:

İdâne İşlemi Yapanların Cinsiyetleri ve Dinleri

Belirsiz	Müslüman	Hristiyan	Toplam	Toplam %
Kadın	61	10	71	27,73%
Erkek	162	23	185	72,27%
Toplam	223	33	256	
Toplam Oran	87,11%	12,89%		
Rehin	Müslüman	Hristiyan	Toplam	Toplam %
Kadın	204	9	213	82,24%
Erkek	38	8	46	17,76%
Toplam	242	17	259	
Toplam Oran	93,44%	6,56%		
Kefil	Müslüman	Hristiyan	Toplam	Toplam %
Kadın	43	4	47	59,49%
Erkek	31	1	32	40,51%
Toplam	74	5	79	
Toplam Oran	93,67%	6,33%		

Son olarak idâne kayıtlarından idâne işlemi yapanların meslekleri hakkında bilgiye ulaşmak mümkündür. İdâne kayıtları, sandıklardan çeşitli meslek erbabına idâne de bulunulduğunu göstermektedir. Kadınların meslekleri hakkında bilgi yazılmamıştır. Dolayısıyla kadınların mesleklerine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Böyle olmasına rağmen kadınlar sandıklardan en çok idâne alan grup olmaktadır. İkinci grubu ise esnaf oluşturmaktadır. Tablo 6 incelendiğinde esnafın daha çok “bâ-istiğlâl” olarak kayıtlı idâneler yoluyla borç aldıkları görülmektedir. Seyfiye, ilmiye ve kalemiye zümresine mensup kimseler ise toplam idâneler içinde %5’lik bir kısma tekabül etmektedir.¹⁹⁰

¹⁹⁰ Bkz. Tablo 6.

Tablo 6:**İdâne Yapılanların Meslekleri**

	Belirsiz		Rehin		Kefil		Toplam	
	Adet	Oran	Adet	Oran	Adet	Oran	Adet	Oran
Esnaf	164	63,81%	17	6,56%	21	26,58%	202	33,95%
Seyfiye	1	0,39%	2	0,77%	0	0,00%	3	0,50%
İlmiye	1	0,39%	5	1,93%	1	1,27%	7	1,18%
Kalemiye	9	3,50%	9	3,47%	6	7,59%	24	4,03%
Kadın	71	27,63%	212	81,85%	47	59,49%	330	55,46%
Diğer	4	1,56%	1	0,39%	0	0,00%	5	0,84%
Belirsiz	7	2,72%	13	5,02%	4	5,06%	24	4,03%
Toplam	257	100,00%	259	100,00%	79	100,00%	595	100,00%
Toplam Oran	43,19%		43,53%		13,28%		100,00%	

c- Emvâl-i Eytâmın Teslim Zamanındaki Durumu

Seyyid Mehmet Nuri Efendi'ye ait sicillerde 237 yetimden 130 tanesi isbât-ı rüşd ile Emvâl-i Eytâm İdaresi'nden mallarını teslim almıştır. Birden fazla yetimli hesaplarda kayda girilen terekeden ne kadarının yetimlere ait olduğu ayrı ayrı yazılmadığı için birden fazla yetimli hesapların isbât-ı rüşd ile kapanışı sırasında yetimlere ait mallarda bir değişikliğin olup olmadığı ve bu değişikliğin hangi oranlarda olduğu ile ilgili kesin bir bilgi sicildeki kayıtlardan çıkmamaktadır. Ancak tek yetimli hesaplarda kayda giren terekenin bir yetime ait olması sebebiyle yetim malında oluşan artış veya azalış net olarak ortaya çıkmaktadır. Hesap kaydında tek yetimin bulunduğu 87 hesaptan 32 tanesi isbât-ı rüşd sebebiyle kapanmıştır. Bir numaralı defterde bir yetimin mallarının idare edildiği ve isbât-ı rüşd ile kapanan 14 hesap kaydı bulunmaktadır. İki numaralı defterde ise 18 hesap kaydında yine bir yetimin malının kaydı tutulmuş ve bu hesaplar da isbât-ı rüşd sebebiyle kapanmıştır.

Ayrıntılı olarak yazılmış olan 32 hesap kaydından 20 tanesinde yetime ait mallarda artış varken, 5 hesapta yetimin mal varlığında bir değişiklik olmamıştır. 7 hesapta ise yetime ait malda düşüş söz konusudur. Oranlandığında ise artış olan hesapların oranı %62,5, değişme olmayan hesapların oranı %15,5 ve azalışın olduğu hesapların oranı ise %22'ye tekabül etmektedir.¹⁹¹

¹⁹¹ Bkz. Tablo 7.

Tablo 7:

İsbât-ı Rüşd sonucunda Emvâl-i Eytâmın Teslim Zamanındaki Durumu

	Mûris	Vâris	Miras	Süre	Teslimat	Değişim Miktarı	Değişim Oranı
1 Numaralı Sicildeki Kayıtlar	Mehmed Haşım Ağa	Hüseyin Lütü	134253	8 yıl	186250	51996,7	39%
	Adile Hanım	Hatice Mişkat	90490	4 yıl	105475	14985	16,50%
	Mehmed Emin Efendi	Ahmed Faik	14552	7 yıl	15410	858	6%
	Necip Efendi	Mehmed Tevfik	21203	3 yıl	21203	0	0%
	Fatıma Hanım	Mehmed Rauf	9000	11 yıl	9000	0	0%
	Memiş Ağa	Emine	55972	9 yıl	83155	27183	49%
	Hasan Ağa	Ali	19721,5	5 yıl	19077	-644,5	-3,25%
	Osman Nuri Paşa	Mehmed Ali	402710	2 yıl	504926	102216	25%
	Hasan Ağa	Fatıma Raife	28988,5	8 yıl	37185	8196,5	28%
	Odhannes	Mariya	22385	20 yıl	24345	1960	9%
	Mahmud Tevfik Efendi	Ahmed Rasim Molla	5288,5	4 yıl	5288,5	0	0%
	El-Hac İbrahim Ağa	Seyyid Hasan	24092	12 yıl	33082,7	8990,65	37%
	İbrahim Ağa	Mehmed Salih	14288,3	7 yıl	15380	1091,75	7,50%
	Mehmed Daniş Ağa	Mehmed Hüsni Bey	224568	16 yıl	203798	-20771	-9,25%
2 Numaralı Sicildeki Kayıtlar	Kağrılı Hasan Ağa	Hamdiye	8342,2	7 yıl	10128,3	1786,1	21%
	Ali Sedid Efendi	Şerife Âmine Seher	7972,5	5 yıl	7972,5	0	0%
	el-Hac Hızır Efendi	Hatice Ratibe	45096	8 yıl	45096	0	0%
	Ahmed Ağa	Mehmed Ali	14238,4	5 yıl	14025	-213,4	-1,50%
	Eyyüp Ağa b. (...)	Fatma Hacer	7207	3 yıl	7596,5	389,5	5%
	Fatıma Hanım	Besime	12000	7 yıl	15000	3000	25%
	Fatıma Hanım	Esime Hanım	5106	11 yıl	5000	-106	-2%
	el-Hac Mehmed Şeref Ağa	es-Seyyid Mustafa Neşet Molla	28028	15 yıl	27600	-428,03	-1,50%
	Mustafa Paşa	Âmine Hanım	16500	3 yıl	16374	-126	-0,75%
	Hüseyin Ağa	Mehmed Rıfat	11858	3 yıl	13526	1668	14%
	Halil Ağa	es-Seyyid Hayrullah	23593,3	6 yıl	29397	5803,7	24%
	el-Hac Mehmed Ağa	Cemile	50169,5	5 yıl	63470	13300,5	26,50%
	Halil Ağa	Mustafa	7000	10 yıl	6500	-500	-7%
	Ahmed Ağa	Şerife Saliha	79062	9 yıl	91880	12818	16%
	Samanîzade el-Hac Ahmed Efendi	Yeğeni Hasan Tahsin	33000	7 yıl	29987,3	-3012,7	-9%
	Mehmed Necib Efendi	Mehmed Ragıp	10500	17 yıl	14182	3682	35%
	el-Hac Mehmed Salih Efendi	Hasan Galib	109000	4 yıl	119260	10260	10%
	el-Hac Hüseyin Ağa	Mehmed Ali	61010	3 yıl	63850	2840	4,50%

En yüksek artış oranı %49 ile Memiş Ağa'nın kızı Emine'nin bulunduğu hesapta olurken, en yüksek artış miktarı 102.216 kuruş ile Osman Nuri Paşa'nın oğlu Mehmet Ali'nin mallarının kaydının tutulduğu hesapta olmuştur. En düşük artış oranı ise %4,50 ile Hüseyin Ağa'nın oğlu Mehmet Ali'nin malında olurken, en düşük artış miktarı 389 buçuk kuruşla Eyüp Ağa'nın kızı Fatıma Hacer'in malında olmuştur.

Yetimin malının azaldığı görülen yedi hesapta en yüksek azalış miktarı ve oranı 20.770 buçuk kuruş ve %9,25 ile Mehmet Daniş Ağa'nın oğlu Mehmet Hüsnü Bey'in malında olmuştur. En düşük azalış oranı %0,75 ile Mustafa Paşa'nın kızı Âmine'nin bulunduğu hesapta, en düşük azalış miktarı ise 106 kuruş ile Fatıma Hanım'ın kızı Besime'nin malında olmuştur.

Yukarıdaki bilgilere bakarak çeşitli uzunluklardaki süreler boyunca devam eden hesaplarda hem artışın hem azalışın olduğu gözükmemektedir. Azalış olan hesaplarda en yüksek azalışın oran olarak %10'a ulaşmaması Eytâm İdaresi'nin yetimlerin mallarının yok olmasının önüne geçtiğini göstermektedir. Artış olan hesapların ise %60 gibi bir orana tekabül etmesi göz önüne alındığında idarenin çoğu durumda yetimlere fayda sağladığı söylenebilir. Yani Emvâl-i Eytâm İdaresi kuruluş amacı olan yetim mallarının himayesi ve işletilmesi görevini büyük ölçüde, bu istatistiklere bakılarak, yerine getirmiştir denebilir.

d- Yetimlere Ait Gayrimenkuller

Eytâm nizamnamesinde gayrimenkuller ile ilgili bir madde olmamasına karşın yetimlere ait gayrimenkuller hakkında ayrı bir nizamname yayınlanarak bu konuya açıklık getirilmiştir. En son çıkan genel nizamname ile yetime ait gayrimenkullerin tamiri için beş yüz kuruşa kadar masrafın yapılabileceği belirtilmiştir.¹⁹² Nizamnameye uygun şekilde sicillerde yetimlere ait gayrimenkul tamiri¹⁹³ ve satışına¹⁹⁴ ait kayıtlar da bulunmaktadır.

¹⁹² “Umûm Emvâl-i Eytâmın Sûret-i İdâresi”, *Düstur*, Tertip I, c.VIII, s.533-534, madde.56.

¹⁹³ Mehmet Nuri Efendi, *Emvâl-i Eytâmın Sicilidir 1*, vr.70a.

¹⁹⁴ Mehmet Nuri Efendi, *Emvâl-i Eytâmın Sicilidir 1*, vr.37b.

C- EYTÂM SİCİLLERİNDEN KAYIT ÖRNEKLERİ

İncelemesi yapılan eytâm sicillerinden üç hesap örneğine ait kayıtlar bu başlık altında incelenecektir.

1- Hasan Sami Efendi'nin Yetimleri¹⁹⁵

Hasan Sami Efendi'nin küçük kızı Âmine ve küçük oğlu Mehmet'e bıraktığı terekenin hesabının tutulduğu kayıttır. Kayıt çocukların vasîleri ve anneleri Atiyetullah Hanım tarafından 24 Cemaziyelevvel 1268 tarihinde açtırılmıştır.

Kayıt açılırken çocuklara kalan mallar 6766 kuruş olarak girilmiştir. Mahalleri açıklandıktan sonra kutuda mevcut olan 1850 kuruşun işletilmesine başlanmıştır.

İlk hesap teftiş tarihi olan 1 Rebiülevvel 1270'e kadar nema tahsili ve sandık ücreti dışında bir işlem yapılmamıştır. Teftiş tarihinde hesapta bulunan 6766 kuruşun 6754 kuruşa düştüğü gözükmemektedir.

İkinci teftiş tarihi olan 15 Şevval 1271'e kadar olan sürede yetimlere ait malın 6754 kuruştan 7188 kuruşa çıktığı görülmektedir. Bu dönem içerisinde 5 Receb 1270 ve 23 Zilkade 1270 tarihlerinde 2000'er kuruş olmak üzere maliyeye ikraz yapılmış, 23 Zilkade 1270 ve 19 Şevval 1271 tarihlerinde Kamile Hanım'da bulunan bâ-rehn idâne tahsil edilmiştir. Bunun dışında hazineye yapılan ikrazlardan gelen faizlerin de kayda girdiği görülmektedir. Ayrıca muhızır-ı kabz ücreti olarak 44 kuruş verilmiştir.

Bu tarihten sonra Seyyid Mehmet Nuri Efendi'nin sicilinde başka bir teftiş görülmemektedir. 1 Zilkade 1279 tarihinde hesabın görüldüğü ve nakledildiği bilgisi bulunmaktadır. Hesap nakline kadar geçen sürede hazineye yapılan ikrazlardan gelen faizlerin kaydedilmesi devam etmiştir. 29 Şevval 1274 tarihinde 3173 kuruşa ulaşan sandıktan 3000 kuruşluk bir ikraz-ı hazine daha yapılmıştır. Nafakaya mahsûben verilen paralarla sandıkta bulunan nukud 84 kuruşa düşmüştür. 3010 kuruşluk toplu mâhiye girişiyle beraber sandık mevcûdu artmıştır. Devam eden aylık faiz girişiyle 3226 kuruşa ulaşan mevcuttan 3200 kuruşluk bir ikraz daha yapılmıştır.

Hesabın nakline kadar 11 sene içerisinde toplamda 10.200 kuruş ikraz-ı hazine yapılmıştır. Hazineye yapılan ikraz oranlarının aylık %1,2 faiz getirisi olduğu dikkat çekmektedir. Verilen idânenin de aylık faizinin %1,25 ile nizamnameye uygun olduğu görülmektedir.

¹⁹⁵ Bkz. Ek 11, vr.3b-4a.

2- Veliyüddin Bey'in Yetimleri¹⁹⁶

Miralay Seyyid Veliyüddin Bey'in küçük oğlu Seyyid Mahmut ve mürâhik oğlu Seyyid Ali'ye kalan mirasının hesabının tutulduğu kayıttır. Anneanneleri ve vasîleri Rahime Kadın tarafından sandık 26 Recep 1267 tarihinde kurulmuştur.

Hesabın başlangıcında çocuklara ait malın 72.182 kuruş olduğu kaydedilmiştir. Daha sonra paranın harcandığı ve bulunduğu mahaller yazılmıştır. Sandıkta mevcut olan 12.615,5 kuruşun işletilmesi yukarıdaki işlemlerden sonra başlamıştır.

İlk hesap teftişi aynı zamanda mürâhik Seyyid Ali Bey'in isbât-ı rüşd kaydı olarak görülmekte ve 1 Safer 1272 tarihindedir. Ali Bey'in payı olan 36.546,5 kuruş ile sağır Ömer'in payı olan 37.379 kuruş toplandığında 73.925,5 kuruş etmektedir. Yaklaşık beş sene içerisinde yetimlere ait mallarda 1743 kuruşluk bir artışın olduğu saptanmaktadır. Bu tarihe kadar başka yerlerde bulunan paraların tahsilatının yanında 30.000 kuruşluk bir ikraz-i hazine dikkat çekmektedir. Teftiş tarihine kadar vasî Cemile Hanım'a 1500 kuruşluk idâne kaydı dışında başka idâne görülmemektedir. İsbât-ı rüşd eden Ali Bey'e ait olan hissede idâneye verilmiş olan paraların sandık tarafından teslim alınıp Ali Bey'e verildiği de kayıta görülmektedir. Ayrıca hazineye borç olarak verilen paranın havale yoluyla teslim edildiği de kayıt altına alınmıştır.

İlk teftiştten 6,5 ay sonra sağır Ömer vefat etmiş ve terekesi vârislerine dağıtılmıştır. Vefat kaydının açıldığı tarihte Ömer'in malı 33.234 kuruş olarak gözükmemektedir. Bir önceki teftişte 37.379 kuruş olan malı 4145 kuruş azalmıştır.

3- Mehmed Daniş Ağa'nın Yetimi¹⁹⁷

Mehmed Daniş Ağa'nın küçük oğlu Mehmed Hüsnü Bey'e kalan mirasın hesabının tutulduğu kayıttır. Sandık çocuğun annesi ve vasîsi Fatıma Nuriye Hanım tarafından 17 Recep 1272 tarihinde oluşturulmuştur.

Sandığın oluşturulduğu tarihte çocuğa ait mal varlığı 224.568 kuruş olarak kaydedilmiştir. Çocuğun mallarının hangi mahallerde oldukları ayrıntısıyla yazılmıştır. Mevcut bir nukud olmadığı için 9 Rebiülevvel 1274 tarihine kadar hesapta kayıt yoktur. Bu tarihten sonra da kayıtlar uzun aralıklarla devam etmiştir. 1274 senesinden sonraki ilk kayıt 22 Muharrem 1279 tarihidir. 15 Recep 1280 tarihinde 146.000 kuruş idâneye verilmiş olan

¹⁹⁶ Bkz. Ek 12, vr.11b-12a.

¹⁹⁷ Bkz. Ek 13, vr.57b-58a.

ulunan meblağ tahsil edilmiş ancak aynı gün değer kaybı çıkarılarak¹⁹⁸ 125.000 kuruş olarak aynı kişiye idâneye verilmiştir. İdâneye verilen 125.000 kuruş 3 Zilhicce 1287 yılında borçlunun kefilinden alınarak sandığa konmuştur. 5 Zilhicce 1287 tarihinde ise Mehmet Hüsnü Bey isbât-ı rüşd edip 203.797 kuruş 20 para malını teslim almıştır.

Bu kayıta 4160 kuruşluk ikraz-ı hazine haricinde başka bir ikraz bulunmamaktadır.

¹⁹⁸ Bkz. Ek 13, vr.57b. “Beher yüzü 117 kuruştan terettüp eden altından ziyarıyla bila (...) bit-terahi tenzil olunan”.

SONUÇ

Emvâl-i Eytâm İdaresi, Osmanlı'da yetimleri ve onların mallarını himaye etmek için yapılagelmiş uygulamaların son evresidir. Daha önceleri askerî ve beledî kassamlar yoluyla korunmaya çalışılan yetim malları, Emvâl-i Eytâm İdaresi'yle düzene ve kurallara bağlanmıştır. Yetim malları için özel defterler açılmış, malların nemalandırılması devlet kontrolünde gerçekleşmiştir.

Araştırmanın konusu olan Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'ye ait iki sicilde toplam 153 muris ve 237 yetim bulunmaktadır. Tezin üçüncü bölümünde sicillerin analizi yapıldığından burada Emvâl-i Eytâm İdaresi hakkında ulaşılan kanaatlerin aktarılması uygun olacaktır.

Emvâl-i Eytâm İdaresi, yetim mallarının yolsuzluk ve dikkatsizlik sebebiyle zayi olmaları üzerine yetimlere ait mal varlıklarının korunması için kurulmuş bir müessese olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ana hedefin yanında yetim mallarının ciddi bir miktarı haiz olduğunun tahmin edilmesi, idarenin aynı zamanda ekonomiye ve devlete önemli bir kredi merkezi olma görevini üstlenebileceği fikrinin de göz ardı edilmediğini düşündürmektedir. Nitekim devlet tarafından yapılan istikrâzların ciddi bir yekûn tutması bunun bir delili olarak kabul edilebilir.

İdarenin bu manada iki fonksiyonu icra ettiği görülmektedir. İdarede yapılan idâne işlemleri yoluyla hem yetimlere ait mallar nemalandırılarak yetime fayda sağlanmış, hem de ihtiyaç içerisinde olan kişilere/kurumlara hatta devlet bütçesine kredi sağlanmıştır.

Nizamname ve siciller karşılaştırıldığında, emvâl-i eytâmın himayesi ve işletilmesi konusunda yasal düzenlemelere uygun hareket edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. İdâne oranı olarak belirlenen ona on bir buçuk (yıllık %15) oranının uygulanmasına ve idânedan öncelikle vatandaşların yaralanması hususuna dikkat edilmiştir.

İşlemlere uygulanan vadelerde sene sınırı konularak bir sınıflandırma yapmak mümkün değildir. Bir sene gibi kısa vadeli işlemler olduğu gibi beş seneyi geçen vadeli işlemler de bulunmaktadır. İşlemler rehin ve kefalet karşılığında yapılmakla beraber teminatı belirsiz olan, “bâ-istiğlâl” olarak kayıtlara geçen bir üçüncü idâne şekli daha bulunmaktadır.

“Ba-istiğlâl” yoluyla verilen paralar için bir kefil veya rehin alınmamasının sebebi olarak işlemin kendisinde bulunan resmi kayıtlamanın yeterli görülmüş olduğu şeklinde bir kanaat oluşmuştur.

İncelediğimiz iki sicilde idâne işlemlerinde verilen paranın dörtte üçü 10.000 kuruş ve altında olmakla beraber 100.000 kuruştan fazla miktarın idâneye verildiği de vakidir. Bu durum, idarenin toplumun bütün kesimlerine kredi sağlamış olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

İncelenen siciller, Emvâl-i Eytâm İdaresi’nin kuruluşundan sonraki ilk otuz yıllık süreyi kapsadığından, bu durum, yetimlere ait malların idarede himayesi ve işletilmesi hakkında genel anlamda kesin bir hüküm vermeye imkân tanımamaktadır. Ancak sicillerde mallarının baştan sona idare edildiği yetimlerin hesapları incelendiğinde, emvâl-i eytâm hesaplarının çoğunun kâr ettiği görülmekle beraber bir kısmında değişim olmamış, küçük bir kısmında ise hesap zarar etmiştir. Fakat en yüksek zarar oranı %10’u geçmemiştir. Dolayısıyla idarenin yetim mallarını himaye işlevini yerine getirdiğini, suiistimallerin önüne geçtiğini ve kredi imkânı sağladığını söylemek mümkündür.

İdarenin kurulduğu ilk zamanlardaki bir eytâm kâtibine ait sicillerden elde edilecek bilgi ve bulgular elbette ki Osmanlı Devleti’nde 75 seneye yaklaşan bir kurumu kâmilten açıklamaya yetmeyecektir. Taşrada teşkilatlanan ve özellikle H.1324/M.1906 yılında çıkan nizamnameyle kurumsal kimliği oturan idarede kâtip defterleri yanında çeşitli muhasebe defterleri de oluşmuş ve idarenin işleyişi daha düzenli bir hale gelmiştir. İdareye ait 300’ü aşkın defterin araştırılması, kurumun Osmanlı’nın sosyal ve ekonomik hayatındaki gerçek önemini ortaya çıkarmasının yanında idarenin tümü hakkında genel anlamda hüküm verme imkânını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI

BOA, İrade, Dâhiliye, nr.16170.

BOA, İrade, Dâhiliye, nr.19652.

BOA, İrade, Meclis-i Vâlâ nr.7650.

BOA, İrade, Meclis-i Vâlâ, nr.1330.

Seyyid Mehmet Nuri Efendi, *Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi İdaresinde Bulunan Emvâl-i Eytâmın Sicilidir Numara 1* İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Demirbaş No: 0203508.

Seyyid Mehmet Nuri Efendi, *Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi İdaresinde Bulunan Emvâl-i Eytâmın Sicilidir Numara 1* İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Demirbaş No: 0203510.

Yayınlanmış Arşiv Kaynakları

Fatih Mehmet II Vakfiyeleri, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı Ankara 1938.

İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb (Havâss-ı Refîa) Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 993 - 995 / M. 1585 - 1587), haz. Baki Çakır ... vd; Arapça metin Tahsin Özcan; kontrol eden Tahsin Özcan, editör Coşkun Yılmaz. İstanbul 2011, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 919-927/M. 1513-1521), haz. Bilgin Aydın-Ekrem Tak; editör Coşkun Yılmaz. İstanbul 2010, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil (H. 956-963/M. 1549-1556), haz. Orhan Gültekin; Arapça metin Mehmet Akman; kontrol eden Mustafa Oğuz; editör Coşkun Yılmaz. İstanbul 2010, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil (H. 987-988/M. 1579-1580), haz. Rıfat Günelan; Arapça metin Mehmet Akman; kontrol eden M. Feridun Emecen; editör Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 990-991/M. 1582-1583), haz. Hilal Kazan - Kenan Yıldız; Arapça metin Mehmet Akman - Tahsin Özcan; kontrol eden Mahmut Ak; editör Coşkun Yılmaz. – İstanbul 2010, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H. 999 - 1000/M. 1590 - 1591), haz. Rıfat Günelan; Arapça metin Mehmet Akman - Mehmet Canatar; kontrol eden Mehmet Canatar; editör Coşkun Yılmaz. – İstanbul 2010, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).

DiĞER KAYNAKLAR

Ahmed Lütü Efendi, *Tarih-i Lütü*, (haz. Münir Aktepe), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1984.

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, OSAV, İstanbul 1996.

Akyıldız, Ali, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, İstanbul ty.

—, “Kâime” Maddesi, *DİA*, İstanbul 2001, c.XXIV, s.212-213.

Ali Haydar Efendi, “Muvâzaa ve İstiğlâl”, sad. Sabri Erturhan, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2005, sayı: 5, s. 267-295.

Apaydın, Hacı Yunus, “Velâyet” Maddesi, *DİA*, İstanbul 2013, c.XLIII, s.15-19.

Arı, Abdüsselam, “Yetim” Maddesi, *DİA*, İstanbul 2013, c.XLIII, s.501-503.

Aydemir, Oğuzhan, Mehmet Erkan, “Merdiven Kayıt Yöntemi ve Günümüz Muhasebe Sistemi”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi(MUFİTAD)*, Temmuz 2011, Sayı: 1, s.110-128.

Aydın, H. Veli, “İstanbul Tütün Gümrüğü ve İlk Eshâm Uygulaması, *Prof. Dr. Özer Ergenç’e Armağan*, İstanbul 2013, s.79-96.

Aydın, Mehmet Akif, “Çocuk” Maddesi, *DİA*, , İstanbul 1993, c.VIII, s.361-363.

—, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2012.

Ayhan, Halis, Hakkı Maviş, “Darüşşafaka” Maddesi, *DİA*, İstanbul 1994, c.IX, s.7-9.

Bardakoğlu, Ali, “Vesâyet” Maddesi, *DİA*, İstanbul 1994, c.X, s.534-539.

—, “Bulûğ” Maddesi, *DİA*, İstanbul 1992, c.VI, s.413-414.

Bedreddin el-‘Aynî, *el-Binâye Şerhu’l-Hidâye*, Beyrut 2000.

Belhî, Nizameddin, *Fetava’l-Hindiyîye*, (Basım yeri yok) H.1310/M.1902, c.III, s.172-173.

Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *et-Târîhu’l-Kebîr*, Dairetü’l-Mearifi’l-Osmaniyye, Haydarabad ty.

Cezar, Yavuz, “Osmanlı Mali Tarihinde ‘Eshâm’ Uygulamasının İlk Dönemlerine İlişkin Bazı Önemli ve Örnek Belgeler”, *Toplum ve Bilim*, 1980, sayı: 12, s.124-142.

Cürcanî, Ali b. Muhammed, *Kitabu’t-ta’rifât*, Dâru’l-kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1983.

Çanlı, Mehmet, “Eytâm İdaresi- Sandıkları ve Osmanlı Devletinde Yetimlerin Ekonomik Haklarının Korunması”, Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç (editörler), *Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler*, İstanbul 2003, s. 59.

—, “Eytâm İdaresi ve Sandıkları(1851-1926)”, *Türk Ansiklopedisi*, c.XIV, Ankara 2002, s. 57-73.

Çeker, Orhan, *İslam Hukukunda Çocuk ve Hakları*, Kayihan Yayınları, İstanbul 2004.

Çiftçi, Cafer, “Osmanlı Döneminde Bursa’da Eytâm Keseleri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003, sayı: 5, c.V, s.81-96.

Dalgın, Nihat, “Mürâhik” Maddesi, *DİA*, İstanbul 2006, c.XXXII, s.40-41.

Demirel, Kenan, *Emlak Ve Eytâm Bankası, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, 2014)*.

Düstur, “Eytâm Nizamnamesidir”, H. 1289, Tertip I, c.I, s. 270-275.

Düstur, “Eytâm Uhdesinde Bulunan Çiftlikât Hakkında Nizamname”, H. 1299, Tertip I, c.IV, s. 89-90.

Düstur, “Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânede Küşâd Olunacak Eytâm Sandıklarının Sûret-i İdâresi ve Muhafazası Hakkında Nizamnamedir”, H. 1289, Tertip I, c.I, , s. 276-281.

Düstur, “Umûm Emvâl-i Eytâmın Sûret-i İdâresi Hakkında Tâdîlen Kaleme Alınan Nizamname”, M. 1943, Tertip I, c.VIII, s. 515-548.

Düstur, “Bâ İrade-i Seniyye Teşkil Eden Meclis-i İdare-i Emvâl-i Eytâm’ın Sûret-i Teşkilini ve Vezâîfini Mübeyyin Nizamnamedir”, H. 1293, Tertip I, c.III, s. 551.

ed-Dımeşkî, İbn ‘Âbidîn, *Reddû’l-Muhtâr ‘ale’ d-Dürri’l-Muhtâr*, Beyrut 1992.

Ebu Ceyb, Sadî, *el-Kamûsu’l-Fikhî Luğaten ve Istılâhen*, Dımeşk 1993.

Ergin, Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

Erol, Mine, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kâğıt Para(Kâime)*, Ankara 1970.

Eryüksel, Ahmet, “Osmanlı Devleti’nde Dul ve Yetimler”, *Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul 1998, c.VIII, s.335-336.

Genç, Mehmet, “Eshâm: İç Borçlanma”, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s.186-195.

Gözübenli, Beşir, “Bey’bi’l-Vefâ (Vefâen Satış) ve Bey’bi’l-İstiğlâl”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1990, sayı: 9, s. 109-119.

Gülsoy, Ufuk, “İslahat Fermanı” Maddesi, *DİA*, İstanbul 1999, c.XIX, s.185-190.

Hızal, İsmail, “İlk Sosyal Güvenlik Birimlerinden Eytâm Sandıkları”, *IV. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri(29-30 Eylül 1995)*, Afyon 1995, s.286-291.

İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebu’l-Fadl, *Lisânu’l-‘Arab*, Dâr-u Sadr, Beyrut H.1414.

İbn Nuceym Zeynüddin, İbrahim el-Mısrî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, (Hamevî’nin *Ğamzu ‘Uyûni’l-Besâir* isimli şerhiyle birlikte) Beyrut 1985.

İbn Sa’d, Ebu Abdullah Muhammed b. Sa’d b. Meni’ el-Haşimî el-Basrî, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1990.

İbn Rüşd, Ebû Velid Muhammed b. Muhammed Kurtubi, *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihayetü’l-Muktesid*, Kâhire ty.

İnanç, Veli, *Eytâm İdaresi-Sandıkları ve Marmaris Örneği(1885-1911)*, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Muğla Üniversitesi SBE, 2002.

—, “Osmanlı Devletinde Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması”, Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç (editörler), *Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler*, İstanbul 2003, s.19-33.

İnce, Âdem, “Darüşşafaka (Bir Eğitim Kurumu Monografisi)”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1992.

İpşirli, Mehmet, “Avârız Vakfı” Maddesi, *DİA*, İstanbul 1991, s.109.

Kapıcı, Hikmet Zeki, “Yetimlere Yönelik Bir Eğitim Kurumu Darülhayr-i Âlî”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2012.

el-Kâsânî, Ebu Bekir b. Mes’ûd, *Bedâi’u’-s-Sanâi’ fî Tertîbi’ş-Şerâi’*, Beyrut 1986.

Kato, Musa Mahad, “İslam’da Küçüklerin Hukuku (Üstrûşenî’nin Ahkâmı’s-Sığâr Örneği)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2015.

Kopar, Metin, Murat Yolun, “18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış”, *International Journal of History*, 2012, c.IV, sayı:1, s.335-358.

Kurt, İsmail vd., *Şeyhülislamlık (Bab-ı Meşihat) Arşivi Defter Kataloğu*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Seyyid” Maddesi, *DİA*, İstanbul 2009, c.XXXVII, s.40-43.

Kürkçüoğlu, Kemal Edib, *Süleymaniye Vakfiyesi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1962.

Koçu, Reşat Ekrem, *Darülaceze (1895-1974)*, İstanbul 1974.

Köse, Saffet, “Rüşd” Maddesi, *DİA*, İstanbul 2008, c.XXXV, s.298-300.

Mevsılî, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyâr li Ta’lîli’l-Muhtâr*, Beyrut 1937.

el-Mevsû’atu’l-Fıkhiyye, Vizâretü’l-Evkaf ve’ş-Şuûni’l-İslamiyye, Kuveyt h.1404-1427.

el-Münâbî, Muhammed Abdurraûf, *et-Te’ârîf*, Beyrut H.1410.

el-Merginânî, Ali b. Ebi Bekir Burhâneddin, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti’l-Mübtedî*, Beyrut ty.

Nuhoğlu, Hidayet Yavuz, “Darülaceze” Maddesi, *DİA*, İstanbul 1993, c.VIII, s.513-514.

—, “Darüleytâm” Maddesi, *DİA*, Ankara 1993, c.VIII, s.521.

Ögel, Bahaaddin, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, TDAV Yayınları, İstanbul 1988.

Öz, Mehmet, “Reâyâ” Maddesi, İstanbul 2007, c.XXXIV, s.490.

Özbek, Nadir, “II. Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar: Darülhayr-ı Âli”, *Tarih ve Toplum*, c.XXXI, sayı 182 Şubat 1999, s.11-20.

Özcan, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları Kanunî Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.

—, “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı.14, İstanbul 2006, 103-121.

—, “Muhallefat” Maddesi, *DİA*, İstanbul 2005, c.XXX, s.406-407.

Özen, İmdat, “II. Meşrutiyet’e Kadar Islahhaneler ve Darülaceze”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2000.

Öztürk, Cemil, “Türkiye’de Meslekî ve Teknik Eğitimin Doğuşu I: Islahhâneler”, *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, TTK, Ankara 1995,

—, “Islahhâne” Maddesi, *DİA*, İstanbul 1999, c.XIX, s.190-191.

Öztürk, Nazif, “Aile Vakıfları”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara 1991, c.III s.1035-1036.

—, “Evkaf-ı Hümayûn Nezareti” Maddesi, *DİA*, Ankara 1995, c.XI, s.521-524.

—, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Sosyal Yardımlaşma Kuruluşları”, *Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı*, Ankara 2003, s.59.

Sahillioğlu, Halil, “Askerî” Maddesi, Ankara 1991, c.III, s.488-489.

—, “Avârız” Maddesi, *DİA*, İstanbul 1991, c.IV, s.108-109.

Sakaoğlu, Necdet, *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.

Sarıkaya, Makbule, “Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum 2005.

Serin, Muhittin, “Rik‘a” Maddesi, *DİA*, İstanbul 2008, c.XXXV, s.108-109.

Şener, Mehmet, “İslam Hukukunda Velâyet(I)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi II*, İzmir 1985, s.203-221.

—, “İslam Hukukunda Velâyet(II)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi III*, İzmir, s.161-180.

Takvim-i Vekayi, 24 Eylül 1851 (27 Zilkade 1267), nr.456.

Takvim-i Vekayi, 24 Aralık 1851 (Selh-i Safer 1268), nr.461.

Takvim-i Vekayi, 27 Ocak 1852 (4 Rebiülahir 1268), nr.463.

Takvim-i Vekayi, 13 Kasım 1852 (1 Safer 1269), nr.488.

Takvim-i Vekayi, 11 Ekim 1866 (1 Cemaziyelahir 1283), nr.863.

Takvim-i Vekayi, 18 Eylül 1874 (6 Şaban 1291).

Takvim-i Vekayi, 19 Ekim 1874 (8 Ramazan 1291).

Topal, Şevket, “Korumaya Muhtaç Çocukların Bakımı ve Gözetimi Açısından İslâm Hukûkunda Velâyet ve Vesâyet Yetkisi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2006, c.VI, sayı: 3, s.249-273.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi II*, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

Ünal, İrfan, *167 Nolu Çanakkale Eytâm Sandığına Mahsus Teminatlı İdâne Defteri'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirmesi (1920-1926)*, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi SBE, 2010.

Vakidî, Muhammed b. Ömer b. Vakid es-Sehmî, *Kitabu'l-Meğazî*, Daru'l-A'lemî, Üçüncü Baskı, Beyrut 1989.

Yazıcı, Nesimi, “Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler”, *AÜİFD*, s.35, sayı I, s.159-164.

—, “Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bir Değerlendirme”, *AÜİFD*, XLVIII (2007), sayı I, s. 1-46.

Yuvalı, Abdülkadir, “Gâzân Han” Maddesi, *DİA*, İstanbul 1996, c.XIII, s.430-431.

Yurdakul, İlhami, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatında Reform (1826-1876)*, İstanbul 2017.

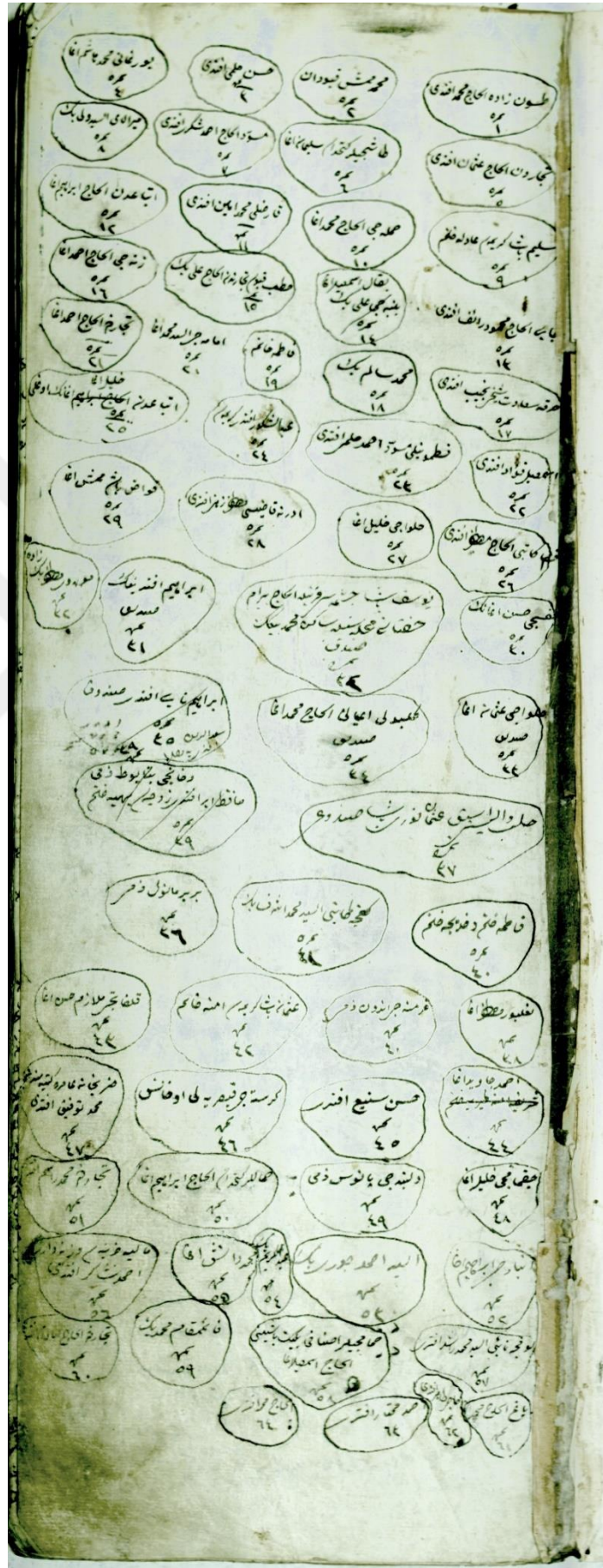
Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhi'l-İslâmî ve Edilletuhû*, Dîmeşk ty.

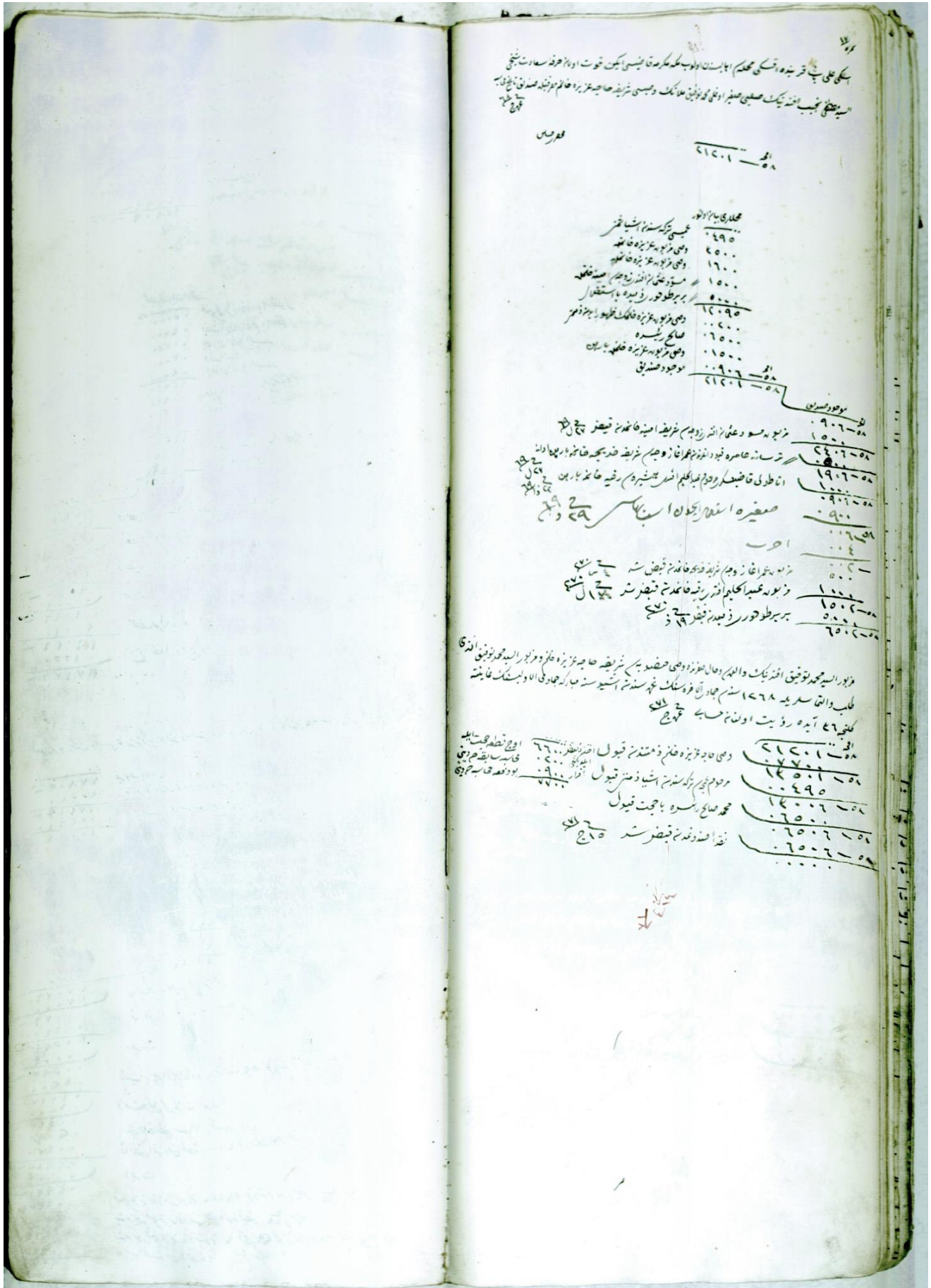
EKLER

EK 1:Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'ye Ait 1 Numaralı Sicilin Kapağı

Ek 2: Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'ye Ait 1 Numaralı Sicilin Fihristi

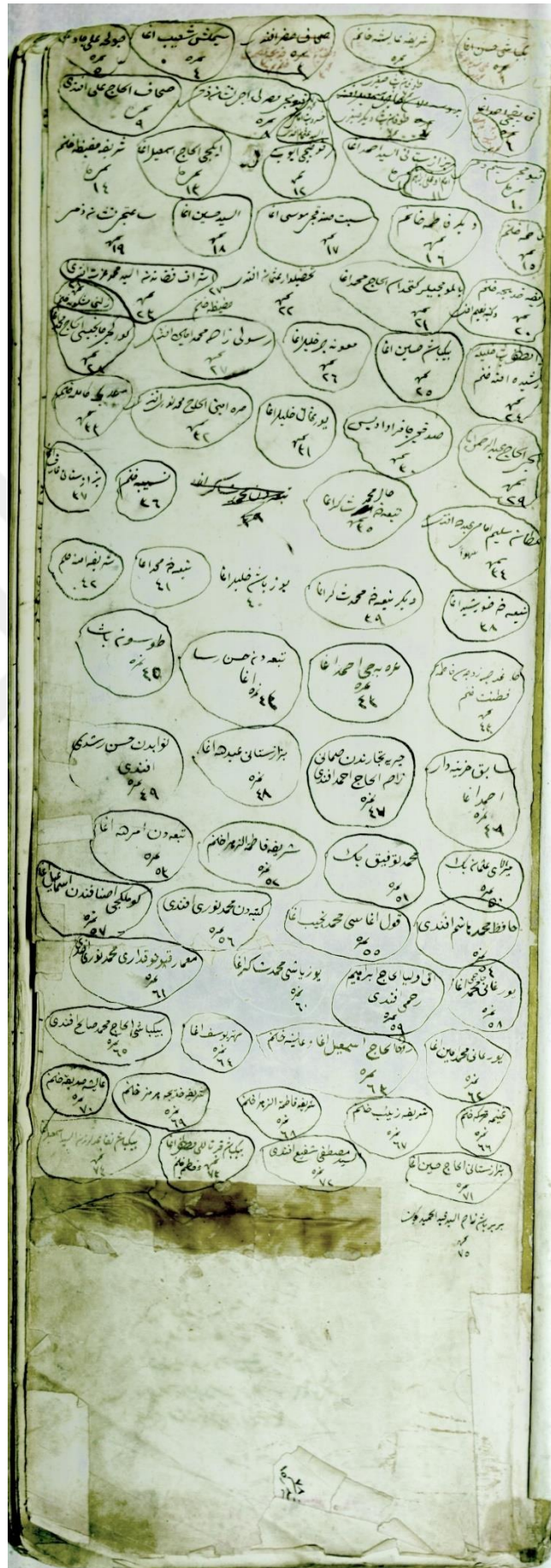

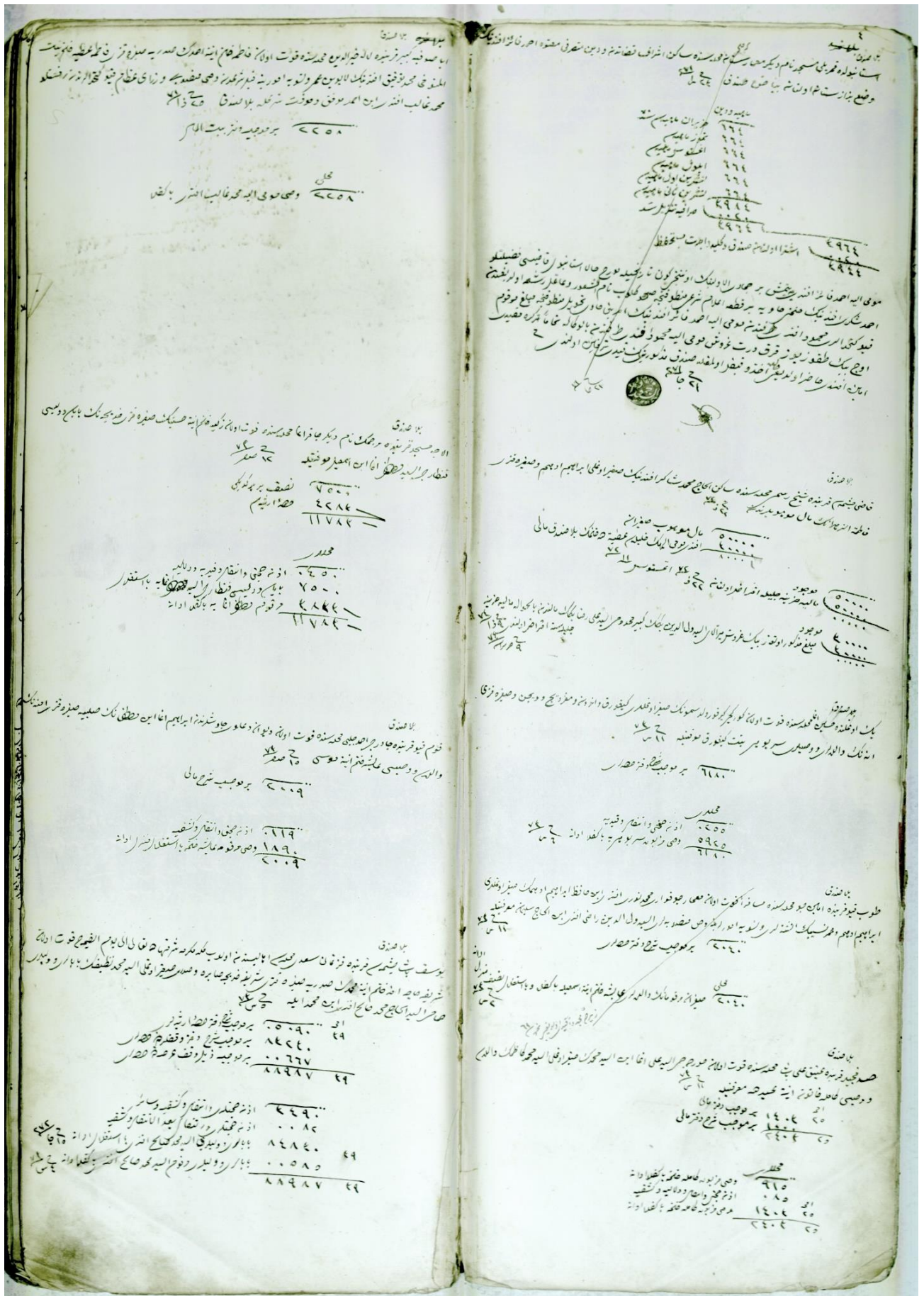
Ek 5: Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'ye Ait 1 Numaralı Sicilin 12 Numaralı

Kaydı

Ek 6: Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'ye Ait 2 Numaralı Sicilin Kapağı

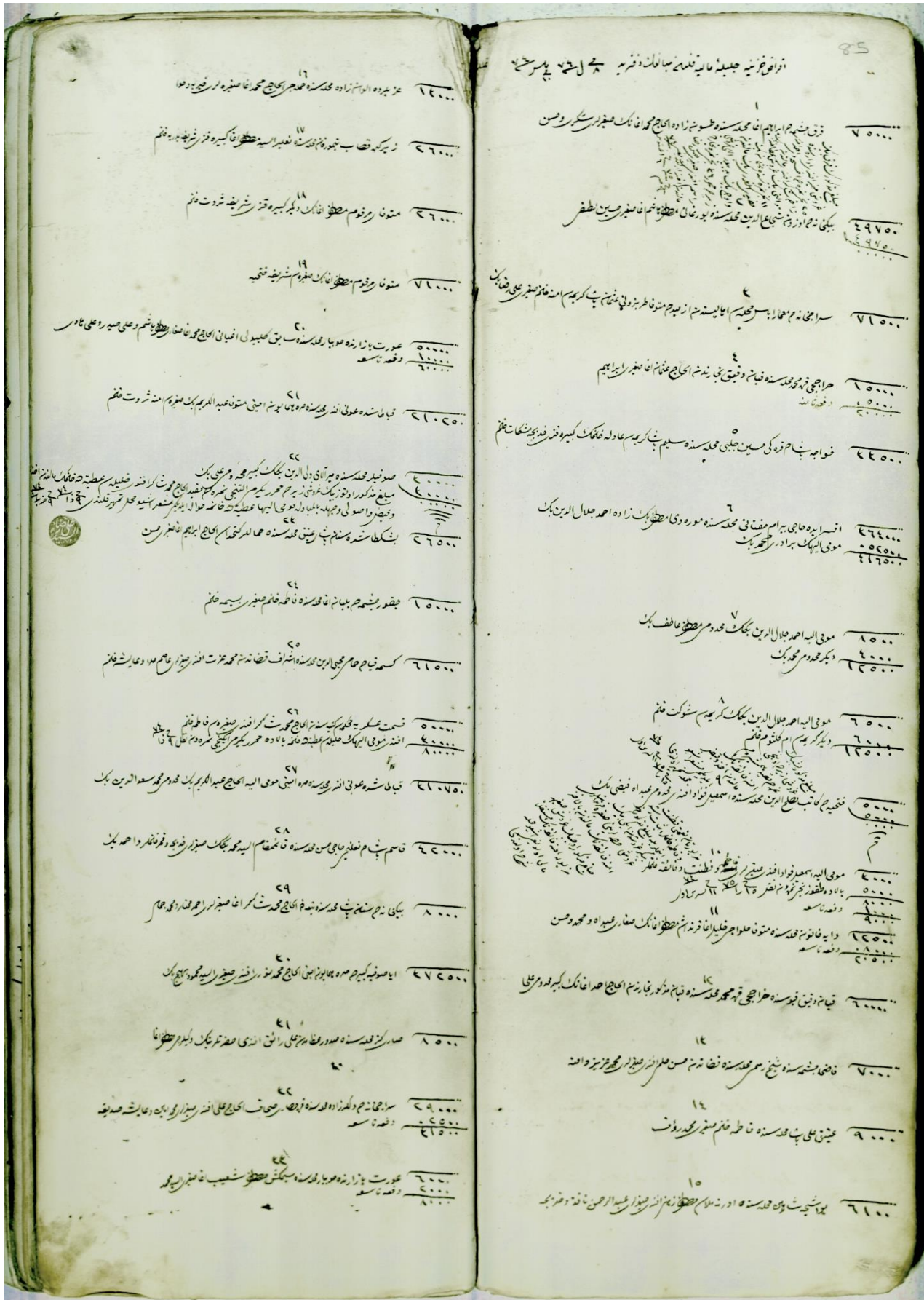

EK 8: Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'ye Ait 2 Numaralı Sicilde Bila Sandık

Kayıtlar

EK 9: Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'ye Ait 2 Numaralı Sicilde Hazineye İkrâz

Kayıtları

EK 11B: 1 Numaralı Sicil 3 Numaralı Eytâm Sicilinin Transkripsiyonu

Numara 3	
Şeyh Resmi Mahallesi ahalisinden olup vilayet-i Anadolu'da Konak kazasına muzâfe (...) karyesinde fevt olan Hasan Sami Efendi'nin sağîre kızı Âmine ve sağîr oğlu Mehmed Aziz'in vâlideleri ve vasîleri Atiyetullah Hatun bt. Hasan marifetiyle kutu tarîh-i defter 24 CA[Cemaziyelevvel] 68	
Kuruş	
3432	Ber mûceb-i defter malları
3334	Ber mûceb-i zeyl malları
6766	
Mahalleri beyân olunur	
361	Sağîrâna nafaka-i âtiye ber mûceb-i şer'-i defter
1500	Vasîyi mezbûr Atiyetullah Hanım'a bâ küfelâ
211	İzin hüccet intikâl dellâliye keşfiye ve müctemi' icâre
3000	Semerci Süleyman Ağa kerimesi Kâmile Hanım'a bâ rehn
1850	Mevcûd-u kutu
6922	
1850	Mevcûd-u kutu
230	Mezbûr Semerci Süleyman Ağa kerimesi Kâmile Hanım zimmetinde olan 3000 kuruşun Gurre-i Zilkade [12]68 ila Gâye-i CA[Cemaziyelevvel] [12]69 6 ay 4 güne kabz-ı nema 11 Ş[Şaban] [12]69
2080	
5	İki def'a ücret
2075	
1268 senesi Cemaziyelevvel'inin 24'üncü gününden işbu [12]70 senesi Saferü'l-Hayr'ının gâyetine gelinceye 22 ay 6 güne rû'yet olunan hesapları Gurre-i RA[Rebiülevvel] [1]270	
6766,5	Ber mûceb-i mal-ı sağîrân
12,5	Lede'l-muhasebe noxsânı
6754	
Mahalleri	
1500	Vasîyi mezbûre Atiyetullah Hanım'da bâ küfelâ
3148	Kâmile Hanım'da bâ rehn asl-ı mal 3000 kuruş nema 148 kuruş
2106,9	Mevcûd-u kutu
6754,9	
2106,9	Mevcûd
92	Evrâk-ı nakdiye fâizi 5 B[Receb] [1]270

2198,9	
2000	Mâliye Hazine-i Celilesi'ne karzen verilen 5 B[Receb] [1]270
198,9	
3	Ücret
195,9	
2000	Kâmile Hanım zimmetinde olan 3140 kuruştan kabz 23 ZA[Zilkade] [1]270
2195,9	
2000	Mâliye Hazine-i Celilesi'ne karzen verilen 23 ZA[Zilkade] [1]270
195,9	
7	Mart yemü'l-katt olarak
96	Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz mâhiyeleri tâm olarak 23 ZA[Zilkade] [1]270 4 aylık
298,9	
3	Ücret
295,9	
24	Ağustos mâhiyesi Gâye-i R[Rebiülahir] [12]71
3	Bâ'de ikrâz olunan 2000 kuruşun yevmü'l-katt Ağustos mâhiyesi
48	Eylül mâhiyesi tam olarak 4000 kuruşun
48	Teşrîn-i Evvel mâhiyesi
48	Teşrîn-i Sânî mâhiyesi
466,9	
3	Ücret
463,9	
192	Kanun-i Evvel, Kanun-i Sânî, Şubat, Mart 4 mâh 19 Ş[Şaban] [1]271
1000	Kâmile Hanım zimmetinde olan 1148 kuruştan kabz 19 Ş[Şaban] [1]271
424,2	71 senesi Saferü'l-Hayr'ın Gurresine gelinceye değin bilâ devr 6 buçuk ayda nema ahz olunmuştur.
2080,1	
44	Meblağ-ı merkûmun tahsili için verilen muhızır-ı kabz Ali Ağa'ya 19 Ş[Şaban] [1]271
2036,1	
3	Ücret
2033,1	
1270 Senesi şehr-i Rebiülevvel'in gurresinden işbu sene mübarek Şevvali'l-Mükrim'inin 15. gününe gelinceye 19 ay vasîyi mezbûre tarafından vekil Mustafa Ağa marifetiyle ve vasîyi merkûmenin zevcesi Ali Çavuş hazır olduğu halde 15 L[Şevval] [1]271	
3105	Mâl-ı sağîre
4083	Mâl-ı sağîr
7188	
Mahalleri	
4000	Mâliye Hazine-i Celilesi'nde

1500	Vasîyi mezbûre Atiyetullah Hanım'da bâ küfelâ
1688	Mevcûd
7188	
Mevcûd	
1688	
48	Nisan mâhiyesi 15 L[Şevval] [1]271
12	Kâime fâizi
1748	
3	Ücret
1745	
432	Fî Gurre-i Haziran [12]71 ila Gâye-i Şubat 9 ayda 10 RA[Rebiülevvel] [12]72
15	Kâime fâizi
2192	
3	Ücret
2189	
384	Gurre-i Mart [12]72 ila Gâye-i Teşrîn-i Evvel 8 ayda 24 RA[Rebiülevvel] [12]72
2573	
5	Ücret
2568	
100	Nafakaya mahsûben vekil Ali Çavuş'a 24 RA[Rebiülevvel] [12]73
2468	
192	Fî Teşrîn-i Sânî ila Gâye-i Şubat 11 S[Safer] [12]74
240	Fî Gurre-i Mart sene [12]73 ila Gâye-i Ağustos 11 Safer [12]74
2900	
15	Kâime Fâizi
2915	
18	Sarı sağır kâime tebdîli için
2897	
4	Ücret-i kutu
2893	
280	Gurre-i Eylül ila Gâye-i Mart [12]74 mâh 7 29 Ş[Şaban] [12]74
3173	
3000	Mâlîye Hazine-i Celilesi'ne ikrâz olunan 29 Ş[Şaban] [12]74
173	
3	Ücret
170	
348	Nisan ila Gâye-i Ağustos mâh 5 22 RA[Rebiülevvel] [12]75
70	Eylül
588	
4	Ücret
584	

400	Vasî vekili Ali Çavuş'a 27 R[Rebiülahir] [12]77
184	
100	Yine vasî vekili Ali Çavuş'a 5 Z[Zilhicce] [12]77
84	
3010	[Bin iki yüz] Yetmiş dört senesi Teşrîn-i Evvel'inden [12]78 senesi Nisan ayına gelinceye şehriye 70 kuruşun 43 ay müddetle fâiz ikrâzı
3094	
8	Ücret
3086	
3080	Li eclî't-tebdîl 23 M[Muharrem] [12]79
6	Nakd olduğu
3080	Bâlâda muharrer meblağ kabz 29 M[Muharrem] [12]79
140	[12]78 Senesi Mayıs ve Haziran mâhiyesi 29 M[Muharrem] [12]79
3226	
3200	Mâliye Hazine-i Celilesi'ne ikrâz olunan 29 M[Muharrem] [12]79
26	
20	Kâtip Nuri Efendi'de
6	
20	Kâtip Nuri Efendi'den kabz Gurre-i RA[Rebiülevvel] [12]79
70	[12]78 senesi Temmuz mâhiyesi kâime olarak
96	
30	Kâime ziyânı
66	
140	7000 kuruşun Ağustos ve Eylül mâhiyesi
80	3200 kuruşun [12]78 senesi Temmuz(16) Ağustos(32) ve Eylül(32)
603	10200 kuruşun [12]78 senesi Teşrîn-i Evvel'inden [12]79 senesi Mart gâyetine gelinceye 6 ayda
889	
100	Nafakaya mahsûben vekil Ali Çavuş'a
789	
116	Harc-ı muhâsebe ve fidye
673	
5	Ücret
668	
200	Vasîyi mezbûre Atiyetullah Hanım küfelâsı zevci Ali Çavuş zimmetinden cebriye-i kefâletten kabz Gurre-i ZA[Zilkade] [12]79
868	
868	Nafakaya mahsûben vasî Atiyetullah Hanım'a teslim
Muhâsebesi rû'yet olunup cedîd deftere kayd olunmuştur. Gurre-i ZA[Zilkade] [12]79	

۱۶۵۵۴ بر موجب محاسبه مالی

شفت ککرت

EK 12B: 1 Numaralı Sicil 8 Numaralı Eytâm Sicilinin Transkripsiyonu

Numara 8	
Sof[u]lar Mahallesi ahalisinden Yerköy kasabasında fevt olan Miralay es-Seyyid Veliyyüddin Bey'in sağır oğlu es-Seyyid Mahmud ve mürâhik oğlu es-Seyyid Ali'nin min kıbeli'l-ümm ceddeleri ve vasîleri Rahime Kadın marifetiyle sandık tarih-i muhâsebe Gurre-i B[Receb] [12]67	
Kuruş	
72182	Ber mûceb-i defter malları
Mahalleri beyan olunur	
1390	Mürâhik-i mezbûra iştirâ olunan Mushaf-ı Şerif ve kılınc-u sim-hat semenleri
2400	Sağır-i mezbûra iştirâ olunan zenciye câriye semeni
20000	İzzet Efendi'de bâ küfelâ
4080	İsmet Bey'de bâ küfelâ
27870	
7742,5	Osman Bey'de bâ küfelâ
6500	Sağırin vâlidesi Cemile Hanım'a bâ küfelâ
4500	Eskici Haffâfî Mehmed Ağa'da bâ küfelâ
500	Mürâhik-i mezbûra elbise için verilen
47112,5	
12500	Eskici Haffâfî Mustafa ve Ömer ve İbrahim Ağalarda bâ istiğlâl
250	Mürâhik-i mezbûra elbise için asl-ı paradan verilen
12615,5	Mevcûd-u sandık
72478	
12615,5	
250	Mürâhik-i mezbûra verilen 250 kuruş nemadan vasî Cemile Hanım'a teslim 10 S[Safer] [12]69
12865,5	
4	Ücret
12861,5	
20000	Mûmâ ileyh İzzet Efendi'den kabz 3 CA[Cemaziyelevvel] [12]69
450	Mûmâ ileyh Osman Bey zimmetinde olan 7742 buçuk kuruştan kabz 12 C[Cemaziyelahir] [12]69
4080	Mûmâ ileyh İsmet Beyefendi'den kabz 12 C[Cemaziyelahir] [12]69
37391,5	
500	Mürâhik-i mezbûr Ali Bey'e elbise 23 B[Receb] [12]69
36891,5	
250	Sağır-i mezbûr Ömer Bey'e elbise 23 B[Receb] [12]69
36641,5	

4	Ücret
36637,5	
3500	Eskici Mustafa ve Ömer ve İbrahim Ağalarda olan 12500 kuruştan kabz 14 L[Şevval] [12]69
425	Miralay Osman Bey zimmetinde olan 7742 buçuk kuruştan kabz 14 L[Şevval] [12]69
40562,5	
4	Ücret
40558,5	
587,5	Evrâk-ı nakdiyye fâizi
41146	
30000	Mâlîye Hazine-i Celilesi'ne iktirâz olunan 5 ZA[Zilkade] [12]69
11146	
4	Ücret
11142	
867,5	Miralay Osman Bey zimmetinde olan 6867 buçuk kuruştan kabz 22 ZA[Zilkade] [12]69
12009,5	
600	Mürâhik Ali Bey ve sağır Ömer'e elbise 22 ZA[Zilkade] [12]69
11409,5	
4	Ücret
11405,5	
354	Ağustos mâhiyesi def'a-i sâlise yevmü'l-katt
11759,5	
354	Nafakaya mahsûben vasî vekili Cemile Hanım'a teslim-şüd 14 M[Muharrem] [12]70
11405,5	
360	Eylül mâhiyesi def'a-i sâlise yevmü'l-katt
11765,5	
360	Nafakaya mahsûben vasî vekili Cemile Hanım'a teslim-şüd 5 S[Safer] [12]70
11405,5	
360	Teşrîn-i Evvel mâhiyesi müdür efendi tarafından
11765,5	
360	Nafakaya mahsûben vasî vekili Cemile Hanım'a teslim-şüd 6 RA[Rebiülevvel] [1]270
11405,5	
360	Teşrîn-i Sânî mâhiyesi
11765,5	
360	Nafakaya mahsûben vasî vekili mezbûreye 27 RA[Rebiülevvel] [1]270
11405,5	
360	Kanun-i Evvel mâhiyesi
11765,5	
360	Nafakaya mahsûben Cemile Hanım'a 27 R[Rebiülahir] [12]70

11405,5	
1000	Bâ-ilm ü haber mürâhik Ali Bey'e 'idiyye elbise 9 Ş[Şaban] [1]270
10405,5	
4	Ücret
10401,5	
50	Kâime fâizi 2 Safer [1]271
10451,5	
4	Ücret
10447,5	
10447,5	Nakl-i yekûn
1500	Vasî Cemile Hanım'a bâ rehn idâne 17 Safer [1]271
8947,5	
5	Ücret
8942,5	
6000	Osman Bey zimmetinde olup Alay kâtibi Mustafa Efendi'den kabz-şüd 2 C[Cemaziyelahir] [1]271
14942,5	
4	Ücret
14938,5	
1000	Mürâhik Mehmed Ali Bey'e elbise ve vasîsi Cemile Hanım'a teslim 8 [Receb]B [1]271
13938,5	
250	Sağır Ömer Bey'e elbise ve vasî Cemile Hanım'a teslim 8 B[Receb] [1]271
13688,5	
4	Ücret
13684,5	
153	Kâime fâizi
13837,5	
1000	İsbât-ı rüşd eden Mehmed Ali Bey'e teslim-şüd 5 Z[Zilhicce] [1]271
12837,5	
250	Sağır Ömer'e 'id-i edhâ için Cemile Hanım'a teslim-şüd 5 Z[Zilhicce] [1]271
12587,5	
4	Ücret
12583,5	
Müteveffâ-yı merkûmun mürâhik oğlu es-Seyyid Ali Bey isbât-ı rüşd edip sağır-i merkûm es-Seyyid Ömer'in vâlidesi ve vasîsi Cemile Hanım ve merkûm es-Seyyid Ali Bey taleb ve iltimasıyla 1268 senesi şehr-i Recebül-Ferd'inin gurrelerinden işbu 1272 senesi Muharremu'l-Haram'ının gâyetine gelinceye başka başka rü'yet olunan hesabı Gurre-i Safer [1]272	
Hesab-ı Ali Bey	

36546,5	Ber mûceb-i muhasebe malı
1060	Babası tereke[sinden] iştirâ olunan Mushaf-ı Şerif ve kılınç semeni kabul
35486,5	
330	Sim-ü saat semeni kabûl
35156,5	
1805,875	Üvey vâlideşi Cemile Hanım'dan kabul
33350,625	
7850,625	Nakden kabz-şüd
25500	
1000	Nakden kabz mukaddemâ
24500	
2250	Haffâf Mehmed Ağa'da bâ küfelâ
4500	Haffâf Mustafa Ağa ve Ömer Ağa ve İbrahim Ağalarda bâ istiğlâl
750	Üvey vâlideşi Cemile Hanım'da bâ rehn
2000	Yine mezbûre Cemile Hanım'da nemadan zimmet
15000	Mâliye Hazine-i Celilesi'nde (El-Hac Mehmed Şakir Ağa halîlesi Atiyetullah Hanım'ın malından kabz ve usulü vechile bi'l-mübadele mûmâ ileyhâ Atiyetullah Hanım'a havale eylediği (...) işbu mahalde temhîr kılındı 9 ZA[Zilkade] [12]74/9 Haziran [12]74
24500	
4500	Haffâf Mustafa Ağa ve Ömer Ağa ve İbrahim Ağalardan kabz 5 Safer [1]272
4500	Mûmâ ileyh Ali Bey'e teslim fî merkûm
0	
Hesâb-ı Sağîr es-Seyyid Ömer	
37379	
Mahalleri	
2400	Zenciye câriye semeni
6500	Vâlideşi Cemile Hanım'da
750	Vasî-yi mezbûre Cemile Hanım'da bâ rehn
2250	Haffâf Mehmed Ağa'da bâ küfelâ
4500	Haffâf Mustafa Ağa ve Ömer Ağa ve İbrahim Ağa'larda bâ istiğlâl
16400	
15000	Mâliye Hazine-i Celilesi'nde
2000	Vâlideşi vasî-yi mezbûre Cemile Hanım'da bâ küfelâ
3979	Mevcûd
37379	
3979	Mevcûd

4500	Haffâf Ömer Ağa ve Mustafa Ağa ve İbrahim Ağalardan kabz 2 Safer [1]272
8479	
4906	İsbât-ı rüşd eden Ali Bey'e teslim 12 Ş[Şaban] [12]72
3573	
1168	Hisse-i eh ve ümm-i merkûme hisselerine mahsûben verilen
2405	
1500	Techîz için Hacı Osman Ağa'ya verilen 12 Ş[Şaban] [12]72
905	
905	Harc-ı zeyl ve kaydiye
0	
Müteveffâ Miralay Veli Bey'in sağır oğlu es-Seyyid Ömer vefât edip verâseti vâlidesi ve vasîsi mezbûre Cemile Hanım ve li-ümm er karındaşı Abdülmecid Bey b. Ahmed ve li-eb er karındaşı es-Seyyid Ali Bey'e münhasıra, verese-i merkûmun talebleriyle [12]72 senesi Safer guresinden [12]72 senesi Şaban'ın 15'inci gününe gelinceye 6 buçuk ayda rû'yet olunan hesabı 15 Ş[Şaban] [12]72	
33234	Ber müceb-i zeyl
5539	Hisse-i ümm
5539	Hisse-i eh li-ümm
22156	Hisse-i eh li-eb
33234	
Hesâbı Ali Bey	
22156	Hissesi
15000	Hazineden kabulü (Meblağ-ı mezkûr on beş bin kuruşu el-Hac Mehmed Şakir Efendi halîlesi Atiyetullah Hanım malından ahz ve kabz ve usulü veçhile havâle eylediği (...) temhir 9 ZA[Zilkade] [12]74/9 Haziran [12]74
7156	
2250	Haffâf Mehmed Ağa'dan kabul
4906	
4906	Nakden kabz
0	
Hesâb-ı vasî	
915,5	Nemadan
1244	Fâizden
2159,5	
9250	Üç kat'a temessük eylediği
11409,5	

Matlûbu	
1500	Nafaka matlûbu
5539	Hisse-i ümm
5539	Hisse-i eh Abdülmecid
12578	
11409,5	Vasîye mahsûb
1168,5	
1168,5	Nakden
0	

EK 13A: 1 Numaralı Sicil 55 Numaralı Eytâm Sicilinin Transkripsiyonu

Numara 55	
Mahruse-i Galata'ya muzâf kasaba-i Beşiktaş'ta Sinan Paşa-yı Cedid Mahallesi ahâlisinden olup Beyne'l-Harameyn Bi'r-i Osman nam mahalde merhûm Mabeyni hümayûn kapıcı küdârı evveli Mehmed Daniş Ağa b. Abdullah'ın sulbî sağır oğlu Mehmed Hüsnü Bey'in vâlidesi ve vasîsi Fatma Nuriye Hanım bt. İsmail marifetiyle vaz'-ı bezzâzistân olunan beyaz sandık 17 B[Receb] [1]272	
Kuruş	
224568	Ber müceb-i şer'-i defter mal-ı sağır
Mahalleri	
2238	İzin hücceti harcı ve harc-ı intikâl ve keşif
40	İştirâ olunan sandık semeni
55000	Vâlidesi ve vasîsi Fatma Nuriye Hanım'a bâ istiğlâl-i menzil idâne 15 (...)
13438	Vâlidesi Hanım eşyadan ve saireden zimmetine taalluk edip hissesi mahsûb olarak bâki zimmeti idâne olunmak üzere (...)
3876	Merhûmun taallukâtından (...) fırını Etmekçibaşı Mehmed Ağa zimmetinde
74592	
780	Merhumun etbâa'ısı Kapan-ı dakîk Köşkü bahçecisi el-Hac Mehmed Ağa zimmetinde
146000	Şalcı Küçük oğlu Huce Artin bezirgâna bâ küfelâ idâne 15 B[Receb] (...)
2252	Makârr-ı mâ râyic üzere ahz olunan altından tarih-i idânedeki râyic-i noksân olduğundan tenzîl olunan
944	Muhzır icmâlinden gelecek
224568	
3876	Merkûm etmekçibaşı Mehmed Ağa'dan kabz 9 RA[Rebiülevvel] [12]74
5	Ücret
3871	
5	Ücret
3866	
345	Muhzır icmâlinden muhzır Nuri Ağa zimmetinde olan 765 kuruştan ancak kabz-şüd 22 M[Muharrem] [12]79
4211	
5	Ücret
4206	
6	Def'aten ücret
4200	
4160	Li eclî't-tebdîl ihrâc-şüd 22 M[Muharrem] [12]79
40	Bir adet Mahmûdiye altını olduğu
4160	Bâlâda meblağ-ı merkûm zamm-şüd 29 M[Muharrem] [12]79

4200	
4160	Mâliye Hazine-i Celilesi'ne ikrâz olunan 29 M[Muharrem] [12]79/14 Temmuz [12]78
40	
20	Bir adet Mahmûdiye altını olup râyic-i vakt terettüp eden ziyânı
20	
5	Ücret-i sandık
15	
146000	Merkûm Şalcı Küçük Oğlu Huce Artin'den kabz-şüd 15 Receb [12]80
146015	
21000	Beher yüzü 117 kuruştan terettüp eden altından ziyânıyla bila (...) bit-terâhi tenzîl olunan
125015	
125000	Merkûm Küçük oğlu Huce Artin (...) idâne-şüd 15 Receb [1]280
15	
20,5	Mâliye Hazine-i Celilesi'ne ikrâz olunan 4160 kuruşun [12]78 senesi Temmuz mâhiyesinden yevmü'l-katt 8 Safer [12]81
954,5	İbtidâ-i Ağustos [12]78 ilâ Gâye-i Haziran [12]80 23 ayda
990	
5	Ücret
985	
705,5	İkrâz-ı Hazine ibtidâ-i Temmuz [12]80 ilâ Gâye-i Teşrîn-i Sânî [12]81 17 ayda 23 Ş[Şaban] [12]82
1690,5	
1380	İkrâz-ı Hazine havâle merhûm Gelibolu müdürü el-Hac Mehmed Ağa mahdûmu Ali Hadi Bey havâlesinden İbtidâ-i Kanun-i Evvel [12]81
310,5	
5	Ücret
305,5	
125000	Merkûm Küçük oğlu Huce Artin Efendi küfelâsı Agop Efendi tarafından mürsel Ağyazar Ağa yediyle kabz olunan 3 Z[Zilhicce] [12]87
125305,5	
40000	Sağîr-i mûmâ ileyh Hüsnü Bey isbât-ı rüşd edip kabz-ı nakd olduğu 3 Z[Zilhicce] [12]87
85305,5	
85305,5	Mûmâ ileyh Mehmed Hüsnü Bey kabz-şüd nakden 5 Z[Zilhicce] [12]87
0	
Müteveffâ mûmâ ileyhin sağîr mahdûmu Mehmed Hüsnü Bey ber nehc-i şer'î isbât-ı rüşd etmekle vâlidesi ve hâl-i sığırunda tesviye-i umûruna vasî-yi mansûbesi Fatıma Nuriye Hanım ve mûmâ ileyh Mehmed Hüsnü Bey'den her biri bi'l-asâle ve bi'l-vesâye taleb ve iltimaslarıyla [1]272 senesi Cemaziyelahir'i guresinden işbu [1]287 senesi Zilhiccetü's-Şerife'sinin 15'inci gününe gelinceye 186 ay 5 gün müddette rü'yet olunan hesabı 5 Z[Zilhicce] [12]87	

203797,5	Ber mûceb-i muhâsebe sahu'l-bâki malı
55000	Zimmet-i vâlidesi Fatıma Nuriye Hanım bâ istiğlâl kabulü
148797,5	
13438	Zimmet-i vâlidesi Fatıma Nuriye Hanım kabulü
135359,5	
780	Zimmet-i merhumun etbaa'ısı Kapan-ı dakîk kuş bekçisi el-Hac Mehmed Ağa kabulü
134579,5	
599	Zimmet-i muhzır-ı kabz Mehmed Nuri Ağa kabulü
133980,5	
5540	Hazine-i Celile-i Mâliyeden kabulü İbtidâ-i Ağustos [12]82 (bi-tarîki'l-mübâdele ahz-şüd) 11 M[Muharrem] [12]88/İbtidâ-i Eylül [12]87
128440,5	
3135	Fâiz-i ikrâz Kâtib Raci Efendi'de
125305,5	
125305,5	Nakden kabz-şüd Mecidiye altını 1250 [adet] 100 (125000 [kuruş]) beyaz akçe (305,5 [kuruş]) 5 Z[Zilhicce] [12]87
0	
3135	Mûmâ ileyh İbrahim Raci Efendi'den kabz-şüd 17 Z[Zilhicce] [12]87
3135	Nakden mûmâ ileyh Mehmed Hüsnü Bey kabz nakden mâh 57 fî mezbûr [12]87
0	
5500	Vâlidesi Fatıma Nuriye Hanım'dan kabz 5 R[Rebiülahir] [12]89
5500	Nakden mûmâ ileyh Mehmed Hüsnü Bey kabz-şüd 5 R[Rebiülahir] [12]89
Mûmâ ileyh Mehmed Hüsnü Bey havâle ve nakden ber vech-i muharrer malı ahz ve kabz edip sandık-ı mezkûrun kaydı terkîn-şüd 5 Z[Zilhicce] [12]87	